

TREĆI DEO

SAVEZNIČKA PROTIVOFANZIVA

(od 12 novembra 1942 do 12 januara 1945)

GLAVA XVI

PROTERIVANJE SILA OSOVINE IZ AFRIKE

OD EL ALAMEJNA DO TUNISA

(Skica 13 na str. 252)

Kraj 1942 godine jasno je obeležio odlučujući preokret u istoriji Drugog svetskog rata.

I zaista, oružane snage Osovine prvi put su doživele da im Saveznici preotmu inicijativu jednovremeno na sva tri kontinenta: na Pacifiku, gde je japansko napredovanje bilo konačno zaustavljeno na Solomonskim Ostrvima; u Evropi, gde je pobeda kod Staljingrada obeležila kraj nadmoćnosti nemačke oružane sile i početak njenog ogromnog povlačenja koje se završilo tek u Berlinu; i, najzad, u Africi, koja je bila prvi kontinent koji je oslobođen od nacističkog pritiska, blagodareći pobjedi u Tunisu koja je usledila kao plod iskrcavanja izvršenog 8 novembra 1942 i dobivene odlučne bitke kod El Alamejna.

I. — POBEDA KOD EL ALAMEJNA

Posle pobedonosnog Romelovog nadiranja do samog Egipta, front se bio stabilizovao na 75 km od Aleksandrije, na jednom zemljouzu od oko 50 km širine, između male železničke stanice kod El Alamejna, Sredozemnog Mora na severu i neprohodne depresije El Katare na jugu. Od vremena neuspelog nemačkog napada (30 avgusta 1942) obe strane su se dobro ukopale iza velikih minskih polja i nastojale da pojačaju i poboljšaju svoje snabdevanje. U tom cilju Englezzi su dobili sa Srednjeg Istoka

2 divizije, 44-tu i 51-vu, kao i veliki broj srednjih tenkova tipa »Serman« i samohodnih topova.

Na suprotnoj strani Romel je dobio italijanska pojačanja, tako da su obe strane bile skoro jednakih snaga.

Italijansko-nemačke snage imale su 100.000 ljudi, 4 tenkovske divizije (2 nemačke i 2 italijanske) i 8 pešadijskih divizija (6 italijanskih i 2 nemačke).

Na suprotnoj strani je 8 britanska armija imala 150.000 ljudi: 3 divizije i 7 tenkovskih brigada sa 7 brzih divizija, od kojih jedan korpus francuskih borbenih snaga pod komandom generala de Larmine (de Larminat). Nemci su, nemajući puno poverenje u svoje latinske saveznike, postavili italijanske divizije između nemačkih.

Montgomeri je sa svoje strane od jednog dela svojih snaga formirao jedan poseban korpus, koji je čuvao u rezervi za eksploraciju uspeha. To je bio 10 korpus, pod komandom generala Lamsdена (Lumsden), sastavljen od 2 tenkovske i 2-ge novozelandske divizije. Ovaj je korpus bio specijalno treniran za izvođenje brzih marševa kroz pustinju. Isto tako, služba snabdevanja je bila specijalno organizovana, a pioniri osobito obučeni da omoguće inače težak prolaz kroz minska polja. Najzad, britansko vazduhoplovstvo imalo je nadmoćnost u vazduhu. Sve Montgomerijeve pripreme izvođene su u najvećoj tajnosti, tako da je neprijatelj bio potpuno iznenaden kada su, 23. oktobra 1942 u 21.40 časova, po izvanredno jasnoj mesečini zagrmeli jednovremeno svi topovi od 25 funti*) 8 armije, uzimajući za glavni cilj nemačku artiljeriju i bacače na severnom otseku fronta.

U 22.00 časa, otpočele su 4 britanske divizije napad na otsek Miteirija Ridž, probijajući se kroz uzane razminirane prolaze koje su napravili pioniri pod zaštitom artiljeriske vatre. U isto vreme, na centru i jugu, indiske i francuske trupe izvodile su jake diverzionate napade. Plan je savršeno uspeo. General fon Štume, koji je komandovao osovinskim snagama u otsutnosti Romela (bio na osustvu u Nemačkoj), dugo nije mogao da otkrije pravac glavnog napada, koji je on očekivao na centru. Kada je

*) Stari način za označavanje kalibra topova pomoću težine zrna u funtama (1 funta 453 gr.). — Prim. prev.

Romel, koji se 26. oktobra hitno vratio, jasnije sagledao situaciju, bilo je sve dockan. Severni prodor već je čvrsto držan svežim snagama koje su pritiskale na oba boka prodora, severni i južni. Romel je video da je njegov položaj postao neodrživ i htio je da se povuče. Ali, po Hitlerovom naređenju, on je morao ostati na mestu i nastaviti rđavo započetu bitku. Tada je prebacio svoje 2 tenkovske divizije sa juga ka mestu prodora. 27. oktobra, vršeći protivnapad sa divljačkom energijom, divizije su uspele da preotmu nešto zemljišta Englezima, ali su bile smrvljene od strane avijacije.

Montgomeri je tada usred bitke izmenio svoj plan. On je grupisao, pod komandom generala Frejberga, 4 pešadijske i 2 tenkovske brigade, 3 puka artiljerije, 1 puk samohodne artiljerije i nekoliko četa pionira. U toku noći 27/28. oktobra 1942. ove su snage preduzele ponovan napad na zapad da bi izvršile probor po svaku cenu. One su stigle do mora, posle čega su imale otvoren put pred sobom. No Romel je još dva dana udarao u južni bok ovih snaga, tako da je pobeda odlučena tek 2. novembra, posle tenkovske bitke koja je trajala celu noć u okolini El Alameina i koja je sile Osovine stala teškim gubitaka. Da bi izbegao da bude obiđen i primoran da bije bitku sa obrnutim frontom, kao i da ne bi bio nabačen na svoja minská polja, Romel je odlučio da se što je moguće brže povuče na zapad da bi spasao svoju armiju.

Bitka kod El Alameina pretstavlja značajan datum u istoriji ratne veštine. U ovoj su bici tenkovi, gospodari bitke, ponovo postali sluge pešadije, koja je prva jurila napred da bi tenkovima otvarala put. Protiv mina, tog paklenog sredstva odbrane, ljudi su bili ti koji su, snabdeveni ručnim detektorima, išli korak po korak napred i otvarali uzane prolaze da bi omogućili tenkovima prilaz ka neprijateljskim pretstražama. Ali, kada je »otvor« jedared bio napravljen, tenkovi su ponovo postajali gospodari situacije, a naročito u fazi eksplatacije pobeđe.

I zaista, posle El Alameina otpočelo je gonjenje koje je imalo za cilj uništenje Romelovih snaga. Ovo je gonjenje izvođeno nemilosrdno, a britanska avijacija, gospodar u vazduhu, odigrala je glavnu ulogu uništavajući ne-

prijateljska vozila i snabdevanje. Ali, blagodareći kiši, koja je nečuvenom srećom u dva maha usporila gonjenje, Romel je najzad uspeo da se povuče u Tunis gde je fon Arnim vodio poslednju bitku.

Na samom bojnom polju El Alamejna Nemci i Italijani su pretrpeli teške gubitke. General fon Štume poginuo je u jednom vazdušnom napadu. General Riter fon Toma, komandant »Afričkog korpusa«, zarobljen je sa 9.000 ljudi, 260 tenkova i isto toliko topova. Pored toga, preko 300 osovinskih aviona bilo je zaplenjeno ili uništeno.

Gonjenje posle El Alamejna 1942 godine

Ono što zaslužuje najveće divljenje u toku celog ovog gonjenja, bila je organizacija snabdevanja 8 britanske armije. Ovde treba naročito istaći da je za Montgomeri-jeve trupe bilo potrebno dnevno 5.000 tona samo vode, i kako u ovoj pustinjskoj oblasti — Libiska Pustinja je jedna od najstrašnijih pustinja na svetu — skoro uopšte nema vode, trebalo je svu tu količinu vode doturiti čak iz Egipta. Mada je železnička pruga od Aleksandrije do Tobruka bila opravljena, voda je doturana pretežno automobilima, i za to je bila upotrebljena, smatra se, polovina svih vozila 8 armije!

Gonjenje je vršeno najvećom brzinom. Od El Alamejna do Tripolisa bilo je samo dva zaustavljanja, i to zbog kiša, jedan kod Buerata, a drugi kod El Ageile. Ostojanje od 2.250 km pređeno je za svega 80 dana.

11 novembra 1942 pređena je egipatska granica. Ovog dana zarobljene su italijanske i nemačke divizije koje je Romel bio hladno ostavio da bi spasao svoju elitu — »Afrički korpus«. Osovinski gubici popeli su se na 59.000 ljudi, od kojih je bilo 34.000 Nemaca, 500 tenkova i 1.000 topova, dok je Montgomeri izgubio svega 13.600 vojnika.

13 novembra 1942 povraćen je Tobruk, koji je bio napušten od strane nemačke posade. Kod Derne, 15 novembra, otpočele su jake kiše što je išlo u prilog Romelu, koji se velikom brzinom povlačio na položaj kod El Ageile. 19 novembra su engleski »husari« ušli u pristaniste Bengazi koje su engleski inžinjeri otvorili i raskrčili za

pet dana. 25 novembra su obe strane došle ponovo u dođir pred položajima El Ageile na kojima su Nemci dobili iz Tripolisa kao pojačanja: pešadijsku diviziju »Speciju« i tenkovsku diviziju »Čentauri«, a u isto vreme i zapovest da se drže na tim položajima.

Montgomeri je tada izvršio veliki zaobilazni manevr oko položaja kod El Ageile, koji je britansko vazduhoplovstvo neprestano bombardovalo. Buldožeri 8. armije uravnali su strme obale pustinjskih suvih jaruga (oueds) da bi se tenkovima omogućio prolaz. Ali Romel nije dozvolio da ga uhvate u klopu. On je 11 decembra otpočeo brzo povlačenje ostavljajući za sobom neprekidna minska polja i zaustavio se 26 decembra kod Buerata gde ga je 8. armija stigla 2 januara 1943.

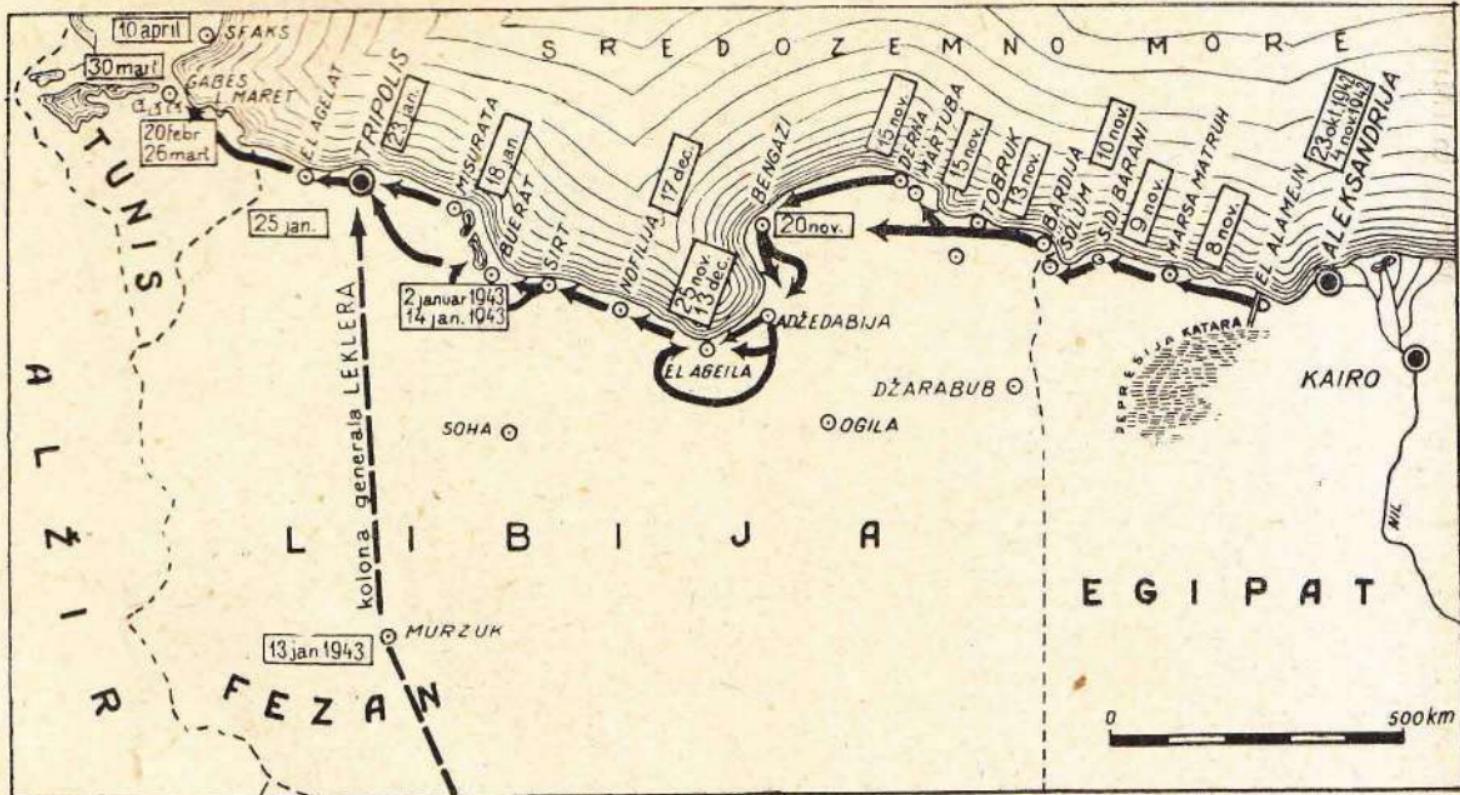
Pred Bueratom se Montgomeri malo zadržao da bi sredio svoju armiju i omogućio da snabdevanje pristigne preko pristaništa Tobruka, Derne i, naročito, Bengazija.

Bitka kod Buerata, koja je odlučila sudbinu Tripolisa, ima iste odlike koje i svi ostali sukobi u ovim operacijama: ubistvena nadmoćnost u vazduhu, nadmoćnost u tenkovima i izvanredna služba snabdevanja na britanskoj strani omogućili su Montgomeriju, pošto je bio uspeo da priveže levo krilo svoga protivnika, da vrši široke obuhvate koji su na kraju doveli do novog povlačenja Romela. Ovoga puta on je morao da žrtvuje svoju zaštitnicu. Ovo povlačenje, otpočeto 15 januara 1943, trajalo je samo dva dana. 18. januara Montgomeri je bio kod Misurate, a 23. januara u Tripolisu: glavni grad italijanske Severne Afrike pao je u njegove ruke bez borbe.

Musolinijevo »afričko carstvo« bilo je u potpunosti uništeno. Jedno novo pristanište, u odličnom stanju, palo je u ruke Saveznika. 26. januara 1943 završena je bitka za Libiju. Romel se već bio spojio u južnom delu Tunisa sa istaknutim delovima generala fon Arnima.

II. — ISKRCAVANJE OD 8 NOVEMBRA 1942 I POČETAK OPERACIJA U TUNISU

Potrebno je da se sada malo vratimo unazad. Još oktobra 1940, kada je general Vegan bio generalni opunomoćnik i vrhovni komandant u Severnoj Africi, izvesni

Skica 13.— Operacije u Libiji

francuski oficiri i građani uhvatili su vezu sa specijalnim Ruzveltovim izaslanikom u Alžiru, Marfijem (Murphy), i sa njim vodili razgovore o mogućnosti da Amerikanci naoružaju francuske trupe u Severnoj Africi modernim oružjem. 1941 godine, zbog nečuvanja tajne od strane izvesnih lica, bili su zatvoreni i osuđeni na više meseci zatvora vazduhoplovni major Fej (Faye) i kapetan Bofr (Beaufre) iz kabineta admirala Abrijala (Abrial), generalnog guvernera Alžira. No, pregovori su nastavljeni od strane Lemegr-Dibreja (Lemaigre-Dubreuil), potpukovnika Žusa (Jousse), garnizonara Alžirskog garnizona, i generala Mastu (Mast), komandanta divizije.

Amerikanci su, pošto su se uverili da bi ovaj francuski pokret imao ogroman uticaj na držanje ljudi u zemlji i njima omogućio jeftino iskrcavanje, uporno tražili da se jedan od poznatijih komandanata stavi na čelo ove akcije. Tada je tek Lemegr-Dibrej otišao u Francusku da vidi da li bi se te dužnosti primio general H. H. Žiro (H. H. Giraud) koji tek što je bio pobegao iz zarobljeništva iz Kengsštajna. General Žiro je, posle izvesnog ustezanja, najzad pristao. Posle ovog pristanka, potpisani je između predstavnika generala Žiroa i Marfija sporazum u pogledu naoružanja francuskih trupa, koji je sadržavao trgovačke, pomorske i finansijske odredbe. Najzad, u oktobru 1942, pošto je bio u Sjedinjenim Državama, Marfi je mogao Francuzima da objavi da su za Severnu Afriku namenjene ekspedicione snage u jačini od 500.000 ljudi.

22 i 23 oktobra 1942 general Mark Klark (Mark Clark) i drugi engleski i američki oficiri, došavši podmornicom do obale, vodili su tajne pregovore u blizini Šeršela (Cherchell) sa Štabom francuskog pokreta i ustalili pojedinosti operacije.

Za vreme dok su svi ovi pregovori vođeni, bila je potpuno spremna ekspedicija za Francusku Severnu Afriku, čije je slanje već bilo odlučeno u Vašingtonu još u julu 1942. Brodovi su bili u pristaništima, jedni u Sjedinjenim Državama, a drugi u Severnoj Irskoj. Iskrcavanje je bilo predviđeno za 8 novembar 1942, a, da bi se sačuvala tajnost, francuski zaverenici su o ovome bili obavešteni tek 4 novembra! Oni su jedva imali vremena da pri-

preme polazak generala Žiroa iz Francuske po koga je jedna engleska podmornica otišla 5 novembra u Lavandu kod Tulona. Pretovaren na Sredozemnom Moru na jedan hidroavion, general Žiro je najzad stigao u Gibraltar 7 novembra, a u sam Alžir tek 9 novembra po podne, u vreme kada je uglavnom skoro sve već bilo svršeno.

Situacija se strašno komplikovala zbog slučajne prisutnosti na dan iskrcavanja u Alžiru admirala flote Darlana, čiji je sin zbog jedne vrste zapaljenja mozga (poliomyelite) bio u alžirskoj bolnici u veoma teškom stanju. Došavši 5 novembra, admiral je trebao da otpušta najdalje 10 novembra.

Glavne vojne ličnosti koje su bile pristalice iskrcavanja bile su u Alžiru general Mast i potpukovnik Žus, a u Maroku general Betuar (Bethouart), komandant divizije u Kazablanki. O desantu nisu bili obavešteni ni general Žijen (Juin), vrhovni komandant u Francuskoj Severnoj Africi, a ni generalni rezident u Maroku, general Noges (Nogués).

Ekspedicija koja se pojavila pred obalama Severne Afrike, od Agadira do Alžira, imala je 850 brodova, od kojih je bilo 350 ratnih. Ona je prevozila tri odvojene grupacije snaga.

Prva je bila samo američka i pod komandom generala Patona (Patton). Ona je imala 2 pešadiške i 1 tenkovsku diviziju. Njen je zadatak bio da se iskrca na zapadnoj obali Maroka, a docnije da prodire u pravcu Alžira.

Druga je bila pod komandom generala Fredenhala (Fredenhall) i imala je 1 pešadisku diviziju i 1 tenkovsku brigadu. Ona je imala da zauzme Oran, a potom, jednim delom snaga da prodire ka Maroku, a drugim ka Alžиру.

Treća grupacija snaga, pod komandom generala Andersona, obrazovala je »1-vu armiju« i sastojala se od velikih američkih komandosa generala Rajdera (Ryder) i drugih raznih jedinica u jačini od dve divizije. Njena je uloga bila da zauzme Alžir i da što je moguće brže prodire ka Tunisu.

Ova ogromna Armada, upućena u najvećoj tajnosti, ali otkrivena još pri prolazu kroz Gibraltar, išla je duž severne obale Maroka i duž obale Alžira ne ulivajući ni

najmanje straha neprijatelju. Nadležni autoriteti bili su uveđeni da su ovi konvoji plovili bilo za Tobruk, bilo za Tripolis, bilo za Maltu. Zaslepljenost je bila potpuna, čak i kod Nemaca, koji su očekivali anglo-saksonski napad u Africi na Dakar, a ne na Severnu Afriku.

Iskrcavanje u Alžiru

U Alžиру, pošto je general Mast bio izdao dnevnu zapovest trupama, svojeručno potpisano, i objavio da Amerikance treba dočekati kao oslobođioce, te da prema tome, neće biti borbe, otpor nije ni davan sve dok nisu zakoniti predstavnici vlasti, koji su bili u toku noći pohapšeni od strane zaverenika¹⁾, bili oslobođeni i ponovo uzeli situaciju u svoje ruke. Pa i tada, otpor je bio sasvim slab. Amerikanci su bili dočekani na obali od strane Francuza i odvedeni u blizinu varoši, kao i na aerodrom kod Blide i Mezon Blanš-a. U 16.00 časova je general Žijen zatražio od generala Rajdera obustavu neprijateljstava, i Amerikanci su ušli u Alžir, zauzimajući, bez ikakvih gubitaka sa jedne i druge strane, najveće pristanište Severne Afrike. Tom su prilikom uhvatili i glavne odgovorne francuske ličnosti (među kojima i admirala Darlana), i to 12 časova po svom dolasku na afričko tle.

Iskrcavanje kod Orana

Desant kod Orana bio je kao i oni u Alžiru i Maroku, pripremljen od strane oficira francuskog Generalštaba. Ali su trupe, a naročito mornarica, pružile američkim trupama dosta jak otpor. Tako, kada je 10 novembra bilo potpisano opšte primirje, mada je bio zauzet i aerodrom Tafaraui, grad Oran još uvek nije bio u rukama Anglo-Saksonaca.

Iskrcavanje u Maroku

U Maroku su se Patonove trupe iskrcale kod Safija, Fedale i Mehedijaha, u blizini Por Lioteja (Port Lyautey).

¹⁾ Šef Saveznika bio je Anri d'Astije de la Vižeri (Henri d'Astier de La Vigerie), koji je imao podršku policije i vođe omladinskih gradilišta Van Heka (Van Hecke).

Pošto je pokušaj generala Betuara da preuzme vlast u Maroku propao, došlo je do teške borbe, uglavnom u Kazablanki, gde jedan plotun sa francuskog bojnog broda *Jean-Bart*, od 35.000 tona, umalo nije potopio američku krstaricu *Augusta* na kojoj su bili svi viši komandanti ekspedicije. Francuzi su izgubili nekoliko brodova. 9 novembra zauzeti su Safi, Fedala i Mehedijah od strane Amerikanaca, a opšti napad na Kazablanku bio je predviđen za 11 novembar ujutru.

Opšte primirje od 10 novembra 1942

U Alžиру je 10 novembra 1942, u 10.00 časova, admiral Darlan, po savetu generala Žijena, potpisao opšte primirje za Alžir i Maroko sa generalom Klarkom (Clark), pretstavnikom generala Ajzenhauera, vrhovnog komandanta invazionih snaga. Borbe su obustavljene noću 10/11 novembra. 11 novembra Nemci su u Francuskoj prešli demarkacionu liniju i pomoću jedrilica otpočeli da prebacuju trupe u Tunis.

II. — BITKA U TUNISU

(Skica 14 na str. 258)

Bitka u Tunisu može se podeliti u tri faze. Prva faza, koja se završila 26 decembra 1942, karakteriše se uza ludnim pokušajem francusko-savezničkih snaga da se prepadom dokopaju Bizerte i Tunisa. Posle ovoga neuspeha, rđavo vreme je ukočilo operacije.

Druga faza počinje dolaskom Romela kod Marea i obuhvata, uglavnom, nemačku ofanzivu u pravcu Biskre, koja je imala za cilj pokušaj prodora ka Alžиру i, po mogućству, zahvatanje iz pozadine savezničkih snaga u Severnom Tunisu. Sem toga, ova nemačka ofanziva trebala je, u najmanju ruku, da osujeti otsecanje snaga sila Osovine kod Marea od trupa generala fon Arnima. Ali

je ovaj manevr propao 26 februara 1943²⁾) kod Kaserinskog prevoja.

Najzad, treća faza, od 27 aprila do 12 maja 1943, je ste faza savezničke ofanzive koja se završila zauzimanjem Bizerte i Tunisa i kapitulacijom svih preostalih nemačkih trupa kod Rta Bona.

Neuspeli pokušaj zauzimanja Bizerte i Tunisa

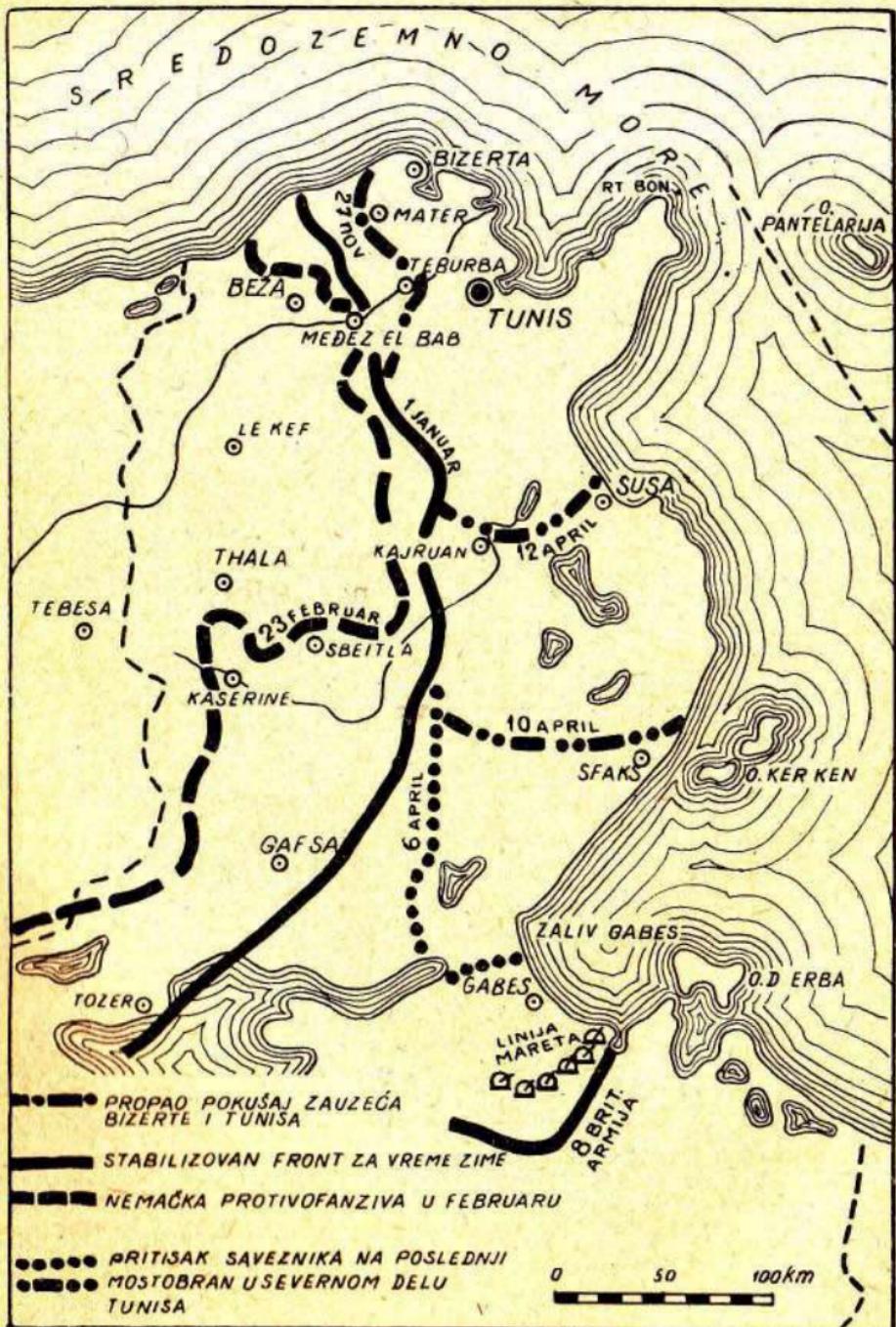
Čim je u Alžiru potpisano francusko-savezničko pri mirje, 10 novembra 1942, general Klark je odlučio da sa svojim trupama što je moguće brže prodire u pravcu istoka. Prvi delovi iskricali su se u Bonu 11 novembra, a gro snaga bio je upućen železnicom i drumom u pravcu tuniske granice. Nažalost, ove su snage bile slabe. Potreba da se obezbedi Maroko od nemačkog napada koji bi došao sa severa, preko Španije, naveo je savezničko komandovanje da prenese težište svojih snaga na Atlantik, kod generala Patona. U Alžiru je bila samo »armija« generala Andersona, koja je stvarno imala 2 pešadijske brigade, 1 puk tenkova, 1 američku »borbenu komandu« (»Combat Command«), zvanu »jurišni odred« (*Blade force*), i nešto padobranaca pukovnika Rafa (Raff).

Očekivalo se da će francuske trupe u Tunisu odmah preći na stranu Saveznika i da će uspeti da spreče nemačko iskrčavanje u Režansu (Regence*) — Tunis.

Ali, zbog protivrečnih zapovesti, admiral Esteva je pustio Nemce da se iskrcaju, prvo iz transportnih aviona i jedrilica, a potom iz brzih konvoja koji su noću prelazili preko Sicilijanskog Kanala. Početna brzina iskrčavanja iz tih konvoja iznosila je preko 1.500 vojnika za 24 časa. Međutim, francuske trupe i vazduhoplovstvo u Tunisu, pod komandom generala Barea (Barré), uspeli

²⁾ Ovaj Romelov manevr je verno ponavljanje prvog Bonapartinog pohoda u Italiju 1796 godine: odbaciti pomoćne neprijateljske snage da bi se stvorilo vreme potrebno da se tuku glavne snage, — ovde 8 britanska armija. Iako je ovaj nemački manevr propao, on je, međutim, sprečio otsecanje nemačke otstupnice između Gabesa i Severnog Tunisa.

^{*)} Regences barbaresques — Stari naziv za Tripolis, Tunis i Alžir. — Prim. red.

Skica 14.— Operacije u Tunisu

su da napuste pristaništa i da se prikupe u blizini granice kao bojne pretstraže, držeći ključ Tuniske ravnice: Medžez el Bab.

14 novembra 1942, general Žiro je postavljen za vrhovnog komandanta i on je dao određen zadatak francuskim trupama: imale su da se žrtvuju. Njihov je zadatak bio da što je moguće više uspore nadiranje osovinskih trupa u Tunisu i da obezbede prikupljanje savezničkih snaga koje će im doći u pomoć.

Jedinice divizije iz Konstantina poslate su u oblast Kefa i na liniju Klerfonten — Tebesa. General Žijen rukovodio je operacijom; general Kelc (Koeltz) je bio komandant Tuniske zone; general Delej (Delay) je imao pod svojom komandom pustinjske (saharske) trupe iz Tugurta (Touggourt) i oaza.

16 novembra 1942 ujutru Nemci su uputili generalu Bareu ultimatum generała Neringa (Nehring), glavnog komandanta nemačkih trupa u Tunisu, zahtevajući povlačenje francuskih trupa zapadno od meridijana Tabarke. Ultimatum je bio odbijen, i, 19 novembra, jedan odred nemačkih padobranaca napao je most kod Medžez el Baba. Dva napada su odbijena.

Tako je francuska vojska iz Afrike stvarno ponovo ušla u rat.

20 novembra je general Anderson, mada gotovo potpuno lišen pomoći avijacije i artiljerije, pokušao da na prepad zauzme Bizertu i Tunis, pre no što bi neprijatelj uspeo da tamо dovede dovoljno pojačanja.

Početak operacije bio je dobar. Posle jednog teškog planinskog marša, Medžez el Bab je zauzet 26-og, Teburba 27-og, a Džedeida, na 30 km od Tunisa, 29 novembra. Neprijatelj se povukao u oblast Matera, na 30 km jugozapadno od Bizerte. Ali su Nemci, koji su u međuvremenu znatno pojačani i koji su imali nadmoćnost u vazduhu, preduzeli veoma žestok protivnapad. Oni su 30 novembra preoteli Džedeidu i, posle četvorodnevne borbe, postalo je očevidno da je propao pokušaj iznenadnog prepada na Tunis. Moralo se pribeti planskoj akciji i sa jačim snagama.

Prva akcija usledila je u decembru 1942 na Džebel Ahmeru, koju su Englezi prozvali »Longstop Hill« (»Brdo dugog stajanja«). I ova je akcija propala pred vatrom dobro utvrđenih Nemaca. Nastalo je rđavo vreme, snabdevanje je teško pristizalo. Saveznička Vrhovna komanda je odlučila da prikupi nove snage, naročito avijaciju, i da zaustavi ofanzivne operacije. Savezničke trupe su se povukle na liniju Tamera — Sidi N' Sir — Medžez el Bab — Bu Arada.

Nemačka protivofanziva

Celog decembra 1942 držale su francuske trupe, slabo naoružane i slabo opremljene, tunisku kičmu, liniju planinskih vrhova koji su nadvišavali Kajruansku ravnicu. One su sa velikim naporom napredovale da bi zauzele Džebel Fkirine, ne uspevši da ovladaju istočnim padinama grebena. No, Arnim je sменio Neringa i, od 18 januara 1942, Nemci su, dobivši moćno moderno naoružanje, naročito tenkove »Tigar«, i raspolažući odličnim aerodromima za svoje vazduhoplovstvo, dok je delatnost savezničke avijacije bila jako otežana baš zbog nedostatka vazduhoplovnih terena, preduzeli čitav niz ofanzivnih dejstava u cilju probijanja savezničkog fronta opštim pravcem ka Biskri i obilaska Andersonove armije sa juga.

Prvi napad, 18 januara, otpočeo je u pravcu Kefa. Francuzi su otstupili uz teške gubitke, ali, blagodareći intervenciji tenkova američkog generala Robineta (Robinett), Kef je spasen.

30 januara došlo je do novog napada na prevoj Fajd, ključni položaj, koji se nalazi na mestu gde poslednji povijarac glavnog grebena preseca put Sbeitla — Sfaks. Francuski strelci, napadnuti od strane 80 tenkova »Tigar«, herojski su se držali, ali su podlegli mnogobrojnim snagama.

Najzad, 14 februara 1943, neprijateljski udar, koji su izvele 2 tenkovske divizije generala fon Arnima i jedan tenkovski odred iz sastava »Afričkog korpusa«, ugrozio je ceo saveznički raspored.

Napad opštim pravcem na Tebesu izведен je velikom brzinom. Američki tenkovski odred generala Patona

i divizija generala Velverta (Welvert) bili su dobro prdrmani. Nemci su zauzeli Sidi Bu Zid, Sbeitlu i Gafsu, savladali Kaserinski tesnac i prodri i na nekoliko kilometara od Thale. Situacija je bila ozbiljna, ali su Saveznici brzo reagirali pomerajući sa severa na jug svoje tenkovske snage naoružane »Šermanima« i zalažući do krajinjih granica svoju avijaciju. Pred Thalom su Nemci bili obmanuti jednim smelim manevrom Engleza, koji su bili preduzeli napad uprkos svoje brojne slabosti. Obe nemačke tenkovske divizije su se povukle da bi se priključile glavnim Romelovim snagama pred Maretom, i Saveznici su počeli korak po korak da povraćaju izgubljeno zemljište.

Fon Arnim, međutim, kome nije promaklo rokiranje engleskih snaga na jug, iskoristio je ovu situaciju da i on napadne na severni deo fronta. Od 25 februara do 5 marta 1942 on je nastojao da izoluje Medžez el Bab čitavim nizom kombinovanih akcija severno i južno od ovoga sela. No i ovde je zaustavljen kod Džebel Abioda, Ksar Mezuara i Ueda de Bu Arada. Sa ovim lokalnim nemačkim uspesima završena je druga faza operacije u Tunisu. Sa bitkom kod Marea stvarno je otpočela završna ofanziva.

Bitka kod Marea (od 20 — 27 marta 1943)

Povlačeći se što je moguće brže duž libiske obale, Romel je računao da će u Tunisu naći nužna pojačanja i neophodna sredstva za popunu najviše istrošenih jedinica. On je, pored toga, računao da će tamo naći bojno polje na kome bi, uz sadejstvo trupa generala fon Arнима, mogao naneti savezničkim snagama odlučan poraz i preuzeti inicijativu, kao što je to bio uradio u Libiji 1941 i 1942 godine.

Stoga je, čim je dobio prva pojačanja, sa 8 britanskim armijom na Maretovoj liniji otpočeo bitku za koju je računao da će biti odlučna.

Sama, pak, Maretova linija je utvrđena linija koju su izgradili Francuzi još pre 1939 godine i koja je bila demilitarizovana od juna 1940. Ipak, bio je ostao izvestan

broj utvrđenja i sela organizovanih za odbranu. Ova linija zatvarala je pristup u ravnici Gabes, od mora do teško prohodnih planina Matmata.

6 marta, izlazeći iz utvrđene linije, dve nemačke tenkovske kolone sa novodobivenim tenkovima »Tigar« izbile su iz sela Tuzana i Halufa u pravcu Medenine. Novi engleski protivtenkovski topovi od 17 funti činili su prava čuda. Uprkos delimičnih uspeha, Nemci su bili odbijeni posle teške jednodnevne borbe u kojoj je saveznička avijacija bila daleko jača od nemačke. Nemci su se povukli u Maretovu liniju.

Dok je general Montgomeri pripremao napad na ovu liniju, general Aleksander, koji je bio komandant savezničkih snaga u Tunisu, ali pod vrhovnom komandom Ajzenhauera, smatrao je da je došao trenutak da se Romel odvoji od fon Arnima, što se moglo postići svodenjem snaga sa Tuniskog grebena i izbijanjem na more između Sfakse Gabesa. Ovaj manevr bio je poveren generalu Patonu, koji je sa svojim 2 korpusom bio upućen iz Maroka ka Tunisu, kao i 19 francuskom korpusu pod komandom generala Kelca.

Pokret je otpočeo oko 15 marta, a Paton je već 17 marta kod Gafse bio uspostavio vezu sa trupama generała Boaso (Boisseau) koje su došle iz Tozera. 23 marta dostignut je Maknasi, a 28 marta Fonduk el Auareb. Italijani, koji su imali zadatak da štite nemačko krilo, bili su potisnuti ostavljajući Saveznicima preko 4.500 zarobljenika.

U ovom trenutku je Romel uvideo opasnost koja mu je pretila. On se nije plašio da u jeku bitke odvoji jedan deo tenkova iz svoje 10 i 21 tenkovske divizije da bi zaustavio američko nadiranje. Blagodareći jednom veštrom manevru i izvanrednim položajima koje su bili organizovali u Džebel Berdi, Nemci su uspeli da odbace Patonove trupe iz Tuniske ravnice. Romelova otstupnica nije mogla biti presečena.

Bila je velika šteta što se u ovome nije uspelo. Ustvari Romel je još jednom više bio prikovan frontalno i obiđen

s desna, posle teške bitke ispred Marea koja je trajala punih osam dana, za koje su se vreme smenjivali uspesi i porazi.

Uprkos intenzivnog bombardovanja iz vazduha i sistematske artiljeriske pripreme, frontalni napad, izveden 20 marta na obalski sektor kod Zarata, naišao je na odlučan otpor i propao posle jednog snažnog nemačkog protivnapada. Ali, za ovo je vreme 1-va tenkovska divizija, ojačana motorizovanom pešadijom, izvršila široki obilazni manevar koristeći rđave puteve preko Matmata koje je Romel držao za neprelazne. Ovaj manevar omogućio je da se divizija 26 marta pojavi pred selom El Hama, zapadno od Gabesa, na kraju nizije slanih močvara. Zauzimanje sela El Hama, u nedelju 21 marta, uslovilo je brzo Romelovo povlačenje, jer bi mu cela odbrambena linija bila obiđena. Trupe 8 britanske armije zadbile su novih 6.000 zarobljenika. Nastavljajući svoje nastupanje one su 30 marta zauzele Gabes, a 31 marta ponovo došle u dodir sa nemačkim snagama na liniji Ued Akarit, severno od Udrefa. No, i ona je, posle teških borbi koje su trajale trideset i šest časova bila probijena po klasičnom Montgomerijevom metodu: koncentracija 500 artiljeriskih oruđa, masovno bombardovanje iz vazduha, napad pozadi dimnih zavesa.

Posle ovoga novog poraza, Romel, čijih je još 6.000 vojnika bilo zarobljeno, nije više imao linija odbrane koje bi mogao koristiti pre planinskih predela Severnog Tunisa.

Na taj način, cela središnja Tuniska ravnica bila je oslobođena.

8 britanska armija, koja je već bila došla u dodir sa slavnom kolonom generala Leklera koja je od Čada prošla kroz Fezan i Južnu Libiju, kao i sa urođenicima — meharistima generala Deleja (Delay), spojila se 7 aprila kod El Katara i sa trupama 2 američkog korpusa generala Patona. Romel je pozvan u Nemačku. Na njegovo mesto postavljen je italijanski general Mese (Messe). Bitka u Severnom Tunisu uskoro će početi.

Bitka u Severnom Tunisu

(Skica br. 15 na str. 265)

I zaista, nemačke snage su se povlačile najvećom
 brzinom ka bastionu Severnog Tunisa koji je, uglavnom,
 bio obrazovan sa severa utvrđenom Bizertom i njenim
 isturenim forovima Džebel Aškeul i »Čelavi Vrh« (»Bald
 Hill«), zapadno od Matera; na centru, planinama koje se
 nalaze oko Medžez el Baba (Džebel Ahmera, zvana
 »Longstop Hill«) i, na jugu, masivom Zaguanom čije
 su se padine spuštale do mora, između Hamameta i Bu
 Fiša.

Dok se general Mese povlačio ka Zaghanu, Aleksander je učinio poslednji pokušaj da mu preseče otstupnicu. Francuske i američke trupe, uz podršku »Šermana« 6 britanske tenkovske divizije, pokušale su 7 aprila da se spuste sa Fonduka u pravcu Kajruana i Susa. Ovaj manevr propao je pred minskim poljima prevoja Fonduk i smrtnonosnom nemačkom protivtenkovskom vatrom. Međutim, Montgomeri je, idući u stopu za generalom Meseom 10 aprila 1943 ušao u Sfaks, a 12 aprila pali su Kajruan i Susa. Najzad, 13 aprila, gonjenje je zaustavljeno pred Zaghanom, na liniji: brana kod Ued el Kebira — Džebibina — Anfidavil.

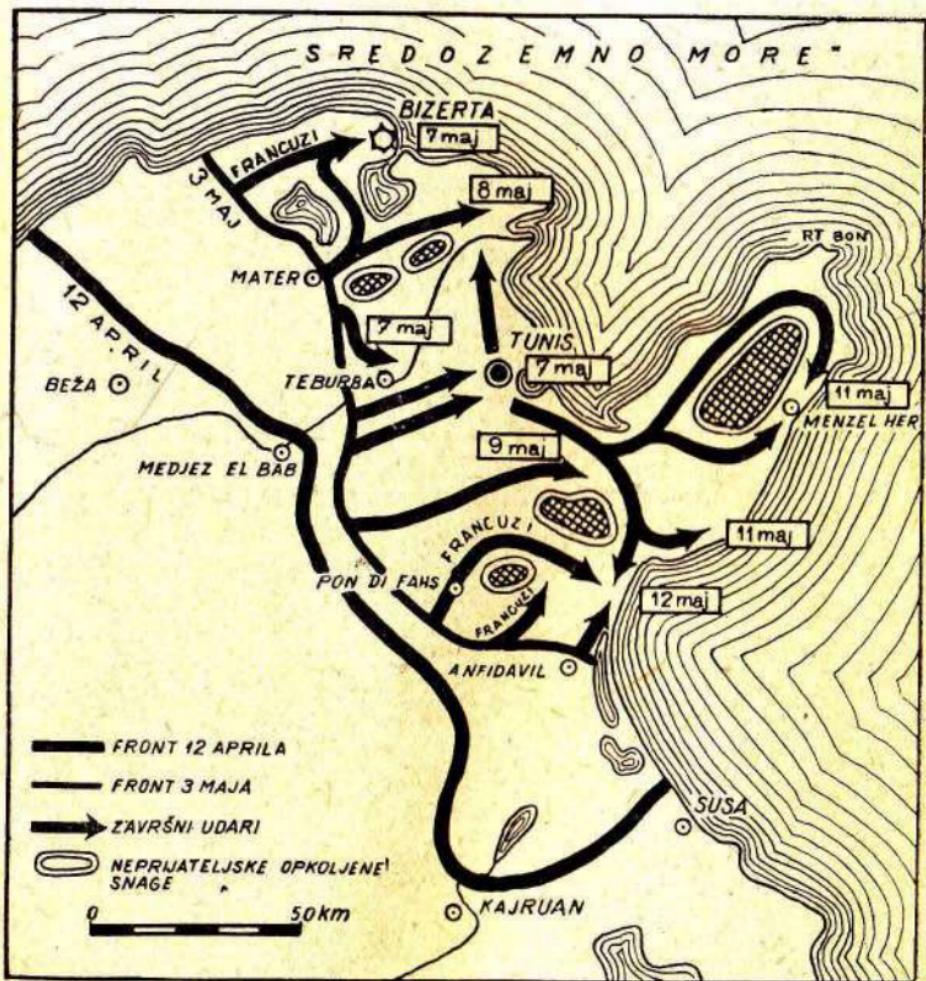
Napad na Redvi otpočeo je 22 aprila 1943 sa svih strana sa kopna. Na jednoj strani, general Mese bio je uspostavio vezu sa trupama generala fon Arnima i raspolagao je još jakim snagama, snabdevenim sa dosta tenkova i protivtenkovskih oruđa, ali bez avijacije. General Aleksander, pak, na drugoj strani, imao je sada svoje 3 jake armije:

Na severu, 5 američku armiju, pod komandom generała Bredlija, sastava: 2 američki korpus (1 tenkovska i 3 pešadijske divizije), alžirski gumi*) i francuski dobровoljci pukovnika Manjana (Magnan).

Na centru, 1-vu britansku armiju koja je imala 5 i 9 engleski i 19 francuski korpus generala Kelca.

*) Gumi (goums) su alžirski vojnici regrutovani u jednom plemenu, koji se pod komandom francuskih oficira obično koriste za izviđačke akcije. — Prim. prev.

Najzad, na jugu, 8 britansku armiju generala Montgomerijá u čijem je sastavu bila i francuska kolona generala Leklera. Iz ove armije bile su uzete 1 tenkovska i 1 indiska divizija u cilju pojačanja armije na centru.

Skica 15.— Završna bitka

General Aleksander bio je na taj način vešto premstio težište svojih snaga. On je dobro znao da su Nemci očekivali završni udar od 8 britanske armije. Zato se nije plašio da nju potajno oslabi a da pojača generala Andersona, tako da otsudan napad ne dođe sa juga već

sa zapada. Ovaj teški manevar, koji je zahtevao apsolutnu tajnost, potpuno je uspeo. Dobro zaštićene sopstvenom avijacijom, koja nije dozvoljavala izviđanje neprijateljskim izviđačkim aparatima, 5 pešadijskih i 3 tenkovske divizije izvršile su pokrete od nekoliko stotina kilometara preko tuniske pustare (»bled«).

Ukupno, general Aleksander je raspolagao sa oko 15 divizija, od kojih je bilo 5 tenkovskih, potpomognutih vrlo jakom avijacijom koja je bila potpuni gospodar neba.

Napredovanje je, upočetku, bilo vrlo sporo. Dobro utvrđeni na brežuljcima, na zemljištu vrlo nepogodnom za upotrebu tenkova, Nemci i Italijani generala Mesea otstupali su samo korak po korak.

Posle jednog preventivnog napada koji je izvelo 70 nemačkih tenkova na Medžez el Bab, koji je bio lako odbijen, 8 britanska armija je od 22 do 25 aprila 1943 zauzela Takrunu i Anfidavil, a 19 francuski korpus je dospeo do Džebel Mansura, dok su na severu američke trupe i francuski dobrovoljci teško napredovali kroz planinski predeo Sedženanske doline.

Od 17 aprila do 6 maja su Amerikanci i marokanski gumijci ubrzali svoje pokrete i metodično potisli neprijatelja u planinske predele na pravcima: Džebel — Abiod — Bizerta i Beza — Mater. Varoš Mater je zauzeta 4 maja. Na centru su Francuzi prevalili 30 km za četiri dana i zauzeli Džebel Fkirinu i dostigli Pon di Fahs.

Na jugu su Englezi zaustavljeni kod Zaghuana i nisu mogli da prođu dalje od Bu Fiša.

Završni udar na Afričkom ratištu

6 maja 1943 izведен je na ovom ratištu neočekivan udar koji je u potpunosti izmenio situaciju. Čvrsto naslonjen na severu i jugu na Amerikance i Francuze, general Anderson je u 3.00 časa otpočeо od Medžez el Baba u pravcu Tunisa strahoviti napad sa 800 tenkova, potpomognutih sa 500 topova i jakom avijacijom koja je toga dana napravila 2.500 poleta.

U ovom masovnom napadu, na povoljnem zemljištu, čim su pioniri pod zaštitom baražne vatre razminirali

potrebne prolaze, tenkovi su pojurili na Masikol. 6 maja zauzet je Sen Siprijen, a potučene nemačke trupe dale su se u bekstvo. Najzad, 7 maja uveče, 78-ma divizija je ušla u oslobođeni Tunis. Amerikanci su istoga dana, potpomognuti dobrovoljcima, gumijima i bataljonom pomorske pešadije, zauzeli Bizertu, odakle je 15 nemačka tenkovska divizija pobegla za Porto Farinu i odatle uza lud pokušala da se spase morem.

Pred ovim žestokim napadom su neprijateljske snage, iznurenje dugim povlačenjem i uvidajući beznadežnost svoje situacije, odjednom »krahirale«. Avijatičari su mogli videti nemačke kolone koje su pokušavale da se spasu iz Tunisa u pravcu Bizerte, dok su po istom putu druge neprijateljske kolone bežale od Bizerte ka Tunisu.

Posle oslobođenja Tunisa naredio je general Anderson 6 britanskoj tenkovskoj diviziji da prodire u pravcu jugoistoka da bi od poluostrva Kap Bona otsekla nemačke snage koje su još davale otpor u masivu Zaghuana. Hamam Lif je zauzet 9 maja noćnim napadom, po mesecini, a engleski tenkovi su se sjurili preko Grombalija na Nabeul. 10 maja dostignut je Hamamet. Nemačko-italijanske trupe su razdvojene. Jedne su se sklonile na poluostrvo Kap Bon, dok su druge ostale uklještene između Engleza iz 1-ve armije na severu i Francuza iz 8 armije na jugu.

Francuski general Kelc preuzeo je, sa svoje strane, ofanzivu: 7 maja uveče 1-vi puk Stranačke legije ušao je u Pon di Fahs. 9 maja obiden je Zaguan i zauzet Džebel Ust, a 11 maja je 1 bataljon divizije iz Orana zauzeo Sent Mari di Zit. Najzad, 12 maja, odred Le Kulte (Le Coulteux) izbio je na more kod Bu Fiša.

Nemačke snage na jugu su, dakle, jednovremeno izrazdvajane i razbijene tako da im ništa drugo nije ostalo osim da kapituliraju. I to su one i učinile, kao i trupe severno, koje nisu uspele da se evakuišu iz pribaništa poluostrva Kap Bona zbog toga što su Saveznici bili gospodari na moru i u vazduhu. I sâm general fon Arnim bio je zarobljen od strane 4-te indiske divizije kod Sent Mari di Zit, a 12 maja uveče mogao je general Aleksander da objavi da je prestao svaki organizovan otpor.

Ukupan broj zarobljenih popeo se na 252.000 među kojima je bilo 16 nemačkih i 10 italijaskih generala. Samo francuske trupe, čije je brojno stanje iznosilo 60.000 ljudi, zarobile su tada 40.000 neprijateljskih vojnika!

21-vi italijanski korpus, koji je imao divizije »Superga«, »Specija« i »Trieste«, predao se Alžirskoj diviziji, a nemačka grupa pod komandom pukovnika Fajferra (Pfeiffer) predala se Marokanskoj diviziji generala Mateneja (Mathenet).

Ogroman ratni plen (kamioni i tenkovi) pao je u ruke Saveznika, kao i 520 aviona na letilištima. Gubici sila Osovine od početka rata u Africi izneli su 827.000 poginulih, ranjenih ili zarobljenih prema 227.000 savezničkih.

Rat u Africi završen je pobedonosno. Ceo jedan kontinent bio je oslobođen. Sredozemno More ponovo je postalo put koji se može koristiti, a, naročito, legenda o nepobedivosti nemačkih trupa definitivno je razbijena. Pa ni sâm »Tigar«, to čudovište prvih godina rata, sa topom duge cevi i kalibra 88 mm, težinom od 60 tona, debelim oklopom i izuzetno velikom pokretljivošću, nije bio dovoljan. On je podlegao neprekidnim udarcima lovac-a-bombardera »Haribombersa« i brojnoj nadmoćnosti »Šermana«.

Savezničke armije, pak, dokazale su svoju vrednost. Dobro naoružane, naročito u pogledu artiljerije, blagodareći svome topu 87,6 mm M. 39, koji je bio ravan nemačkom topu 88 mm, i jako motorizovane, imale su besprekornu službu snabdevanja. Sama 8 britanska armija raspolagala je sa 120.000 motornih vozila počev od lakih kola do kamiona od 24 tone. O sposobljene fizički i odličnog morala, savezničke snage su sada mogle bez straha da se bace u napad na »tvrdjavu Evropu«. I francuska vojska, obnovljena i preoružana, stvorena od stare afričke vojske i proslavljenih Kenigovih, Larmineovih i Leklercovih slobodnih francuskih snaga, mogla je, i ona takođe, smelo da zatraži svoje mesto u borbi.

No, senzacionalni porazi sila Osovine zahtevali su postavljanje novih savezničkih strategiskih ciljeva. Stoga su se od 14 do 26 januara 1943 dva velika anglo-sak-

sonska šefa, Ruzvelt i Čerčil, u strogoj tajnosti sastala u Kazablanki (konferencija »Anfa«) da prouče novonastale uslove pod kojima će se voditi dalja borba. Oni su na sastancima, kojima su prisustvovali general Žiro, koji je došao iz Alžira, gde je 24 decembra 1942 bio preuzeo vlast posle ubistva admirala Darlana, i general de Gol, šef Slobodne Francuske, koji je došao iz Londona, proučili probleme Severne Afrike i sastavili plan novih operacija.

Oni su takođe bacili u javnost formulu »bezuslovna kapitulacija« koja je, iako bi se o njoj sa psihološke tačke gledišta moglo dugo diskutovati, postala parola kod Saveznika.

Kao cilj anglo-američkoj strategiskoj avijaciji oni su dali: »uništiti i dezorganizovati vojni, industrijski i ekonomski sistem Nemačke, kao i oslabiti moral nemačkog naroda dok mu se definitivno ne slomi moć otpora«*).

Nacisti su, sa svoje strane, pošto nisu mogli da sakriju svoj poraz kod Staljingrada, ukazivali na utvaru poraza da bi time ulili novu energiju snagama koje su popuštale. Dekretom od 28 januara 1943 oni su objavili totalnu mobilizaciju Rajha, zahvatajući ljude od 16 do 65, a žene od 17 do 45 godina starosti. Oni su do maksimuma pritisli okupirane zemlje, kod kojih su se snage otpora sve više razvijale uprkos nemilosrdnog ugušivanja otpora od strane Gestapoa.

Pa ipak, uprkos svih ovih očajničkih mera, ređali su se porazi za porazima.

*) ... »de détruire et de désorganiser le système militaire, industriel et économique de l'Allemagne, ainsi que de miner le moral du peuple allemand jusqu'à réduire définitivement sa capacité de résistance«. (Str. 221 originala). — Prim. prev.

GLAVA XVII

RUSKE PROTIPOFANZIVE U TOKU ZIMSKIH OPERACIJA 1942/43 GODINE

(Skica 16 na str. 279)

Mada bitka kod Staljingrada čini sama za sebe jednu veličanstvenu celinu, ona se ne može odvojiti od ostalih ofanzivnih operacija koje je sovjetska Vrhovna komanda bila pripremila za zimu 1942/43 godine.

Opšta situacija kod Rusa, istina, bila je mnogo povoljnija nego prethodne zime, uprkos dubokog nemačkog prodora u pravcu Kavkaza. Fabrike su, preseljene iza Urala, već bile počele da proizvode Srednji i teški tenkovi, koji su nedostajali za vreme nemačkog napada u junu, pravljeni su sada u velikim serijama. Uprkos sporog putovanja i teškoća svake vrste, anglo-američki ratni materijal: tenkovi, avioni, vozila, pristizao je na Ruski front preko Murmanska i Persiskog Zaliva. Najzad, Rusija, crpeći iz svojih ogromnih rezervi u ljudstvu, spremlila je sveže armije koje su bile naročito osposobljene za zimske operacije, tako kobne za nemačke vojниke.

Ruske zimske ofanzive, koje su otpočele 12 novembra 1942, imale su za cilj:

— kao maksimum: opkoliti i uništiti nemačku Južnu grupu armija;

— kao minimum: otkloniti opasnost od Staljingrada i Kavkaza.

Ruske zimske ofanzive, izvođene zadržavajućom širinom pogleda u strategiskom smislu, primorale su Nemce na mnogo brže povlačenje nego što su to oni hteli, preo-

timajući od njih ogromne teritorije. Tek u mesecu martu 1943, na liniji srednjeg Donjeca, Nemci su uspeli da preduzmu jedan protivnapad i privremeno zaustave polet sovjetskih armija.

Početna situacija

12 novembra 1942, kada je Staljin izdao zapovest za napad na Južnom frontu, situacija je bila sledeća:

Don je bio posednut sve do njegove krivine u blizini Staljingrada. Front je dalje išao pravo na jug, prelazeći u pustu Kalmičku stepu, nešto istočnije od Ergenskih Bregova, prelazio kanal reke Manič kod Kume i išao na prilaze Mozdoka. Zatim se povijao na jugozapad i spuštao na Nalčik da bi se opet povratio duž padina Kavkaza, paralelno i južno od transkavkaske železničke pruge i naftovoda. Najzad, front se ponovo spuštao ka Crnom Moru, nešto malo na zapad od Tuapse.

Kao što se vidi, za Nemce je strategiska situacija bila rđava. Njihovi komunikacijski pravci bili su razvучeni do krajnosti. Sami Nemci nalazili su se u podnožju planina bez ikakvih mogućnosti za neko šire taktičko obezbeđenje. Oni su se bojali ruske zimske ofanzive koja bi se kao usov sjurila sa snežnih vrhova. I zbog toga su Nemci krajnjim naporom nastojali da se dokopaju ključa Kavkaza — Ordžonikidzea.

Napad, preduzet u drugoj sedmici novembra, posle višednevnih borbi, potpuno je propao. 19 novembra 1942 Rusi su objavili uništenje dve nemačke tenkovske divizije koje su se bile probile u planine.

Poraz Nemaca pred vratima Zakavkazja bio je potstrek za jednovremeno preduzimanje džinovske ofanzive na celom frontu. Gore smo videli rezultate degažovanja Staljingrada i opkoljavanja Paulusove armije. Ali, u isto vreme, i ruski napad na jugu postigao je izvanredne rezultate.

Napredovanje ka Donjecu

Čim je 22 novembra kod Kalača zatvoren krug okc Paulusove armije, ruske su kolone, upućene sa Dona na

jug, a od Dubovi — Ovroga na zapad, težile da prošire svoja dejstva u pravcu Rostova.

Kolone koje su nadirale sa severa brzo su doprle sve do doline Šire, desne pritoke Dona, gde su naišle na ogorčen otpor neprijatelja koji je omogućio zaostalim delovima u luku Dona da se povuku na jug.

S druge strane, posle zauzeća Abganerova, 21 novembra, kolone sa istoka spustile su se niz železničku prugu za Krasnodar ka Kotelnikovu u cilju opkoljavanja neprijateljskih snaga koje su se nalazile u Kalmičkoj stepi.

U ovom momentu fon Manštajn je otpočeo svoj protivnapad koji se završio 15 decembra novim porazom Nemaca. Čim je ovaj protivnapad bio zaustavljen, Staljin je, 16 decembra 1942, otpočeo drugu ofanzivu na Srednjem Donu, između Novoje — Kaltive i Manastirčine, sa ciljem da nadirući opštim pravcem duž železničke pruge sever — jug (Voronjež — Rostov) zauzme Rostov. Ova ofanziva Golikova bila je, uostalom, kombinovana sa drugim napadom Vatutina na gornji tok reke Šire u cilju opkoljavanja nemačkih trupa koje su branile Don između Manastirčine i uteke reke Kopera.

Napad je bio uspešan. 19 decembra Rusi su zauzeli Bogučar i Kantemirovku i prodrli na jug ka Milerovu gde ih je neprijatelj zadržao svojom odbranom. Ali, kolone su obišle ovo mesto i jurnule na Šahti, 80 km severoistočno od Rostova. Skrećući jedan deo tenkovskih snaga na jugozapad, Golikov je nadirao i ka Vorošilovgradu. Ovim smelim manevrom Golikov je ugrozio ne samo pozadinu nemačkih armija na Kavkazu, već i onih na Donjecu. Po strašnom nevremenu, prelazeći zaledene reke, tenkovi ruske motorizovane pešadije jurili su punom brzinom zarobljavajući hiljade neprijateljskih vojnika. Pred opasnošću da im se potpuno sruši ceo Južni front, Nemci su, hoteći po svaku cenu da održe Donjecki basen, postavili jake snage u trouglu Vorošilovgrad — Milerovo — Kamjenski i uspeli da zadrže rusko napredovanje.

Međutim, na kraju 1942 godine, Rusi su prosečno napredovali 150 do 200 km na 450 km fronta. Oni su

ubili 175.000 Nemaca, zarobili 140.000 i uništili više hiljada topova i tenkova.

Ofanziva na Kavkazu i zauzeće Rostova

Dok je 6 nemačka armija izdisala u agoniji između Dona i Volge, i čim je svaka nada na njeno oslobođenje bila izgubljena, nemačka Vrhovna komanda je shvatila situaciju. Trebalo je, uz što manje gubitaka, povući pozadi Donjeca i na Krim trupe koje su bile duboko prodrle prilikom neuspelog osvajanja Kavkaza. Pored toga, trebalo je po mogućству sačuvati mostobran od Novorosijške (na obali Crnog Mora) do Rostova (na Donu) da bi se omogućilo docnije ponovno preuzimanje ofanzivnih operacija.

Posle poraza kod Staljingrada Hitler je i ovoga puta izvršio smenjivanje svojih generala koje je smatrao odgovornim. Generala Haldera, načelnika Generalštaba vojske, smenio je general Cajcler (Zeitzler). Maršal fon Vajks došao je na mesto fon Boka. Najzad, 23 novembra 1942, fon Klajst je smenio fon Lista.

No, strategija fon Klajsta samo je delimično uspela, jer se Rostov, veliki saobraćajni čvor na jugu, uprkos ogorčene odbrane, nije mogao održati.

Ruska strategija, međutim, uporno je i dalje težila opkoljavanju neprijatelja, koji je, gubeći ogromnu količinu ratnog materijala, vrlo često bio primoran da žrtvuje svoje najbolje trupe da bi omogućio izvlačenje glavnih snaga.

Marš na Rostov

Dok je jedna ruska armija nadirala duž naftovoda, od Mozdoka ka Kropotkinu, i najzad se dokopala Krasnodara, 4 konvergentne kolone maršovale su na Rostov pod komandama Žukova i Vasiljevskog sa ukupno 150 pešadijskih divizija i 5.000 tenkova, i to:

- a) prva kolona (general Vatutin) spuštala se sa severa opštim pravcem duž pruge od Voronježa;
- b) druga kolona (general Rokosovski) nastupala je niz Don, od Cimljanskog ka Rostovu;

c) treća kolona (general Jeremenko) nadirala je od Salska delom duž železničke pruge za Krasnodar, a delom neposredno na Rostov; i

d) četvrta kolona (takođe generala Jeremenka), koja je isto tako pošla od Salska, sišla na Tihoreck, a odatle je nadirala sa juga na Azov, Batajsk i Rostov.

Prva kolona zauzela je 17 januara 1943 Milerovo, a 19 januara Kamjenski. Dalji pokreti bili su, uglavnom, sporiji, tako da je Novočerkask pao tek 13 februara. Mada je ova kolona zadala neprijatelju odlučan udarac i svojim napredovanjem sve više stešnjavala grlić kroz koji su se Nemci izvlačili, ona ipak nije prva ušla u Rostov.

Druga kolona, nadirući duž Dona, napredovala je sasvim sporo zbog toga što je zemljiste bilo veoma pogodno za odbranu: pritoke Dona sa blatnjavim obalama, upravne na pravac nastupanja, sprečavale su prolaz tenkova; a i sam Don je krivudav i širok. Cimljansk je povraćen 4 januara 1943, a Nikolajevskaja 8 januara, ali je ušće Donjeca u Don dostignuto tek 23 januara 1943.

Treća kolona, upućena od Kotelnikova, pod komandom generala Malinovskog, pošto je odbacila snage generala fon Manštajna, brzo je napredovala i 20 januara zauzela Proleterskaju, a 21 januara Salsk. Ona je tada podeljena u dve kolone.

Prva od ove dve kolone nadirala je direktno od Rostova, duž železničke pruge i na zapad ka Kuščevki, koja se držala skoro petnaest dana, i najzad, 6 februara, izbilje kod Jejska na Azovsko More.

Druga od tih kolona, tj. naša četvrta kolona, postigla je munjevite uspehe. Nadirući na jug, ona je 1 februara zauzela Tihoreck a zatim brzo napredovala duž železničke pruge od Bakua, zauzela 5 februara Balajsk, 7-og Azov i, najzad, posle osmodnevne borbe, ušla 14 februara 1943 u sâm Rostov.

Oslobodenje Kavkaza

Dok se odigravala ova sjajna strategiska operacija, nemačka vojska se povlačila korak po korak sa Kavkaza duž železničke pruge za Baku, nastojeći bez uspeha da uspori rusko nadiranje.

Ruske snage generala Masljenikova, sastavljene od Kozaka, planinskih jedinica, tenkova i motorizovane pešadije, pojurile su 3 januara 1943 ludom žestinom na zapad polazeći od Mozdoka, najistočnije tačke do koje su Nemci uopšte bili dospeli u svom nadiranju na istok. 11 januara povraćeni su Pjatigorsk i Mineralnije Vodi, a 20 januara, prešavši 230 km, ruske prethodnice su ušle u Nevinomisk. 23 januara Nemci su napustili Armavir, a 31 januara je jedna kolona, upućena od pristaništa Tuapse, preotela petrolejska polja kod Majkopa. Posle Kropotkina, koji je zauzet 29 januara, Rusi su skrenuli svoj pravac nadiranja ka jugozapadu i 12 februara dokopali se Krasnodara.

15 februara Nemci nisu imali južnije od Rostova ništa više sem jednog mostobrana koji je išao od Novorosijska na jugu do Primorsko-Alhtirska na severu. Za nepuna dva meseca Rusi su povratili celu Kubansku oblast i ceo Kavkaz napredujući preko 600 km.

No ruska zimska ofanziva nije se zadovoljila ovim, iako izvanrednim rezultatima.

DRUGA RUSKA ZIMSKA PROTIVOFANZIVA

Napad na Harkov i Kursk

12 januara 1943, u punom jeku bitke pod Kavkazom i kod Rostova, Rusi su otpočeli novu ofanzivu na Harkov sa ciljem da sruše ceo nemački sistem odbrane u Donjecom basenu i da zarobe Južnu nacističku grupu armija.

Ofanzivu na Harkov izvodile su dve ruske grupe armija pod komandom generala Golikova i Vatutina, a pod zajedničkom komandom general-pukovnika Vasiljevskog.

Ofanziva je izbila na srednji Don između Svobode i Kantemirovke sa četiri različita pravca koji su vodili ka Harkovu. Nemački front bio je ispresecan, tako da su Rusi već 16 januara objavili da su zarobili 17.000 vojnika, a 9 neprijateljskih divizija naterali u bekstvo. 19 januara 1943 povraćen je Valujki, raskrsnica železničkih pruga Svoboda — Kupjansk i Jelec — Vorošilovgrad, posle čega se ofanziva razvila u pravcu Kupjanska i Bjelgoroda. 17

januara, međutim, trupe sa dela fronta kod Voronježa prešle su u napad i 24 januara uspele posle ogorčenih uličnih borbi da oslobole ovaj grad, zarobivši 11.000 neprijateljskih vojnika. Ofanziva se dalje širila u vidu lepeze ka Kursku preko Kastornoja, koji je oslobođen 27 januara, i preko Starog Oskola na Bjelgorod. Nemački front bio je potpuno dezorganizovan i rusko napredovanje se jednovremeno produžilo ka Kursku i Harkovu. 3 februara je Kursk bio opkoljen jednovremenim zauzimanjem Tima, 60 km jugoistočno, i Šćigra, 80 km istočno. Istoga dana došao je na red da se oslobodi i Kupjansk, važan železnički čvor na 100 km istočno od Harkova. Najzad, 7 februara, pod jednovremenim napadom sa severa i istoka, pao je Kursk koji je bio jedna od najvećih nemačkih baza.

Oslobođenje Kurska dovelo je nemačku odbranu Harkova u težak položaj. Primenjujući nemački metod širokih obuhvata, Rusi su napali Bjelgorod, severno od Harkova, i posle potpunog opkoljavanja zauzeli ga 9 februara.

Onda se ruska bujica upravila na Harkov, prelazeći dnevno po 30 do 50 km što je zapanjivalo Nemce.

Harkov, glavni grad Istočne Ukrajine i jedan od najvećih ruskih gradova, zauzet je pomoću ogromnih klešta: jedna kolona nadirala je sa severa, od Bjelgoroda, a druga sa zapada, od Kupjanska, dok je, najzad, treća kolona nadirala od Izjuma uz Donjec, sa jugoistočne strane.

Uprkos toga što su ovaj veliki grad branile elitne nemačke trupe, na opšte iznenađenje i divljenje celog sveta, grad je opkoljen i 16 februara zauzet.

I Rusi su nastavili! Severozapadno od Harkova zauzeli su 23 februara Sumi; jugozapadno su zauzeli Krasnogorod, južno Pavlovgrad. Još jednom više obuhvatni manevar prema jugu ocrtavao se u pravcu Dnjepra. U oblasti Izjuma Rusi su dospeli do Lozovaje, Slavjanska i Kramatorskaje.

Nemački protivnapad na Harkov

Nemci su uvideli opasnost. Ali su se i ruske linije dotura bile izdužile, a ruske trupe bile na kraju svoje

moći, iscrpene nizom usiljenih marševa prekidanih samo da bi se vodile ogorčene borbe. Nemci su, naprotiv, čvrsto naslonjeni na svoje baze na Dnjepru i Donjecu, raspolažući jednim savršenim sistemom železničkog transporta, uspeli da stabilizuju Južni front na liniji Vorošilovgrad — reka Mijus i da pripreme jednu veliku protivofanzivu koju su poveli sa juga na sever, sa 25 divizija, od kojih 12 tenkovskih, sa ciljem da povrate Harkov.

Ofanziva je počela 23 februara 1943 i udar je bio tako jak da ga Rusi, udareni u bok, nisu mogli izdržati. Oni su se borili sa žestinom, ali su bili primorani da redom napuste Pavlovgrad, Lozovaju, Krasnoarmejsk i Kramatorsk. Nemci su u oblasti Izjuma dospeli do Doneča, ali nisu mogli da ga predu. Zato su se oni povukli ka Harkovu i, pošto su ga opkolili sa juga i severa, ponovo su ga zauzeli 15 marta 1943. Šireći svoj uspeh, Nemci su povratili i Sumi i doprli do Bjelgoroda. Na jugu su obnovili svoje napade na Izjum. Ali je kod ove dve tačke ruski otpor bio ojačan, te je zimska ofanziva na ovom otseku stala da bi se rasplamtelia severnije.

Konačno oslobođenje Moskve i kraj opsade Lenjingrada

Još 28 novembra 1942, u vreme oslobođenja Staljingrada, ruske armije na severnom delu fronta bile su otpočele ofanzivu u pravcu Velikije Luki, ili na otseku Kalinjina, kako je to u izveštajima govoreno, iako je tada front već bio na više od 250 km zapadno od ove varoši. Ofanziva je imala za cilj da potpuno oslobodi Moskvu i da savlada nemački odbranbeni trougao ove oblasti koji su sačinjavala tri utvrđena ježa: Ržev, Gžatsk i Vjazma.

Decembarski napad otsekao je Ržev od Vjazme i Velikije Luki, ali se jež uprkos neprekidnih napada još uvek držao blagodareći svom prirodno jakom položaju na Volgi. Pad Velikije Luki, 1 januara 1943, još je više pogoršao njegovu situaciju. U februaru je Ržev bio potpuno opkoljen, a 3 marta u njega je ušao general Kuprijanov, posle pune godine dana otkako ga Rusi napadaju.

Tada se uvidelo da je nemačke snage progutao južni deo fronta i da je brojna nadmoćnost na severnom delu

fronta potpuno bila na strani Rusa, jer je 7 marta pao Gžatsk, a 12 marta došao je red i na Vjazmu. Za nepunih deset dana utvrđeni trougao koji je ugrožavao Moskvu bio je potpuno očišćen, a ulazak Sokolovskog u Vjazmu otvorio mu je put za Smolensk. Najzad, na Valdajskom platu je, četvrta tvrđava severnog dela fronta, Demjansk, bila takođe zauzeta 1 marta od strane trupa Crvene armije.

Na taj je način velika strategiska rokadna železnička pruga od Baltika do Kijeva i Odese, koja prolazi kroz celu Rusiju od severa do juga, bila sada ugrožena.

Kraj opsade Lenjingrada

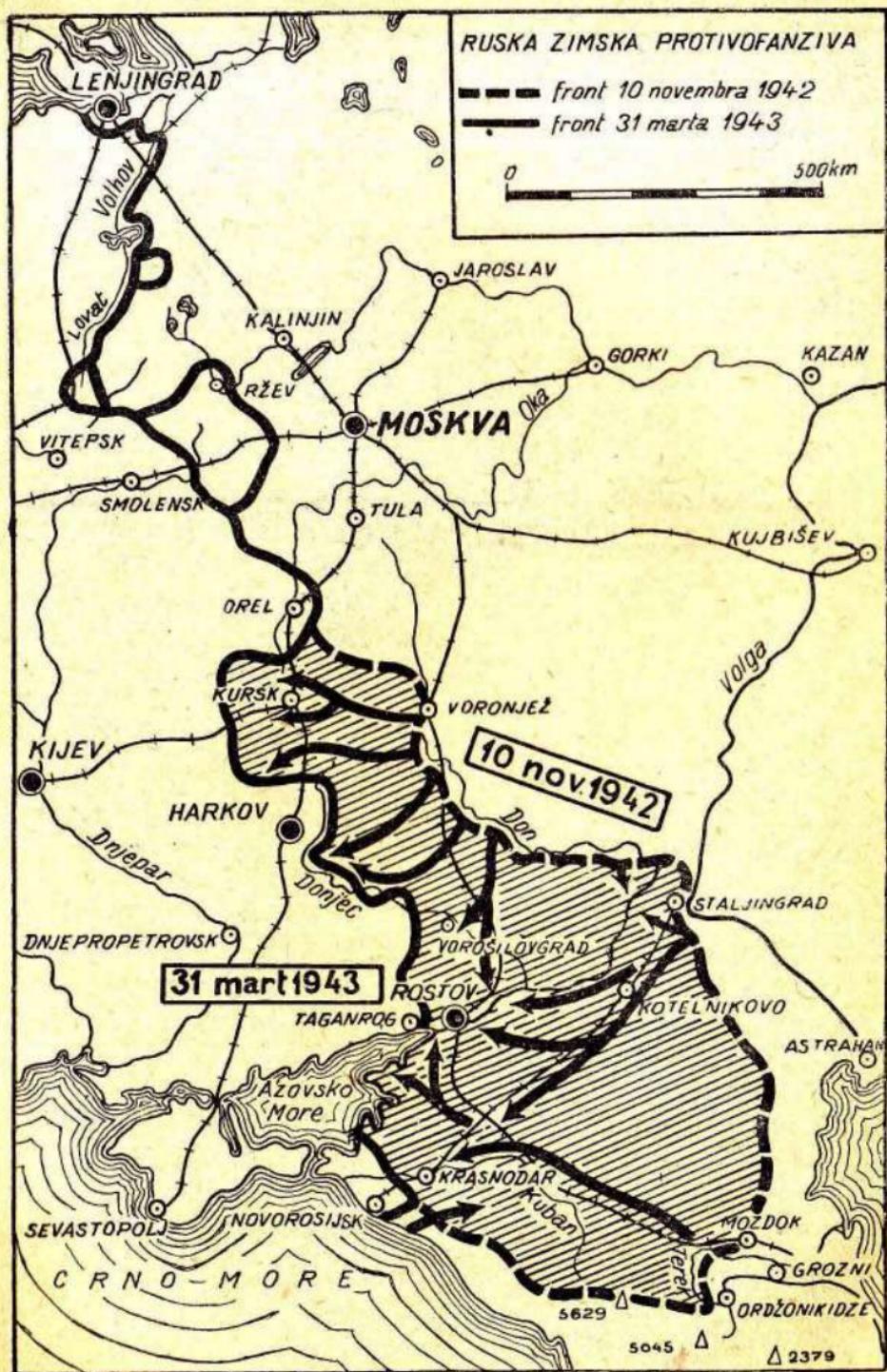
Poslednji ruski uspeh u zimskim operacijama bio je kraj opsade Lenjingrada, koji je obeležen zauzećem varoši Šliselburga u kome su ruski mornari, potpuno opkoljeni od nacista, još uvek držali staru citadelu.

Manevar je ostvaren kombinovanim dejstvom posade Lenjingrada, pod komandom generala Govorova, i trupa Volhovskog fronta, pod komandom generala Mereckova, koje su izvršile jednovremeni napad na Šliselburg i zauzele ga 19 januara. Posle ovoga izvršeno je čišćenje od neprijatelja cele južne obale jezera Ladoge i uspostavljena saobraćajna veza sa Rusijom, koja je za vreme opsade mogla da se održava jedino preko velikog zaledenog jezera.

*

* * *

I tako je 15 marta 1943, kada je prolećje blato (»rasputica«) zaustavilo operacije i kada su se obe strane počele užurbano pripremati za nove letnje operacije, ruska ofanziva bila »progutala nemački odbranbeni sistem poput požara koji se širi u stepi«. Izuzimajući mostobrane kod Tamana i Novorosijska, Krima i malog dela Donskog basena, Rusi su bili preoteli od Hitlera sve ono što je bio zauzeo prošlog leta. Još i više, na severu, oni su konačno odbacili neprijatelja od Moskve i oslobođili Lenjingrad.

No, ovi su teritorijalni uspesi, ma koliko bili veliki, ništavni prema dokazima koje su Rusi u toku ovih zimskih operacija pružili o vrednosti svoga komandovanja, svojih trupa i ratnog materijala. Hitlerova Vrhovna komanda, koja je Sovjete smatrala nesposobnim za ma što drugo sem da očajno ginu na licu mesta, skupo je platila svoju oholu grešku. Međutim, svi su ruski operacijski planovi bili zapaženi, kako po širini zamisli, tako i po njihovoј mudrosti i smelosti. A trupe su izazvale divljenje sveta svojom hrabrošću, izdržljivošću i taktičkom vrednošću. Ratni materijal, pak, tenkovi i avioni, bio je po kvalitetu ravan nemačkom ratnom materijalu i pokazao je da je proizvodnja sovjetske industrije bila znatno povećana.

Crvena armija je u toku zime 1942/43 preuzeila inicijativu i otada je više nije ispuštala iz svojih ruku.

GLAVA XVIII

OPERACIJE U ITALIJI

(od 10 jula 1943 do 21 septembra 1944)

OPERACIJE NA SICILICI

Obostrane snage i saveznički plan

Savezničke trupe prilikom svog iskrcavanja na Siciliju 10 jula, 1943, prvi put su stupile na tlo Evrope. Ostrvo je branilo 10 italijanskih i 3 nemačke divizije, među kojima su bile 15 tenkovska i divizija »Herman Gering«. Sa savezničke strane operacije je izvodila 15-ta grupa armija pod komandom generala Aleksandera, koja je u svom sastavu imala: 8 britansku (general Montgomeri) i 7 američku armiju (general Paton), ukupno 10 pešadijskih i 1 tenkovsku diviziju i nekoliko odreda komandosa. U prvom ešelonu iskrcaju se $2\frac{1}{2}$ američke i $4\frac{1}{2}$ engleske divizije potpomognute avijacijom generala Dulitla (Doolittle) i Koninghema.

Prema planu generala Ajzenhauera imala je 7 američka armija, posle svog iskrcavanja na jugozapadnoj obali, da nadire u pravcu severozapada, na Palermo, a potom da promeni pravac i uputi se na istok, duž severne obale, da bi se u oblasti Etne spojila sa Britancima koji su trebali, pošto se iskrcaju na jugoistočnoj obali, da nadiru pored obale u pravcu Katanije i Mesine. Saveznici su se nadali da će tako opkoliti neprijatelja u severoistočnom delu ostrva i otseći jedinice koje bi pokušale da se preko Mesinskog Moreuza prebace u Italiju. Engleske i američke vazdušnodesantne jedinice — u jačini oko 1

divizije — trebalo je da se spuste u neprijateljsku pozadinu da bi zauzele aerodrome. Ova je akcija izvedena noću 9/10 jula, ali su, nažalost, zbog greške u navigaciji, jedrilice spustile padobrance daleko od njihovih ciljeva, tako da oni nisu mogli zauzeti aerodrome.

Noću, uoči »D«-dana, moćna armada od 2.800 brodova prenela je iz Severne Afrike na Siciliju 160.000 vojnika, 1.008 topova i 600 tenkova. 10 jula u 3.00 časa, pod zaštitom artiljeriske vatre sa brodova, iskrcale su se američke trupe u oblasti Djele, na jugoistočnoj obali, i sutradan uveče Djela, Likata i Skoljiti bili su u Patonovim rukama. 12 jula ujutru Nemci su preduzeli snažan protivnapad uz podršku oko stotine tenkova u nadi da Amerikance bace u more. Ali, snažan artiljeriski baraž brzo je zaustavio ovaj protivnapad. Istočno od Djele je 45 američka divizija zauzela 14 jula aerodrom kod Biskarija, osiguravajući na taj način Saveznicima nadmoćnost u vazduhu.

Englezzi su se istoga dana iskrcale između Rta Pasera i Sirakuze na frontu od 150 km širine. Oni su brzo savladali neprijateljski otpor i 12 jula zauzeli pristanište Sirakuzu. Posle toga, oni su napredovali na sever duž obale do iznad Avguste, ali su na ulazu u ravnicu Katanije naišli na ogorčen otpor divizije »Herman Gering«.

Američko napredovanje na Siciliji

Otpor američkom napredovanju na severozapad bio je sasvim slab. Nemajući dovoljno snaga za odbranu celog ostrva, neprijatelj se povukao u pravcu Etne i ka severoistoku, pošto je napustio svoje položaje desno i na centru i ostavio pozadi sebe jednu diviziju da štiti povlačenje. Saobrazno svojoj taktici već primenjenoj u Tunisu, Nemci su i ovde preduzeli povlačenje sa energičnim protivnapadima da bi stvorili potrebno vreme za ukrcavanje svojih trupa.

Amerikanci su po teškom terenu nadirali veoma brzo u pravcu zapada. 22. jula tenkovi su zauzeli Agridento, dok je jedna druga kolona, prodirući na sever, istog dana ušla u Palermo. 2 tenkovska i 3 pešadijska di-

vizija prešle su 110 km za 48 časova i duž severne obale prodrlje na istok do San Stefano di Kamastra.

Za ovo su vreme 1-va pešadijska divizija i Kanađani nadirali preko visokoplaninskog zemljišta u sredini ostrva i 5 avgusta, posle sedmodnevnih žestokih borbi i masovnih napada iz vazduha, zauzeli Trojnu. U međuvremenu su Britanci, pošto su prvo naišli na jak otpor, uspeli da zauzmu Paterno, u podnožju Etne, obilazeći na taj način odbranu Katanije. Neprijateljske snage su se tada povukle u trougao koji je bio zaštićen masivom Etne, a čije je severno teme bila Mesina.

Povlačenje Nemaca iz Italije

Na sastanku u Veroni, 18 jula 1943, maršal Romel je dokazao Hitleru i Musoliniju kako je Apeninsko Poluostrvo lak plen za Saveznike koji su gospodarili na moru i u vazduhu. On je predložio evakuaciju Italije sve do doline reke Po gdje bi se severna industriska oblast mogla zaštitići čitavim nizom jako utvrđenih linija. I tako su 1 avgusta neprijateljske snage na Siciliji dobile naredenje da napuste ostrvo čim sile Osovine budu raspolagale sa dosta brodova i topova za izvršenje i obezbeđenje prelaza preko Mesinskog Moreuza.

Tada su savezničke snage brzo nadirale ka Mesini uprkos minskih polja. U dva maha Amerikanci su pokušali, duž severne obale, kod Torenove i Orlanda, da se iskrcaju u pozadinu neprijatelja, ali su ti pokušaji propali pred ogorčenim nemačkim otporom. Međutim, prodrući u unutrašnjost ostrva Amerikanci su 13 avgusta zauzeli Randoco, a 16 avgusta ušli u Mesinu. Za njima su ubrzo ušli i Britanci.

Uprkos snažnog dejstva savezničke flote i avijacije, Nemci su uspeli da evakuišu 88.000 osovinskih vojnika, među kojima i diviziju »Herman Gering«, ali su morali da ostave za sobom znatnu količinu ratnog materijala. Sicilija je zauzeta za 38 dana. Zarobljeno je 100.000 vojnika, a 12.000 neprijateljskih vojnika je ubijeno ili ranjeno. Neprijatelj je izgubio 267 aviona i 188 tenkova. Operacija je stala Saveznike 22.700 vojnika od kojih 4.800 mrtvih.

Padom Sicilije bilo je odzvonilo fašističkom režimu. Pozvani od strane Musolinija da se bore do poslednjeg čoveka, Sicilijanci su dočekali Saveznike sa zanosnim oduševljenjem. Pred ovim jasnim simptomima, kao i pred opasnošću od nemilosrdnog bombardovanja italijanskih gradova (bombardovanje železničkih stanica u Rimu od 19. jula), protivnici Musolinija podigli su glave. Duće, hoteći da još čvršće uzme vlast, jer je osetio da mu se ona izmiče, sazvao je 24. jula 1943. Veliki fašistički savet.

Posle jedne duge i tragične sednice, žučno napadnut od strane grofa Grandija, Musolini je ostao u manjini sa 7 protiv 19 glasova. Obeshrabren, podneo je ostavku i bio zamenjen maršalom Badoljom, koji je objavio rasturanje Fašističke partije, i odmah otpočeo sa Anglo-Saksoncima pregovore za mir. Primirje, potpisano 3. septembra, objavljeno je tek 8. septembra zbog odočnjenja priprema za iskrcavanje u Italiju.

Čim su Nemci saznali za odluku Badolja, oni su grubo reagirali: razoružali su italijanske trupe, zauzeli Rim i Napulj i pripremili se za odbranu od invazije. Međutim, sami su 9. septembra 1943. evakuisali Sardiniju, koja je ostala nebranjena, a pod pritiskom francuskih trupa generala Martena evakuisali su i Korziku, koja je, posle jednomesečnih borbi, bila potpuno oslobođena 14. oktobra 1943.

Saveznici su se ovom prilikom dokopali većeg dela italijanske flote koja je prebegla na Maltu i u Aleksandriju. U Jegejskom Moru, i pored neprijateljskih vazdušnih napada iz obrušavanja, Saveznici su pokušali da se dokopaju Dodekaneskih Ostrva, koja su držali Italijani, ali su ih Nemci preduhitrili i 11. septembra prvi zauzeli Rodos, a posle kratkotrajne operacije, izvedene sa padobrancima, Nemci su uspeli da od 30. oktobra do 22. novembra proteraju Engleze sa ostrva Kosa, Lerosa i Samosa gde su se ovi bili iskrcali 21. septembra. Na taj način, Nemci su bili u stanju da i nadalje potpuno kontrolišu Balkan. Usled brzine nemačkog reagiranja, poraz Italije nije dao one rezultate koji su s pravom očekivani. Zato je morala da se otpočne duga i teška borba protiv žilavih nemačkih trupa pod komandom Keselringa i ne-

koliko italijanskih divizija koje je Musolini poslao iz Severne Italije pošto su ga 12 septembra nemački padobranci bili oslobodili iz zatvora u Abrucama.

OPERACIJE U ITALIJI

(Skica 17 na str. 286)

Saveznički plan

15-ta saveznička grupa armija, pod komandom generala Aleksandera (5-ta američka, general Klark, i 8-ma britanska armija, general Montgomeri), imala je da se iskrcava u Italiji na tri tačke.

Prvo iskrcavanje imala je da izvrši 8 britanska armija kod Ređija u Kalabriji i u Tarantu da bi sprečila Nemce da se učvrste u Južnoj Italiji, kao i da bi Saveznicima omogućila kontrolu jadranskih pristaništa i aerodroma u oblasti Fode.

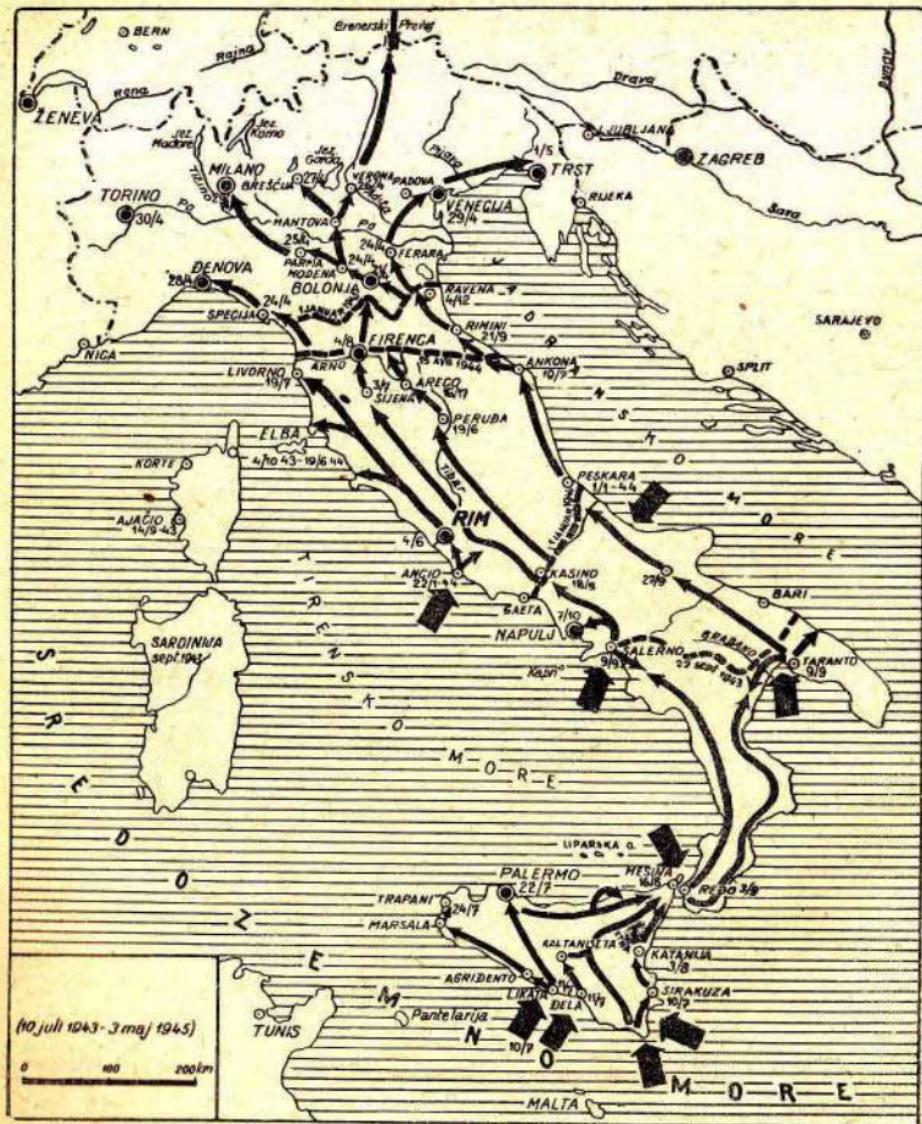
Glavno iskrcavanje, koje je 5 američka armija trebala da izvrši u zalivu Salerna, imalo je za cilj da južno od Napulja opkoli nemačke snage privezane od strane 8 britanske armije, koja je posle čišćenja južnog dela Poluostrva imala da nadire na sever. Mesto za desant kod Salerna bilo je određeno s obzirom da je to najudaljenija tačka do koje su mogli dostići lovački aparati sa svojih aerodroma na Siciliji. Ajzenhauer je bio predvideo i jedan desant u oblasti Rima koji je trebala da izvede 8 vazdušnodesantna divizija, ali se on nije mogao izvesti.

2 engleske divizije prešle su Mesinski Moreuz i iskrcale se 3 septembra 1943 kod Ređa u Kalabriji, pod zaštitom 4 bojna broda i 400 topova koji su gađali sa obale Sicilije. Britanci su napredovali duž kalabrijske obale ne nailazeći na otpor. 9 septembra je 1-va britanska vazdušnodesantna divizija zauzela ratnu luku Taranto i preuzeila pokret u pravcu Barija.

Iskrcavanje kod Salerna

(9 septembra 1943)

Konvoji sa trupama za invaziju krenuli su 8 septembra 1943 iz pristaništa Severne Afrike i Sicilije, tako da

Skica 17.— Operacije u Italiji

su trupe na moru saznale za kapitulaciju Italije. Ali, kada su saveznički brodovi stigli ispred Salerna, jedan neprijateljski izviđač nadleteo je konvoj i obavestio Nemce pre časa »Č«, te iznenadenje nije uspelo. Kako nije bilo predviđeno i pripremljeno bombardovanje brodskom

artiljerijom za uništenje italijanske obalske odbrane, pošto ova, prema ugovoru zaključenom sa Badoljom, nije smela da dejstvuje, operacija je bila veoma teška, jer su Nemci bili organizovali svoju odbranu. Kada su 9 septembra u 3.00 časa prvi talasi desantnih trupa prišli obali, naišli su na paklenu vatru nemačkih topova 88 mm, mitraljeza i bacača. I tako, dok su na britanskom otseku brodovi u poslednjem minuti ipak izvršili bombardovanje neprijateljskih položaja, iskrcavanje Amerikanaca obavljeno je bez ikakve zaštite sa mora.

Međutim, severno od reke Sele, uprkos žestokom otporu i posle borbi u kojima su 2 divizije koje su napredovale na tom otseku pretrpele teške gubitke, rendžeri i komandosi, pridodati 10 korpusu i iskrcani na levom krilu armije, uspeli su da ovladaju svima prevojima koji vode u grad Salerno, dok su 12 septembra Britanci zauzeli Batipaljiju, ali su ih sutradan Nemci iz nje izbacili.

Južno od reke Sele, 6 američki korpus iskrcao se 9 septembra u blizini Pestuma gde je udario na 16 nemačku tenkovsku diviziju koja je tu bila postavljena već pre petnaest dana. Jurišni talasi naišli su na strahoviti vatrene baraž iz automatskog naoružanja, kao i na bodljikave žice i minska polja. Za vreme 9 i 10 septembra 1943 nemački tenkovi pokušali su da ometu iskrcavanje napadajući u malim grupama i samo mesto iskrcavanja, ali su, blagodareći artiljeriji sa ratnih brodova, kao i bombarderima za obrušavanje, svi nemački protivnapadi razbijeni.

Bitka kod Salerna

Neprijatelj je tada učinio ogroman napor da Saveznike baci u more. On je prikupio u oblasti Salerna 16 i 26 tenkovsku diviziju, tenkovsku diviziju »Herman Gering«, 15 i 29 diviziju pancer-grenadira i najzad neke delove 3-će divizije pancer-grenadira. Još od 11 septembra ove su jedinice vršile protivnapad za protivnapadom i posle trodnevnih borbi, uspele su da naprave prođor u savezničkim linijama. Situacija je postala veoma ozbiljna. Ali su tada sve raspoložive snage uvedene u bitku; 36-ta divizija na jugu, a 45-ta na severu uspostavile su čvrstu

liniju. Tenkovi, razarači, artiljerija i mornarički topovi zasipali su paklenom vatrom Nemce, dok su saveznički avioni bombardovali i mitraljirali nemačke saobraćajne linije i položaje. Kad je nemački protivnapad bio u punom jeku, saveznička avijacija, koja je imala u svome sastavu veliki broj teških bombardera, bacila je svu težinu svoje rušilačke moći u bitku. Za 24 časa savezničko vazduhoplovstvo Severozapadne Afrike³⁾ izvršilo je iznad mesta iskrcavanja 1.888 letova. 36 »Mičela B-25« nastojalo je da izoluje 16-tu nemačku tenkovsku diviziju bombardovanjem državnog puta. »Tvrđave B-17« i »Maroderi B-26« sa svojih baza u Africi napadali su raskrsnice puteva da bi rastrojili divizije koje su se kretale ka mostobranu. Snažni napadi iz vazduha bili su izvršeni i na aerodrome kod Fođe. Pošto su bili iscrpli sve svoje snage, Nemci su 18 septembra, gonjeni od strane 5 i 8 armije, preduzeli novo povlačenje na sever.

Zauzeće Napulja

(7 oktobar 1943)

General Klark, potiskujući desno nemačko krilo, zauzeo je 23 septembra Oliveto, a 27-og Nogeru i proterao neprijatelja sa visova koji su obezbeđivali Napulj. Nacisti su se povukli iz grada pošto su porušili pristanište i cisterne za vodu, minirali mostove i odneli sve što se moglo odneti. 7 oktobra ušla je 5-ta armija u Napulj i produžila u pravcu Voltorna. 13 septembra po podne Italija je objavila rat Nemačkoj.

8 Britanska armija zauzima Fođu

(27 septembra 1943)

8 britanska armija zauzela je 27 septembra važne aerodrome kod Fođe i produžila napredovanje duž jadranske obale, na sever u pravcu Termolija, da bi obišla sa zapadne strane neprijateljske položaje kod Voltorna. U toku jedne amfibiske operacije, izvedene 1 oktobra,

³⁾ North west African Air Force — NAAF = Vazduhoplovstvo Severozapadne Afrike.

komandosi su se iskrcali u neprijateljskoj pozadini, po-kušavajući da otseku Termoli; ali su nemački tenkovi u toku 6 i 7 oktobra preduzeli žestok protivnapad. 10 okto-bra je 8-ma armija, potpomognuta artiljerijom sa brodo-va, uspela da probije front i da se spoji sa svojim ko-mandosima.

Izgledalo je da će napredovanje duž jadranske obale biti sporo zbog planinskih grebena, koji su se protezali do mora, kao i zbog reka čiji je tok bio upravan na pra-vac kretanja. Stoga su Saveznici tada preneli težište svo-jih napora u Apenine.

Bitka kod Volturna

(od 12 — 14 novembra 1943)

Pošto je inžinjerija 5 armije za nepunu nedelju dana popravila pristanište u Napulju, to je dotur potreba i mu-nicije u velikim količinama omogućio da se otpočne bitka na Volturnu. Posle jedne amfibiske operacije, koju je 10 korpus izveo 12 i 13 oktobra u pozadini neprijatelja duž obale Tirenskog Mora, 14 oktobra obrazovani su mosto-brani na Volturnu, između mora i Kalore. U toku 13 i 14 oktobra je grad Kapua nekoliko puta prelazio iz ruku u ruke, ali je posle dvodnevnih borbi neprijatelj morao na-pustiti svoje položaje severno od Volturna i povući se na novu odbranbenu liniju.

On je štitio svoje povlačenje rušeći za sobom sve mostove i braneći ogorčeno sva teže prolazna mesta. Naj-zad, početkom meseca novembra, 5-ta armija je napala »Zimsku liniju« (»Winter line«), po strahovitom nevre-menu kada su neprestane kiše bile pretvorile doline u prava jezera.

Proboj »Zimske linije«

»Zimska linija«, koja se sastojala iz čitavog niza po-ložaja raspoređenih po dubini, bila je obeležena na zapa-du rekom Gariljano, na centru Apeninima i na istoku rekom Sangro.

8 britanska armija prva je otpočela napad. 8 novembra ona je obrazovala mostobran na reci Sangro, a 5 decembra je dospjela i prešla reku Moro. Posle četiri dana ona je otpočela napad na grad Ortonu, koji je zauzela tek 27 decembra, posle petnaestodnevnih uličnih borbi nečuvene žestine (vidi skicu 17 na str. 286).

Međutim, 5-ta armija, jako iznurenja borbama kod Salerna i Napulja, reorganizovana je i popunjena. 1 decembra 1943 i ona je preduzela napad na visove Kamino i zauzela je posle devet dana bespoštredne borbe vis San Pijetro.

U toku decembra 1943 francuski ekspedicioni korpus, pod komandom generala Žijena, smenio je jedinice 6 američkog korpusa. Posle snažnog udara koji je izveo 2 američki korpus, 15 januara 1944, probijena je »Zimska linija« i neprijatelj se povukao južno od Rima, na »Gustafovu liniju«, na kojoj su Saveznici sve do kraja zime bili zadržani, velikim delom zbog terenskih teškoća i ne-povoljnih atmosferskih uslova.

8 januara 1944 general Mejtlend Vilson smenio je generala Ajzenhauera na položaju vrhovnog komandanta na Sredozemlju, a general Liz (Leese) je preuzeo od Montgomerija komandu nad 8 britanskom armijom.

»Gustafova linija«

Dva su puta vodila za Rim. Prvi je išao dolinom reke Liri i bio je zatvoren utvrđenim položajem kod Kasina, koji je pretstavljaо ključ »Gustafove linije«. Drugi put je išao duž tirenske obale, starom trasom Apijenskog puta. General Aleksander je odlučio da napadne »Gustafovu liniju« da bi otvorio ova dva strategiska puta. On je upravio glavni napor na nemačke položaje u dolini reke Liri, koji su gospodarili putem za Rim.

Dolina reke Liri, ograničena sa severa i juga vrlo velikim planinskim masivima, a sa zapada rekama Garigliano, Gari i Rapido, bila je zaštićena minskim poljima i žičnim preprekama. Planine i dolina zapadno od reke Rapido bile su načićkane betoniranim blokhauzima i pokretnim kazematima.

Plan Aleksandera

Aleksanderovim planom bio je predviđen četvorostruki manevr. Na levom krilu imao je 10 britanski korpus sa 2 divizije da pređe reku Gariljano, zatim da nadire na sever i da pokuša da pređe reku Liri obilazeći Kasino sa juga. Na centru je jedna druga divizija 10-tog korpusa trebala da pređe Gariljano u blizini ušća reke Gari, dok je 36 divizija imala da izvodi frontalni napad na San Andželo. Najzad, severno od Kasina, 34 divizija i francuski ekspedicionalni korpus⁴⁾ bili su dobili zadatku da pređu reku Rapido, zatim da skrenu na jug u cilju obilaska Kasine sa severa. U isto vreme trebao je 6 korpusa da se iskrca kod Ancija, u pozadini neprijatelja, da bi presekao nemačke komunikacijske linije južno od Rima.

Napad je otpočeo 17. januara 1944. 21. januara su Englezi iz 10 korpusa obrazovali jak mostobran zapadno od Gariljana, ali su bili zaustavljeni pre no što su i došpeli do reke Liri. Od 20. do 23. januara 36-ta divizija je morala, posle prelaska preko reke Rapido, da se povuče na svoje polazne položaje, pošto je pretrpela veoma teške gubitke. U mesecu januaru 1944 uspela je 34 divizija da pređe preko reke i da napravi prodor kroz »Gustafov liniju«. Francuski ekspedicionalni korpus, nastupajući kroz tako ispresecano i uopšte teško planinsko zemljiste, sjajno se dokopao vrha Monte Belvedere u masivu Monte Kairo, koji dominira celom oblašću Kasina.

uspeli Iskrcavanje kod Ancija

(22. januara 1944)

Da bi obišao »Gustafov liniju« i olakšao zauzimanje Rima, general Liča (Lucas) je 22. januara sa 2 divizije izvršio iskrcavanje na zapadnoj obali, u Netunu i Anciju, malim ribarskim pristaništima, na niskoj i ravnoj obali, na oko 50 km južno od Rima. Neprijateljske kopnene saobraćajne linije između Rima i Kasina prolazile su na jedva 30 km od mesta iskrcavanja. Izvršenje iskrcavanja

⁴⁾ Corps Expeditionnaire Français — Francuski ekspedicionalni korpus, upotrebljen u decembru 1943.

mnogo je olakšalo to što je postignuto iznenađenje u punoj meri, ali jedinice 5 armije, koje su naišle samo na neznatan otpor, nažalost, nisu imale dovoljno odvažnosti. I zato su nacisti mogli protiv mostobrana da koncentrišu pod komandom generala Makenzena delove 6 divizije i da pokušaju da ostvare ono što im nije uspelo kod Salerna — da bace neprijatelja u more. Prikupljanje jakih savezničkih snaga u malim pristaništima bio je neočekivani cilj za nemačke baterije. Saveznički gubici bili su teški. Čitave dve sedmice Nemci su vršili neprestane protivnapade postižući samo delimične uspehe. Ali, kao i kod Salerna, lovci-bombarderi i brodski topovi sprečili su naciste da ostvare svoj manevar. Saveznici su uspeli da organizuju odbranu mostobrana koji se ubrzao stabilizovao, obrazujući trougao čija se osnovica naslanjala na obalu, a vrh se nalazio na 3 km od Cisterne. No, iako je mostobran kod Ancija uspeo da se održi i ostane kao trn u bitačnom poretku Nemaca, Saveznici, međutim, nisu uspeli da sebi otvore put za Rim.

Bitka kod Kasina

(februar — mart 1944)

I zaista, dok su Saveznici vodili bitku kod Ancija, došlo je do dugih borbi koje su trajale puna dva meseca oko Kasina i njegovog manastira koji je dominirao gradom. Od 1 do 12 februara 1944 prokrćile su američke trupe sebi put do severnog predgrađa varoši gde su došpele do zidina samoga manastira, ali su bile primorane da se povuku.

U početku februara Novozelandani su smenili 2 američki korpus. 15 februara, posle vazdušnog bombardovanja koje je skoro sasvim porušilo manastir, oni su ponovo prešli u napad, zauzeli trećinu grada, ali nisu mogli dalje. Tada je general Ejker (Eaker) odlučio da pretvori Kasino u prah i pepeo strahovitim napadom iz vazduha koji je izведен 15 marta sa 500 aparata. Međutim, Novozelandani su isuviše zadocnili sa napadom posle bombardovanja. Oni su izgubili vreme vršeći ponovnu artiljerisku pripremu i, prodrevši u grad, nisu mogli da upotrebe

tenkove pošto je bombardovanjem teren bio potpuno ispreturnan. Ljudstvo 1-ve padobranske divizije, ukopano u ruševinama koje su se još dimile, vodilo je borbu na život i smrt. Od 15 do 20 marta zauzele su indiske trupe nekoliko visova, ali se manastir održao, kao i izvesne utvrđene tačke u samom Kasinu. I ovoga puta borba se morala obustaviti i pripremiti nova ofanziva.

Odlučna ofanziva

(11 maja 1944)

Posle neuspeha kod Kasina i Ancija, Saveznici su pregrupisali svoje snage za početak novog napada. Otsek do Jadranskog Mora bio je gotovo sasvim oslabljen. 5 armija je zauzela položaj duž Tirenskog Mora. Mostobran kod Ancija bio je znatno pojačan. 8 britanska armija, francuski ekspedicioni korpus i Poljaci bili su pomereni ka zapadu, tako da su Poljaci zaposeli deo fronta 5 armije pred Kasinom. Maršal Keselring, sa svoje strane, takođe je pregrupisao snage i organizovao svoje odbrambene linije na dva jako utvrđena planinska grebena: »Gustafovu liniju«, duž reke Gariljanę i Rapido, sa Kasinom kao glavnim bastionom, i »Hitlerovu liniju«, koja je išla od Teraćina do Akvinoa. Pre početka napada preduzele su obe zaraćene strane odbrambene mere: 3 maja su Nemci poplavili Pontinske Baruštine da bi sprečili spašanje snaga kod Ancija sa snagama kod Kasina. Englezi su, sa svoje strane, bombardovali 5 maja branu kod Peskare da bi obezbedili svoj desni bok na obali Jadranskog Mora.

Posle žestoke artiljeriske pripreme i uz snažno potpomaganje avijacijom, 8 i 5 armija otpočele su 11 maja 1944 svoju prolećnu ofanzivu. Posle teških višednevnih borbi savezničke trupe su probile »Gustafovu liniju«. Izvodeći odlučan manevr po teškom terenu, divizije generala Žijena zauzele su 13 maja Monte Majo, produžile napredovanje ka Monte d'Oro i, skrenuvši na jugozapad, zauzele Monte Kijaviku. Poljske jedinice generala Andersa upotpunile su opkoljavanje Kasina koje su britan-

ske trupe već bile izvršile, tako da je 17 maja grad pag u ruke Saveznika.

Na obali su Amerikanci 18 maja zauzeli Formiju i odbacili Nemce ka Teračini koja je, posle žestokih trodnevnih borbi, pala 24 maja.

Zauzimanje Rima

(4 juna 1944)

U međuvremenu su i trupe od Ancija, pod komandom generala Traskota (Truscott), prešle u napad sa ciljem da kod Valmontone presekut otstupnicu Nemcima koji su otstupali od Kasina dolinom reke Džako ka Rimu. Kod Cisterne došlo je do krvave borbe u kojoj su Nemci izveli sedam uzastopnih protivnapada tenkovskim jedinicama. Pa ipak je 25 maja došlo do spajanja trupa od Ancija sa trupama 5 armije u blizini Borgo Grapa, južno od Cisterne.

Međutim, napad u pravcu severoistoka, na Veletri i Valmontone, izveden isuviše mltavoj, nije mogao postići traženi odlučan rezultat. 14 nemačka armija, ojačana divizijom »Herman Gering«, uspešno je branila svoje položaje. 31 maja, nije uspeo neposredan napad na Veletri, mada je varoš bila skoro potpuno opkoljena od strane američkih trupa koje su je otsekle od Valmontone i na severu zauzele Monte Pešio. 2 juna, kada su Amerikanci zauzeli obe varoši, bilo je suviše kasno: neprijatelj je bio povukao svoje snage na sever. No, put za Rim bio je otvoren i, 275-og dana operacija u Italiji, 4 juna 1944, 5 američka armija ušla je u večni grad.

Nemačko povlačenje ka »Gotskoj liniji«

Posle zauzeća Rima Keselring se povlačio ka poslednjoj odbranbenoj liniji, koja je štitila dolinu reke Poa — »Gotskoj liniji«. Ta prirodna prepreka, pogodna za odbranu, a koja se nalazi oko 225 km severno od Rima, išla je od Pize na Rimini, duž Toskanskih Apenina. Ovo povlačenje strahovito je istrošilo nemačke trupe. Od 24 divizije, sa koliko je Keselring raspolagao 11 maja 1944,

7 divizija je bilo svedeno na ostatke, a drugih 7 jako iznurenog.

5 američka armija bila je ta koja je najbrže napredovala duž tijesne obale, u pravcu Livorna i Pize, dok su za to vreme Francuzi generala de Latr de Tasinjija (de Lattre de Tassigny) izveli jednu amfibisku operaciju na ostrvo Elbu i ovo ostrvo osvojili za dva dana (od 17 — 19 juna).

Od 20 juna do 1 jula Nemci su pokušali, na liniji Trazimenskog Jezera, da za izvesno vreme zadrže savezničko napredovanje. Ali, već 2 jula je 5 američka armija zauzela Cecinu, dok su na centru Francuzi generala Monsabera 3 jula zauzeli Sijenu. Podibonsi je zauzet 14-og, a Areco 16 jula. 19 jula Amerikanci su zauzeli Livorno, a Poljaci Ankona.

Najzad su, 4 avgusta, engleske patrole ušle u Firenzu koju su Nemci ogorčeno branili. Posle pada Firence jedan deo savezničkih snaga, među kojima i francuski ekspedicioni korpus, bio je tada povučen sa fronta da bi učestvovao u iskrcavanju u Provansi, što je omogućilo tučenim Nemcima da se ukopaju na »Gotskoj liniji«.

Poslednje značajne operacije pre zime odigravale su se počev od 26 avgusta, kada je 8 britanska armija izvela napad na Rimini, a Klark na Pizu i Luku, koje su pale 2 i 3 septembra. 21 septembra ušle su u Rimini i grčke jedinice iz sastava 8 britanske armije. Tada se front za više meseci stabilizovao na celom italijanskom vojištu gde su italijanski oslobodilački korpus generala Utilija, kao i više italijanskih borbenih grupa, učinili Saveznicima velike usluge.

GLAVA XIX

NEMAČKA OFANZIVA KOD ORELA I RUSKO NADIRANJE U 1943/44

(Skica 18 na str. 318)

Od marta do jula 1943 operacije su na Istočnom frontu od manjeg značaja: obe su strane užurbano pripremale letnje operacije koje su, kako je izgledalo, trebalo da budu odlučujuće.

Na savezničkoj strani je ratna produkcija neprestano rasla,⁵⁾ te je situacija mogla spokojno i pouzdano da se posmatra. 30. juna je Čerčil čak objavio »da će pre opadanja jesenjeg lišća« biti stvoren novi evropski front.

Nemci, sa svoje strane, pokušali su da nadoknade svoju slabost na vojničkom polju diplomatskom veštinom. Oni su nastojali da razjedine Saveznike razmahujući boljševičkim strašilom. Ovoga puta objavljivana je na sva zvona priča o »jāmama u Katinskoj šumi«, našto je Staljin odgovorio raspuštanjem Kominterne.

Drugi njihov neuspeh bio je sporazum Žiro — De Goli, 3. juna 1943, obrazovanje Francuskog komiteta za nacionalno oslobođenje. S druge strane, put Čerčila i Idna u Sjedinjene Američke Države pokazao je da je saradnja između Saveznika bila tada čvršća no ikada.

Tada su Nemci pokušali nove »probne« balone: puštili su u svet vest o »kompromisnom miru«. 16. aprila je, ministar inostranih poslova Španije ponudio svoje usluge za mir. Ovi pokušaji bili su uzaludni. Hitler je shvatio

⁵⁾ SAD su proizvele 7.000 aviona u maju 1943.

da se ne može nadati »belom miru«*). Stoga je tada nastojao da do maksimuma mobiliše svoje satelite za prestojeće operacije. On je primio jednog za drugim Musolinija, Antoneska, Hortija, Kvislinga, Pavelića, Tisoa i Lavala i pokušao da od njih iznudi nove vojнике i nove robe. Smatra se da je 31 maja 1943 bilo 12 miliona stranih radnika u Nemačkoj.

Međutim, uprkos svih priprema, ni krajem juna 1943 nijedna strana na Istočnom frontu nije još bila preduzela ofanzivu. Moglo se zapitati neće li opet doći do novog nemačkog proboja kome bi u toku zime usledila ruska protivofanziva. Ovu »oscilatornu strategiju« predviđali su nemački komentatori, koji su Rusima poricali sposobnost da pobede nemačku oružanu silu (Wehrmacht) u normalnim atmosferskim uslovima.

Ali su Nemci bili izgubili potrebnu nadmoćnost za preduzimanje jedne ofanzive kao što je bila ona koja je preduzeta u leto 1942. Rusi su bili mobilisali milione vojnika. Imali su teško naoružanje i odlične tenkove. Najzad, i ruska Vrhovna komanda je bila sposobna da planira džinovske operacije.

Artiljerija je naročito bila razvijena i organizovana, od strane maršala Voronova, u samostalne artiljeriske korpusa koji su imali po 2—3 divizije samohodnih topova, tenkova i aviona (20 do 25 na puk) za upravljanje vatrom pomoću radija. Centralizacija komandovanja omogućavala je jednovremeno otvaranje vatre iz više stotina oruđa. Gustina ostvarenih koncentracija oruđa bila je ogromna: katkad je iznosila i po 1.800 topova na kilometar fronta! Pred tako strašnom vatrom i najjači nemački položaji pretvarani su u prah. Blagodareći svojim neiscrpnim rezervama u benzinu i kamionima dobijenim iz SAD^b), Rusi su ostvarili isto tako ogroman uspeh u obla-

*) »Beli mir« = mir bez težih posledica i po jednu i po drugu stranu — Prim. prev.

^b) Materijalna pomoć koju su Anglo-Saksonci pružili Rusiji znatno se povećala u 1943 godini. Blagodareći novim merama protivavionske i protivpodmorničke odbrane, gubici u konvojima smanjili su se od 12% na 1%.

Od oktobra 1941 do 1 januara 1944 Rusi su dobili od Amerike 7.800 aviona (od kojih 3.000 vazdušnim putem), 4.700 tenkova ili

sti snabdevanja municijom, u kome je cilju bilo upotrebljeno preko 200.000 vojnika. Transportne kolone, motorizovane ili čak i sa konjskom vučom, čiji su šoferi i teraoci bile žene, dopunjavale su ovu možda čudnu, ali moćnu prevoznu organizaciju.

Sem toga, u toku letnjih operacija ruski tenkovi su pokazali neospornu nadmoćnost, naročito u broju koji je bio zapanjujući (preko 20 korpusa od po 210 tenkova samo u ofanzivi na Dnjepru). Sami tipovi tenkova i njihov broj bili su dobro izabrani počev od lakog tipa »T-70«, preko srednjeg tipa »T-34« do teškog probojnog tenka »K. Vorošilov 1«. U 1943 godini Rusi su računali sa gubicima od 60% do 70% i bili su u stanju da ih popune.

Ruska avijacija, takođe, postigla je veliki napredak. Njeni loveci »Jak 1« i »Jak 7«, naoružani teškim mitraljezima, imali su velike manevarske sposobnosti i prevazilazili su nemačke aparate. Oni su onemogućili nemačkim izviđačkim aparatima da nadleću ruske linije. Bombarderi za obrušavanje »Stormoviki«, naoružani raketnim bombama, postali su najefikasnije rusko protivtenkovsko oružje. Američke »Erakobre P-39« takođe su učestvovali u lovu na tenkove. Najzad, i pešadija je bila snabdevena protivtenkovskim raketnim oruđem tipa »bazuka«, veoma efikasnim na kratkim otstojanjima.

Isto tako poboljšana je celokupna oprema, pa čak i oprema partizana, ove podzemne vojske koja je u neprestanom dejstvu na neprijateljsku pozadinu. Snabdeveni modernim radiostanicama, partizani su dostavljali ruskom komandovanju najdragocenije podatke o raspolugu neprijatelja. Oni su izvodili sabotaže i rušenja železničkih pruga koja su dovodila do presudnih zakašnjenja upućenih nacističkih pojačanja.

Potpuno snabdevena obnovljenim naoružanjem, ruska vojska mogla je da iskoristi u punoj meri svoju ogromnu brojnu nadmoćnost, koja je uopšte uzev bila u odnosu 3:1 i omogućavala da se preduzimaju neprekidne ofanzive na svima frontovima redom, da se zadaju uza-

razarača-tenkova, 170.000 kamiona, 740.000 tona avionskog benzina, 177.000 tona eksploziva, 1.350.000 tona čelika i 2.250.000 tona životnih namirnica.

stopni udari, kao i da se pokušavaju džinovski manevri opkoljavanja. Ova brojna nadmoćnost dozvolila je, uostalom, Rusima da spreme letnje armije, zatim jesenje, prilagođene za blato, koje će smeniti letnje, i, najzad, zimske, potpuno sveže i naročito sposobljene za borbu po niskim temperaturama koje će smeniti jesenje, dok su se nemačke armije već mesecima povlačile, bez sene, premorene, a ponekad i bez moralne snage.

Nemačka vojska

Protiv ovako strašnog protivnika Nemci su početkom leta 1943 raspolagali sa oko 300 divizija, od kojih 25—30 tenkovskih, kojima treba dodati još oko 90 satelitskih. Vazduhoplovstvo je još brojalo oko 5.000 aviona sposobnih za dejstvo, među kojima su bili izvanredni lovci »FW 190«. Ali, izložena sve većem i većem bombardovanju, Nemačka je bila primorana da upotrebi najveći deo svojih protivavionskih snaga za odbranu sopstvene teritorije (1.100 lovaca i 30.000 oruđa protivavionske artiljerije). Pogonsko gorivo, međutim, počelo je da nedostaje i transport u izvesnim oblastima već je bio dezorganizovan engleskim bombardovanjem.

No, Nemci, koji su bili otpočeli sa mobilizacijom Evrope, računali su da će odneti pobedu svojom odličnom tehnikom i izvanrednom vrednošću svojih vojnika i komandanata.

Od 1943 godine potpala su pod Hitlerovu komandu dva velika štaba: Štab Vrhovne komande vojske (O.K.H.), na čijem je čelu stajao general Cajcler, koji se bavio samo operacijama na Istočnom frontu, i Štab Vrhovne komande oružane sile (O.K.W.) koji se starao o svim ostalim frontovima i na čijem je čelu bio Kajtel.

Operacije u toku leta 1943 pružile su priliku nemačkoj oružanoj sili da masovno upotrebi svoje nove tenkove tipa »Tigar«, koji su u to vreme bili najbolji na svetu. Težak 56 tona, naoružan jednim topom 88 mm, koji probija sa 500 m otstojanja oklop debljine 289 mm, i sâm snabdeven oklopom od 110 mm za svoje najosetljivije delove, ovo čudovište tehnike bilo je snabdeveno savr-

šenim radiotelegrafskim uređajem. Tenk je imao brzinu od 40 km na čas po putu, rejon dejstva 140 km, a posadu od 6 ljudi. Celokupna nemačka taktika bila je sasređena na upotrebu ovoga čudovišta koje je trebalo da pretegne na vazdušnu rata u korist Rajha.

Nemački napad na otseku Orel — Kursk — Bjelgorod

Nemci su, da bi isprobali ruski otpor, izabrali istučeni otsek kod Orela, koji je dozvoljavao koncentričan napad tipa bitke kod Lajpciga.*.) Napad je otpočeo 5. jula 1943. na frontu od 300 km, masama tenkova koji su napadali na severnom i na južnom delu ovog fronta⁷⁾.

General Rokosovski, međutim, obavešten od partizana i tajne službe o namerama neprijatelja, ponovio je manevr generala Guroa (Gouraud) iz jula 1918,**.) ostavljajući Nemce da izvrše artiljerisku pripremu na prazne položaje, da bi im potom udario u bok sa svojim rezervama.

Nemci su otpočeli svoje napade tenkovima u masovnim formacijama koje su imale na vrhu probojnog klina 20—30 »Tigrova« za kojima je nastupalo 50—60 samohodnih topova, a za njima masa tenkova čiji se broj često peo do 300, pozadi kojih je išla motorizovana pešadija. Ruska protivtenkovska odbrana, tenkovi, artiljerija, avijacija, mine, bazuke, činili su čuda. Za prvi dvadeset i četiri časa napada uništeno je 586 nemačkih oklopnih vozila raznih vrsta, kao i 203 aviona. Nemci su uspeli samo na jednom mestu da načnu ruske položaje.

Od 6—12. jula nastavio je maršal fon Kluge svoje napade sa 15 tenkovskih i 25 pešadijskih divizija, što je činilo oko 3.000 tenkova i 500.000 vojnika. Pa ipak, ni u jednom trenutku on nije uspeo da načne ruski odbrambeni sistem. Protivnapadi sovjetskih tenkova uvek bi povratili izgubljeno zemljište. Sa obe strane bili su gubici u tenkovima i avionima strahoviti. Moskva je 12. jula

*) Bitka kod Lajpciga 1813 godine, nazvana »Bitka naroda«.

— Prim. prev.

**) General Guro, komandant francuske 4. armije u julu 1918 godine. — Prim. prev.

⁷⁾ Vidi u prilogu »Ordre de bataille« oba protivnika.

objavila da je uništila 2.609 tenkova i 1.037 aviona, dok je Berlin tvrdio da je izbacio iz stroja preko 1.500 sovjetskih tenkova i više od 1.000 aviona.

11. jula je fon Kluge dobio kao pojačanja 6 i 7 tenkovsku diviziju koje su stigle sa francuskih obala na Atlantiku. No, ova pojačanja nisu bila dovoljna. Vatutin je uspeo da dovede u težak položaj nemačke udarne trupe koje su bile prešle gornji Donjec, a tenkovi »Vorošilov« od 50 tona i »Kutuzov« od 52 tone postali su opasni protivnici nemačkih »Tigrova«.

15. jula 1943 Nemci su, iscrpeni, obustavili svoje napade.

Ruski protivnapad na Orel

Međutim, kada je izgledalo da su oba protivnika na kraju svojih moći, otpočela je snažna ruska ofanziva sa svežim i specijalno obučenim armijama, koja je učinila dubok utisak. Da navedemo jedan primer korišćenog načina rada: general Rokosovski je bio naredio da se na 50 kilometara pozadi fronta izrade ista utvrđenja kao što su bila ona kod Orela, na kojima su se svaki dan vežbale 3 divizije koje su docnije i zauzele ovu varoš.

Posle veoma jake i izuzetno duge artiljeriske pripreme, ruski napadi su izvođeni pomoću tenkova koji su napadali u masi a za kojima je neposredno išla motorizovana artiljerija.

Nemačke trupe, još uvek nedovoljno naoružane za odbranu, nisu raspolagale dovoljnim brojem protivtenkovskih oruđa za dejstvo protiv mase tenkova »T-34« koji su preplavili sve odbrambene otseke.

Sovjetsko komandovanje je već 15. jula objavilo da je maršal Timošenko probio neprijateljsku odbranu na 40 km fronta i da je za svega tri dana prodro 40 km u dubinu. Uništeno je 5 nemačkih divizija, od kojih 2 tenkovske, dok je drugih 5 desetkovano. Neprijatelj je izgubio 12.000 u poginulim i 2.000 u zarobljenim. Na ruskom nebu proslavila se francuska lovačka eskadrila »Normandie«, naoružana aparatima »Jak 1«, ali je, nažalost, 17. jula izgubila u vazdušnim borbama svog komandira, maja Tilana (Tulasne).

Uprkos besomučnih nemačkih protivnapada, ruska ofanziva je uporno nastavljena i 26 jula dostigla vrhunac žestine. U ovom trenutku nemački gubici nisu mogli biti popunjeni. General Hot, komandant na pravcu Bjelgoroda, morao je da izvesti fon Manštajna, komandanta Južne grupe armija, da je kucnuo čas za »elastičnu odbranu«. I zaista, uprkos kiše koja je od 27 jula 1943 pretvorila zemljište u prave baruštine, Rusi su neprestano napredovali, odbijajući onih nekoliko pokušaja nemačkih divizija u pravcu Vorošilovgrada. 24. jula Staljin je objavio da je neprijatelj od početka bitke izgubio: 70.000 vojnika, 2.900 tenkova, 1.392 aviona, 5.000 kamiona i 844 topa.

2 avgusta povraćena je Znamenskaja, bastion odbrane, na 40 km severno od Orela, a 5 avgusta pali su Orel i Bjelgorod. Staljin je to ponosno objavio u svojoj zapovesti upućenoj velikim pobediocima: Rokosovskom, Vatutinu, Konjevu, Popovu i Sokolovskom.

Zauzeće Orela i Bjelgoroda bilo je znak za napad ruskih tenkova na ceo srednji deo fronta. Velika strateška zamisao Šapošnjikova, koji je njeno ostvarenje povorio Vatutinu, komandantu fronta kod Voronježa, bila je: nadirati na centru u pravcu Harkova, Poltave i Dnjepr-a kod Kremenčuga, a zatim skrenuti na jug i opkoliti između Nikolajeva i Azovskog Mora 800.000 fon Manštajnovih vojnika. I zaista, čim su Orel i Bjelgorod pali, jedna ofanziva je preduzeta severno od Brjanska (Rokosovski), a druga južno, ka Harkovu (Vatutin, Konjev, Malinovski).

Ruske armije izvele su oko druge varoši Ukrajine ogroman obuhvat u vidu klešta i 8 avgusta presekle železničku prugu za Sumi. 10 avgusta one su bile na 10 km od grada.

U tom trenutku Šapošnjikov i Staljin otpočeli su treću ofanzivu, na Smolensk.

Već otada ceo front od Smolenska do Azovskog Mora bio je u pokretu. 15 avgusta zauzeta je Šizdra, severoistočno od Brjanska, na železničkoj pruzi za Moskvu. Uprkos ogorčenog nemačkog otpora uspesi su se nizali. 20 avgusta Staljin je objavio da su Nemci od 1. jula izgubili 300.000 vojnika. 23 avgusta Harkov su zauzeli Konjev,

Vatutin i Malinovski, a Moskva je objavila početak i četvrte ofanzive, na Donjecu, južno od Izjuma, u pravcu grada Staljina.

Izgledalo je da će se u ovom trenutku fon Manštajn povući pozadi Dnjepra do Zaporozja i zaštititi Krim odbranom između Zaporozja i Melitopolja ne tražeći da duže drži Donjecki basen gde su njegove trupe bile opasno istaknute. Ali se Hitlerov lični štab suprotstavio ovom povlačenju.

30 avgusta 1943 Rusi su povratili Taganrog na Azovskom Moru i produžili nadiranje ka Mariupolu. 31 avgusta bila je na redu Jelnija na otseku Smolenska. Rusi su napredovali na svim otsecima, uništavajući 4 nemačke divizije, opkoljene kod Taganroga i 2 septembra su oslobodili Sumi, a u isto vreme duboko prodrli u Donjecki basen, južno od Izjuma. 7 septembra su Tolbuhin i Malinovski zauzeli bez borbe grad Staljino. To je bio znak za nemačko povlačenje pozadi Dnjepra. Ceo se nemački front ljalao. 16 septembra preoteli su Novgorod — Severski, Negin, poslednje uporište spoljne odbrane Kijeva, veliko crnomorsko pristanište Novorosijsk, kao i Lozovaja u luku Donjeca. 17 septembra došao je red da se oslobodi Brjansk, na severu, i Berdjansk, na Azovskom Moru; uništeno je 10 nemačkih divizija.

15 septembra Rusi su bili na 60 km od Smolenska, 70 km od Kijeva i 60 km od krivine Dnjepra, između Dnjepropetrovska i Zaporozja. 22 septembra oslobođena je Poltava, a 25-og je Sokolovski ušao u Smolensk. Ne gubeći ni sekund vremena, Jeremenko je već nadirao ka Vitepsku. 28 septembra je Crvena armija već bila čvrsto zaposela levu obalu Dnjepra, od Kijeva do krivine te reke, dok je Zadov 29 septembra povratio Kremenčug.

Tako je u mesecu septembru likvidiran, na krajnjem jugu, nemački mostobran na Kubanu. Novorosijsk je povraćen 16 septembra, posle petodnevnih uličnih borbi koje su vodile kopnene trupe u sadejstvu sa mornaricom, i 4 nemačke divizije bile su uništene. 27 septembra bio je povraćen Temrijuk, poslednje pristanište koje su nacisti još držali. 9 oktobra bili su Nemci konačno proterani na drugu stranu moreuza Kerča.

Međutim, početkom oktobra Nemci su uspeli da se zakopite na liniji Dnjepra, posle čega je došlo do zatišja na celom frontu. Letnje operacije bile su završene. Jedino su partizani produžili gerilu.

Diplomatski događaji

Razvoj vojne situacije imao je ozbiljnih diplomatskih posledica. Potčinjene zemlje, kao i one koje su sa Nemačkom saradivale, pokušavale su da se pre njenog poraza od nje otkače, ali je nacistički zagrljalj bio još uvek snažan. Bugarska je to iskusila prilikom misteriozne smrti kralja Borisa (28 avgusta 1943), koji nije bio pristao na nove Hitlerove hitne zahteve. Mađarska nije smela da mrdne, ali je upućivala pozive Saveznicima. U Hrvatskoj je objava kapitulacije Italije dala ustanku novi elan. Patriote su zauzele pristaništa, dalmatinska ostrva i Istru, gde su Hitlerovci uspeli da zadrže samo Rijeku i Trst.

Nove represalije bile su preduzete u Poljskoj, gde su stotine hiljada ljudi poslate u logore smrti (»les camps de la mort«). U Francuskoj se snage otpora, — »maki« (»le Maquis«) — organizuju u pravu podzemnu armiju. Danska je u opsadnom stanju; na deportiranje radnici su odgovorili sabotažom. Kralj je bio interniran.

Neutralne države nisu više krile svoje simpatije prema budućim pobediocima. Švajcarska je odbila da dozvoli prolaz kroz Sen Gothard nemačkim trupama koje su isle za Italiju; Švedska nije dozvolila prelaz preko svoje teritorije nemačkim trupama koje su isle u Finsku (avgusta 1943).

Najzad, i u samoj Nemačkoj moral je počeo da se ljudi, tako da je Himler koji je 24 avgusta došao za ministra unutrašnjih poslova bio primoran da preduzme terorističke mere.

Jesenje operacije 1943

(Skica 18 na str. 318)

Nemačka nada da se održi na Dnjepru bila je kratkog veka. Posle svega jedne nedelje dana odmora, Rusi

su opet prešli u napad. 7. oktobra, dok je Jeremenko na severu zauzeo Nevel, Konjev je obrazovao tri mostobrana na Dnjepru: severno od Kijeva, južno od Perejeslave i jugoistočno od Kremenčuga; 8 sovjetskih divizija prešlo je reku. 11. oktobra je Tolbuhin, koji se rasporedio južno od Zaporozja do Melitopolja, pokušao da probije nemačku odbranu u stepi Nogajska. Malinovski je 14. oktobra zauzeo Zaporozje, a 25. oktobra Dnjepropetrovsk. Rusi su napredovali u krivini Dnjepra.

Situacija fon Manštajna bila je očajna. Konjev je u svom nadiranju od Kremenčuga na jug udario na Krivojrog i Apostolovo. Tolbuhin je napao Melitopolj i nadirao ka Hersonu. Nemačkim armijama je pretila opasnost da budu opkoljene između Krivojroga i Dnjepra.

Nemačka avijacija i kopnene snage učinile su tada ogroman napor: avijacija je ostvarivala do 1.500 poleta dnevno. Melitopolj se održao do 23. oktobra, tako da je Tolbuhin izbio na Perekop tek 1. novembra. Paralelno s njim, Konjev je bio zaustavljen pred Krivojrogom fon Manštajnovim protivnapadom. General Malinovski mu je pristigao isuviše dockan u pomoć, a Tolbuhin nije mogao blagovremeno da pređe reku da bi preuzeo napad sa juga na sever. Bitka tipa »Kane« je promašena. No fon Manštajn je samo privremeno spasen. Nemački uspeh bio je kratkog veka.

Dok je Masljenikov obrazovao mostobran kod Kerča, nastavljena je ofanziva na centru: Rusi su pojurili svom brzinom na otseku Kijeva. Glavni grad Ukrajine pao je pred Vatutinom, dok je Tolbuhin izbio pred Herson.

Na kraju četvoromesečnih letnjih operacija Rusi su napredovali 300—400 km na frontu od 2.000 km i oslobodili 38.000 naseljenih mesta, od kojih 162 varoši, i uništili 134 nacističke divizije. Za ove uspehe zasluga naročito pripada maršalu Vasiljevskom, načelniku Štaba Vrhovne komande, maršalu artiljerije Voronovu, pomoćniku načelnika štaba Vrhovne komande Žukovu i Timošenku koji je koordinirao ofanzive.

Problemi nastali usled nemačkog povlačenja 1943 godine

Nemačko povlačenje na svima frontovima nametnulo je Saveznicima mnoge probleme koje je trebalo hitno rešiti.

17 jula 1943 obrazovan je na Siciliji organ AMGOT*) sa zadatkom da administrativno upravlja oblastima koje su Saveznici zauzeli. Još od potpisa primirja sa Italijom, Saveznici su zadržali »en place« (na njihovom mestu) kralja Italije i vladu Badolja.

21 jula Rusi su obrazovali Nacionalni komitet slobodne Nemačke, koji je pozivao Nemce da sruše Hitlera i zaključe mir. 5 septembra Staljin se približio pravoslavnoj crkvi. 9 septembra je mitropolit Sergije izabran za moskovskog patrijarha.

Na konferenciji u Kvebeku od 24 avgusta Ruzvelt je izjavio da je rat protiv Japana isto tako važan kao i rat koji se vodi protiv Nemačke. Saveznici su priznali, iako sa izvesnom rezervom, Francuski komitet nacionalnog oslobođenja (Comité Français de la Libération Nationale), koji je Sovjetski Savez već bio priznao sa manje ustezanja.

Krajem leta se obruč oko Nemačke bezpomoćno stezao. Hitlerovi vazali nastojali su sve više da »ograniče štetu« (»limiter les dégâts«) povlačeći se što brže iz borbe. Mađarska je tražila da povuče svoje trupe sa Istočnog fronta. Hitler se usprotivio. Finska je tražila samo častan mir i bila je gotova da ga sama potpiše. U Francuskoj je Peten pokušao da povrati život Narodnoj skupštini, čemu su se nacisti usprotivili. U Portugaliji je Salazar dozvolio u oktobru 1943 da se Azorska Ostrva upotrebe kao vazduhoplovne baze za borbu protiv osovinskih podmornica.

Francuski komitet nacionalnog oslobođenja ujedinio se pod pretdsedništvom de Gola koji je pozvao k sebi vođe

*) AMGOT: *Administrative Military Government of the occupied Territories* = Administrativno-vojna uprava zauzetih teritorija. — Prim. prev.

pokreta otpora u zemlji. Francuske trupe, postepeno naružavane i opremljene od strane SAD, postajale su sve jače. Francuska mornarica prikupljala je svoje eskadre rasturene po Francuskoj Zapadnoj Africi, Severnoj Africi, Egiptu i Martiniku. Njena trgovačka flota, jačine preko jednog miliona tona, plovila je uz anglo-američke brodove svima morima sveta.

Kako se obim problema povećavao uporedno sa vojnim uspesima, bilo je ubrzo nužno da se stvori ustanova koja će omogućiti primenu jedne zajedničke strategije. Tako je prvo došlo do obrazovanja UNRE (UNRRA — *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*).⁸ Njena je uloga bila da pripremi ekonomске mere koje bi omogućile da se posle oslobođenja pruži pomoć zemljama koje su u ratu postradale od sila Osovine.

Posle toga, došla je Konferencija u Moskvi (19—30. oktobra 1943) na kojoj su se sastali ministri inostranih poslova tri velike sile. Na ovoj konferenciji bilo je odlučeno: uništenje fašizma i uvođenje demokratije u Italiji, nepriznavanje anšlusa od 15 marta 1938, dakle, priznanje autonomne Austrije, sačinjavanje spiska ratnih zločinaca i stvaranje jednog organizma za rešavanje posleratnih problema. Najzad, na njoj je pripremana buduća konferencija u Teheranu na kojoj je imalo da dođe do sastanka »velike trojice«⁹).

Ujedinjene nacije osećale su da imaju pobedu u svojim rukama, jer su znale da će i Anglo-Saksonci uskoro biti spremni da obrazuju drugi front koji treba da zađa poslednji udarac Nemačkoj. Sto se tiče Rusa, oni su u svojoj zahuktalosti nastojali da na nemačke generale primene njihovu, nemačku omiljenu strategiju — strategiju opkoljavanja.

⁸⁾ Organizacija pomoći Ujedinjenih nacija, projektovana još 1942 godine. Prvi sastanak delegata 44 nacije održan je od 9 novembra do 1 decembra 1943 u Vašingtonu.

⁹⁾ Čerčil (Churchill), Ruzvelt (Roosevelt) i Staljin.

PRODIRANJE ZAPADNO OD KIJEVA

Protivofanziva Fon Manštajna i ruska ofanziva po blatu

(od 6 novembra 1943 do 6 marta 1944)

(Skica 18 na str. 318)

6 novembra 1943 otpočela je operacija čiji je cilj bio opkoljavanje cele Manštajnove grupe armija. Vatutin je, prodirući na otseku Kijeva, na frontu od 160 km, za nekoliko dana stigao do Žitomira koji je oslobođen 31 novembra, dok je Rokosovski napredovao na otseku Gomelja do Režice i Korostenja, koji su oslobođeni 18 novembra.

Džinovski obuhvatni manevr koji je tako počeo, isuviše je istakao unapred sve Vatutinove armije. Maršal fon Manštajn je to iskoristio. Njegova grupa armija, čiji se front prvobitno protezao pravcem sever-jug, sada je bila raspoređena za bitku frontom od istoka na zapad. Sakupivši 150.000 vojnika i preko 1.200 tenkova, on je 17 novembra prešao u ofanzivu na frontu Žitomir — Faslov sa ciljem da otseče ruski klin zapadno od Kijeva. On je postigao delimične uspehe preotimajući Žitomir 20-og i Korostenj 30 novembra, ali su ga ruska artiljerija i jurišna avijacija sprečile da preotme Kijev. Jedini rezultat ove protivofanzive bio je što je, privremeno, otklonjena opasnost od opkoljavanja celokupne njegove grupe armija. Protivofanziva se bez odlučnih rezultata postepeno ugasila do 31 decembra, kada su Nemci obustavili dalje trošenje. Ruski pritisak, produžavan pred Kijevom, tada je premešten na sever i jug.

U izbočini Dnjepra Rusi su 14 decembra oslobodili Čerkasi, a 17 decembra, posle petonedeljnih ogorčenih borbi, uspostavili vezu sa trupama koje su dolazile od Kremenčuga. Ali se »jež« kod Krivojroga još uvek držao. Džinovska bitka materijala, novi Verden, otpočela je tada po blatu, pod strašno teškim uslovima. Nemci su očajnički branili rudnike gvožđa kod Krivojroga i mangana kod Nikopolja.

Za vreme protivnapada na Žitomir, Rokosovski je bio ponovo prešao u ofanzivu na otseku Gomelja, između Pripjata i Berezine. 23 novembra Gomelj je opkoljen i

25-og zauzet. Nemci su se povukli pozadi Dnjepra, braćeći ogorčeno Zlobin i Rogačev. 3 decembra 1943 stala je ofanziva Rokosovskog.

Napad u oblasti Nevela

(od 18 decembra 1943 do 2 januara 1944)

Za ovo vreme oživela je ofanziva na severu. General Bagrmijan probio je 18 decembra u oblasti Nevela nemacku odbranu i nastavio napade u pravcu Polocka i Vitepska da bi zabio novi klin u nacistički sistem odbrane i otsekao Lenjingrad i baltičke zemlje. 24 decembra oslobođen je Godorok, na 38 km severno od Vitepska, a 2 januara su trupe 1 baltičkog fronta bile pred zidinama grada. Ali, i ovoga puta, pažnja je preneta na glavni otsek — južni.

Nastavljanje ofanzive na jugu

I zaista 24 decembra 1943 general Vatutin je sa armijama 1 ukrajinskog fronta ponovo preuzeo napad na istureni deo fronta kod Kijeva. Postigao je potpuno iznenadenje neprijatelja. Za tri dana borbe nacistička odbrana bila je probijena na 75 km fronta i 38 km u dubinu. Korostenj je povraćen 29 decembra, a Žitomir 31-og. Uništeno je 8 nemackih tenkovskih i 14 pešadiskih divizija. Manstajnove armije bile su u punom bekstvu. Za nedelju dana Rusi su povratili sav teren koji su nemacke tenkovske snage zauzimale deo po deo pet nedelja.

26 decembra 1943 ruska Vrhovna komanda je ponovo razmatrala mogućnost opkoljavanja i uništavanja cele nemačke Južne grupe armija sa njenih 700.000 vojnika. U tom cilju Vatutin je, sa 9 tenkovskih i 50 pešadiskih divizija, obezbeđen sa severa Pripjatskim Močvarama, prodirao pravo na zapad, ka Poljskoj i u isto vreme u pravcu jugozapada sa težnjom da preseče i poslednju Manstajnovu rokadnu liniju Lavov — Odesa, na železničkom čvoru kod Žmerinke, što bi dovelo do odlučnih strategiskih rezultata.

Međutim, izuzetno blaga zima, bez imalo mraza, koja je pretvorila celu oblast u blato, otežavala je izvođenje ruskog plana, koji je predviđao upotrebu zimske armije, sastavljene od tenkovskih i artiljeriskih jedinica specijalno prilagođenih za sneg i led. U nadiranju pravcem na jugozapad, ka Žmerinki, artiljerija nije mogla da se kreće po neupotrebljivim putevima, što je mnogo olakšalo nemačku odbranu.

U nadiranju na zapad, naprotiv, Rusi su upotrebili naročito konjičke divizije koje su mnogo lakše napredovale. Tako su one 12 januara 1944 dospele do Sarnija, prešavši blizu 200 km, dok je Vatutin ostao zaglibljen pred Vinicom, gde je 14 januara fon Manštajn preuzeo protivnapad.

Dok je Rokosovski širio svoj klin, razdvajajući nemačke snage Severne i Južne grupe armija, napadajući severno od Pripjatskih Močvara i zauzimajući 14 januara Mozir i Kalinkoviće, Rusi su odlučili da likvidiraju nemačku izbočinu na Dnjepru, pošto su odvukli severno od Pripjatskih Močvara i poslednje neprijateljske rezerve.

Odbacivanje neprijateljskih snaga od Lenjingrada

14 januara 1944 general Govorov preuzeo je napad sa 21 divizijom na otseku od Lenjingrada do Iljmenskog Jezera. Iznenadeni Nemci smatrali su u početku ovu operaciju samo jednom diverzijom bez većeg značaja. Međutim, Rusi su imali na svim otsecima toliku nadmoćnost da se nacističko komandovanje nije moglo blagovremeno suprotstaviti razvoju ove ofanzive koja je imala za cilj odbacivanje nemačkih snaga od Lenjingrada i groženje snagama u baltičkim zemljama.

Sva neprijateljska utvrđenja, podizana čitave tri godine po najnovijim gledištima, padala su jedna za drugima kao kule od karata. 19 januara Staljin je objavio bekstvo 7 divizija generala Kihlera i oslobođenje: Oranijenbauma, Krasnoga Sela i Peterhofa. Napadu je prethodila strahovita artiljeriska priprema u kojoj su snažno učestvovali i topovi iz Kronštata, kao i topovi ruske Baltičke flote. Trupe sa Volhovskog fronta, pod komandom

generala Mereckova, istoga dana su presekle železničku prugu Lenjingrad—Novgorod i prešle severni krak Iljmenskog Jezera. 20 januara 1944 već je bila oslobođena stara varoš Novgorod! Nemci su objavili skraćivanje svojih linija. 22 januara došao je red na saobraćajni čvor Mga koji su Rusi uzalud napadali prethodne godine. 24 januara oslobođeno je Carskoje Selo, ruski Versaj. Najzad, 27 januara, general Govorov je mogao da objavi svetu da je prestala opsada Lenjingrada, koja je trajala dve godine. Železnička pruga Lenjingrad — Moskva bila je 28 januara cela oslobođena posle bitke kod Čudova u kojoj su nemačke trupe bile potpuno uništene.

Neprijatelj je tada pokušao protivnapad, ali je front već bio odbačen na 150 do 200 km od Lenjingrada, tako da su se trupe Mereckova nalazile na svega 15 km od estonske granice. Rusi, pojačavajući sve više svoje snage u napadu, ukoliko se napad dalje razvijao, bili su uveli, pod komandom generala Popova, čitavu novu armiju (2 baltički front) južno od Iljmenskog Jezera. 29 januara zauzet je Novosokolniki.

Nemci su se tada povukli ka Pejpuskom Jezeru, naslanjajući se na »jež« kod Luge, na pruzi Pskov — Lenjingrad.

Situacija na dan 1 februara 1944

1 februara 1944 nemačka Vrhovna komanda objavila je da Rusi jednovremeno vrše napad na 7 različitih otseka sa velikom brojnom nadmoćnošću:

- a) između Finskog Zaliva i Iljmenskog Jezera;
- b) severno od Nevela;
- c) između Pripjata i Berezine;
- d) zapadno i jugozapadno od Novograda — Volinskog;
- e) južno od Kirovgrada i Bjelaja Cerkov;
- f) jugozapadno od Dnjepropetrovska;
- g) u mostobranu kod Nikopolja.

Ove tri poslednje operacije imale su za cilj likvidiranje izbočine na Dnjepru.¹⁰⁾

¹⁰⁾ Videti u prilogu Ordre de battaille oba protivnika.

Nemačka tragedija kod Korsunja i likvidiranje izbočine na Dnjepalu

Dok su Nemci očekivali nastavak Vatutinove ofan-zive u jugozapadnom pravcu ka Vinici i Žmerinki, u kom su cilju bili doveli u ovu oblast tenkovska pojačanja koja su 31 januara, pod komandom generala Hubera, predu-zela protivnapad, ruski general (Vatutin) izvršio je na-pad sa obrnutim frontovima ka jugoistoku kombinujući svoj manevar sa jednim drugim napadom Konjeva u pravcu zapada.

Rezultat je bio neočekivan. 3 februara 1944 bila je 8 armija generala Velera (Wöhler), sastavljena od 10 nemačkih divizija, opkoljena u Kazanu kod Korsunja, za-padno od Dnjepra.

Kao i kod Staljingrada, Nemci su pokušali da je snabdevaju vazdušnim putem, ali je veliki broj trans-portnih aviona »Ju-52« bio uništen. Tako su 9 pešadi-skih i tenkovska SS divizija »Wiking«, popunjena uglav-nom nacistima sa »severa« (Holandanima, Dancima, Nor-vežanima, Švedanima i Fincima), kao i motorizovana SS brigada »Valonija«, skoro potpuno uništene (izuzev nekih delova koji su uspeli 14 februara da se probiju na zapad). 19 februara Staljin je objavio završetak ove operacije posle bitke od 16 dana u kojoj je: zarobljeno 18.000 voj-nika, 116 tenkova, 600 topova, preko 10.000 motornih vo-zila, poginulo 55.000 Nemaca, uništeno 155 tenkova, preko 400 topova i 400 aviona.

8 nemačka armija imala je dva korpusa pod koman-dom generala Štemermana i Metenkloba. Pomoću aviona spaslo se samo 3.000 oficira. Uprkos apela generala fon Sajdllica (Seydlitz), šefa Komiteta Slobodne Nemačke, nacističke trupe odbile su da se predaju i produžile su borbu do smrti. Konjev, pobedilac kod Korsunja, dobio je 20 februara čin maršala.

Dok se odigravala ova drama, general Malinovski i general Tolbuhin završavali su zauzimanje izbočine na Dnjepalu. Železnički čvor Apostolovo zauzet je 5 febru-

ara, a Znamenka i Nikopolj¹¹⁾ 8-og, dok je, najzad, 22 februara zauzet i »jež« Krivojrog koji je 1939 godine davao 16 miliona tona prvakasne gvozdene rude, tj. 60% celokupne proizvodnje Sovjetskog Saveza.

Zauzeće Krivojroga ustvari je označavalo kraj zauzimanja krivine Dnjepra. Nemci su pokušali da se povuku pozadi Buga, ali je nova Žukovljeva ofanziva osuđila njihov odbranbeni plan pre nego što je bio i počeo da se privodi u delo.

Ofanzive na centru i severu

Za vreme osvajanja krivine Dnjepra, crvene armije su produžile ofanzive na severnom i srednjem otseku Istočnog fronta i postigle sledeće rezultate:

Na severu su skijaši Govorova, pošto su 12 februara zauzeli Lugu i očistili celu teritoriju istočno od Narve i Plejpuskog Jezera, ugrožavajući »jež« kod Pskova, obrazovali mostobran na Narvi. Nemačka izbočina na frontu kod Iljmenskog Jezera bila je likvidirana, Staraja Rusa oslobođena 18 februara, a Holm na Lovatu 21-og, dok je Dno (raskrsnica železničkih pruga Lenjingrad — Vitepsk i Pskov — Staraja Rusa) zauzeto 24 februara 1944.

Na centru su se Nemci još uvek branili na liniji »Vaterland«: Vitepsk — Orša — Mogiljov, ali je dalje na jugu Rokosovski 24 februara zauzeo Rogačev, obišao Žlobin i dalje nadirao ka Bobrujsku.

Najzad, zapadno od Kijeva, general Vatutin se, polazeći iz oblasti Sarnija i Novograd — Volinskog, dokopao 3 februara Rovna i Lucka u Polesju, kao i raskrsnice železničkih pruga Lavov — Sarni i Kovel — Berdičev kod Zdolbunova.

Ruska ofanziva po blatu

Ruska Vrhovna komanda, ispoljavajući neobičnu doslednost u izvođenju svoga plana, preduzela je tada nov manevr u cilju opkoljavanja armija fon Manštajna.

¹¹⁾ Rudnici Nikopolja davali su 300.000 tona mangana godišnje.

Snage 1 ukrajinskog fronta, na kome je Žukov zamjenio bolesnog Vatutina, otpočele su 4 marta, polazeći sa otseka Luck — Rovno, na frontu od 200 km, svoje nadiranje ka liniji Lavov — Odessa. Posle dva dana, 6 marta 1944 postignut je već jedan strategiski cilj: i poslednja Manštajnova rokada bila je presečena kod Voločiska, na sredokraći između Tarnopolja i Proskurova — na staroj austrougarskoj granici. Fon Manštajn je na taj način izgubio mogućnost snabdevanja tom prugom kojom mu je moglo biti dotureno sedamdeset vozova dnevno, a jedina komunikaciska linija otada mu je vodila dugim obilaškom preko Rumunije. Ova ofanziva, otpočeta u vreme kada je blato normalno isključivalo svaku operaciju, potpuno je iznenadila neprijatelja. Nju su 5 i 6 marta neposredno pratili jaki koncentrični napadi Konjeva (3 ukrajinski front) i Malinovskog (2 ukrajinski front). Uloga Žukova bila je dvostruka: prvo, izbijajući na Karpatе, da zatvori put za Poljsku nemačkim snagama sa Južnog fronta, i drugo, da se spremi za odbijanje nemačke protivofanzive koja će doći sa zapada.

Grupa armija Konjeva imala je za cilj da dezorganizuje Manštajnovu odbranu razdvajajući njegove armije. Po izvršenju ovog zadatka Konjev je trebao, povrćući svoje snage na desno i levo, da pomogne Žukovu i Malinovskom da opkole nemačke divizije u povlačenju.

Pošto pređe reku Ingulec, Malinovski je imao da napreduje na zapad, dok bi se Konjev upravio na jugozapad, polazeći iz oblasti Zvenigorotke (odakle je Manštajn preduzimao svoje uzaludne protivnapade da bi oslobođio opkoljene divizije kod Korsunja). Njihov zajednički cilj bio je Bug koji je štitio Rumuniju.

Posle nedelju dana bile su 3 ruske grupe armija (tri fronta), sa ukupno 500.000 vojnika, u pokretu na frontu od 600 km koji se protezao od Lavova do Crnog Mora. Upućene po blatu sa moćnim i naročito prilagođenim sredstvima, potpuno su dezorganizovale nemački front, napredovavši nekoliko desetina kilometara uprkos svim teškoća. 11 marta je Žukov bio pred Tarnopoljem, Konjev kod Umana, a Malinovski u Kirovgradu. Manštajnu je ostajala samo jedna jedina mogućnost: izbeći opkolja-

vanje i povući se što je moguće brže ka Karpatima i Rumuniji napuštajući najveći deo ratnog materijala. I zai-
sta, u Umanu, u koji je ušao na prepad, Konjev je za-
robio gro nemačke motorizovane armije, koja se bila za-
glibila u blatu. Celi tenkovski pukovi i hiljade nemačkih
kamiona palo je u ruke Rusa. Isto se dogodilo i sa svom
teškom artiljerijom iz odbrane donjem Dnjeprom koju je
zarobio Malinovski.

Otada je ruska bujica jurila kroz Ukrajinu i pobede
su se nizale za pobedom. 15 marta Konjev je prešao kod
Žmerinke srednji Bug, a 19 marta pređen je kod Sorokija
i Dnjestar, oko dvadeset kilometara južno od Jampolja.
Na levom krilu Malinovski je 13 marta zauzeo Nikolajev
i Herson, definitivno otsecajući Krim, posle čega je otpo-
čeo marš na Odesu, pošto je prethodno likvidirao novu 6
nemačku armiju, koja je bila formirana namesto one
koja je ostala kod Staljingrada.

Nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga i ovoga
je puta govorila o »elastičnoj odbrani«. Ona je koncen-
trilasa svoje snage na otseku Tarnopolj — Proskurov da
bi sprečila Žukova da se spusti na jug, na istočne padine
Karpata. Međutim, morala je da povuče svoje snage na
gornji Dnjestar, gde su one 26 marta izgubile Kamjenjec
Podoljski. Zaustavljen za trenutak na jugu, Žukov je na-
predovao ka Lavovu i »Kersonovoј liniji«, 12 marta izbio
na gornji tok Sereta¹²⁾, južno od Dubna, i prešao poljsku
granicu.

Za to vreme Konjev je pobedonosno prodirao u Be-
sarabiju. 20 marta zauzet je Mogiliov Podoljski, a posle
šest dana dostignut je Prut u oblasti Zajčana. Maršal
Staljin prvi put je objavio da su ruske armije izbile na
»granice Sovjetske države« posle borbe od 33 meseca i
pošto su potisle Nemce za više od 1.500 kilometara.

Nemačka vojska bila je u punom raspadu. Rusi su
iskoristili ovu situaciju i na frontu ostavili samo jedan
deo svojih snaga, dok su ostatak pretvorili u vozače ka-
miona i snabdevače. I tako, blato, koje je zaglivilo Nemce,
nije zaustavilo Ruse.

¹²⁾ Leva pritoka Dnjestra za razliku od Sereta, pritoke Du-
nava.

Pošto su mu armije bile bukvalno razdvojene, Manštajn je morao da decentralizuje svoje komandovanje: neposredno pod svojom komandom zadržao je zapadni deo snaga, dok je fon Klajst preuzeo komandu nad divizijama koje su branile donji Dnjestar.

Opkoljavanje kod Skale

Manštajn je ubrzo pretrpeo veoma težak poraz. Desno krilo Žukova, spuštajući se od Voločiska na liniju Tarnopolj — Proskurov, dostiglo je Kopičince 23 marta i 27 marta prešlo Dnjestar između Stanislavova i Hotina. Nemačke trupe koje su se branile u trouglu Tarnopolj — Proskurov — Hotin bile su otsećene od ostalih nemačkih snaga. One su ubrzo bile potpuno okružene, jer je Proskurov pao 25-og, a Kamjenjec Podoljski 26 marta. Krug se zatvorio južno od Hotina. Time je »kazan kod Skale« bio zatvoren. Od toga trenutka fon Manštajn je počeo da vodi, kao i kod Stalingrada i Korsunja, dugu borbu u okruženju da bi spasao svoje divizije (7 tenkovskih, 7 pešadijskih i 1 motorizovana).

Dok je Žukov produžavao svoje nadiranje na jug, zauzimajući 29 marta Kolomiju i Černovic, Manštajn je prikupio jake snage severno i južno od Stanislavova i udario u izloženi ruski bok uz pomoć opkoljenih divizija. Pretrpevši teške gubitke, nemačke snage su uspele 11 aprila da sebi otvore prolaz kod Bukčača, između Tarnopolja i Stanislavova. U isto vreme, ove su snage prodirale na zapad u pravcu Černovica, i od 16 do 20 aprila odigrale su se teške borbe između Dnjestra i Jabloničkog Prevoja. Najzad, mada su Rusi 15 aprila uspeli da se dokopaju Tarnopolja, front se stabilizovao na zapad uglavnom na liniji Kolomija — Tarnopolj — Brodi — Kovel.

Ka jugu je ofanziva Malinovskog izbila na reku Bug 30 marta, pošto su njegove trupe 22-og zauzele Pervomajsk, 24-og Voznesenc i 29-og marta Nikolajev, dok je Konjev, pošto je prešao Dnjestar, prodirao u Rumuniju i izbio na liniju Balta-Balti. Od 1 do 15 aprila napredovanje Konjeva postalo je sporije. Ruske komunikacijske linije postale su duge, dok su Nemci svoje skratili. Linija

Kišinjev — Jaš — Paškanj bila je branjena bez pomici na otstupanje, tako da se 14 aprila pred ovom linijom položaja najzad zaustavila ruska ofanziva.

Malinovski je, međutim, odneo novu pobedu na krajnjem jugu fronta: 10 aprila posle trodnevne opsade oslobođena je velika luka Odesa, gde su nemačka i rumunska utvrđenja podlegla neustrašivom napadu izvedenom sa severa, severozapada i istoka, i to tenkovima, motorizovanom pešadijom i konjicom kubanskih kozaka. Nemci nisu mogli da povuku posadu te je ona pala u ropstvo. 13 aprila je dostignut donji Dnjestar između Tiraspolja i Ovidiopolja, gde je takođe tada došlo do stabilizacije fronta, za toliko vremena koliko je bilo neophodno za pregrupisavanja snaga.

15 aprila 1944 bile su završene »operacije po blatu«. Rusi su povratili Ukrajinu, oblasti na desnoj strani Dnjeobraze, Besarabiju i prodrli u Rumuniju, Poljsku i Čehoslovačku. Ako nisu uspeli da ostvare svoj džinovski plan okruženja Manštajnovih armija, oni su ipak naneli neprijatelju vrlo teške gubitke, ostvarujući delimična okruženja, kao i kod Korsunja i Skale.

Oslobodenje Krima

Na dan kada je pala Odesa, Rusi su počeli zauzimanje Krima. Bila je to brza operacija koju su jednovremeno izvodile Tolbuhinova armija koja je prodirala sa severa ka jugu preko Perekopskog Zemljouza i, Jeremenkova armija, koja je nadirala od Tamana i preko moreuza kod Kerča, zauzimala poluostrvo. One su preplavile 8 divizija generala Jenekea.

Već 13 aprila, posle četvorodnevnih borbi, povraćen je ceo severni deo poluostrva. Ruske armije dostigle su liniju Eupatorija — Simferopolj — Feodosija. 15 aprila Sevastopolj je otsečen. Neprijatelj je izgubio 37.000 vojnika u zarobljenima koji su bili iz dve rumunske i jedne nemačke divizije.

Posle toga, generali Krajzer i Zaharov izvršili su napad na Sevastopolj ostvarujući koncentraciju od preko 1.000 topova velikog kalibra, koju je snažno potpoma-

gala avijacija. Mada su Nemci bili ojačali odbranu, tvrđava je ipak brzo pala. Mesec dana posle opkoljavanja, 9 maja 1944, čuvena tvrđava je pala u ruke Rusa posle teških napada izvedenih jurišima na bajonet i bombama. Rusi su objavili da ima 61.000 zarobljenih i 50.000 poginulih Nemaca. Crnomorska flota i sovjetska avijacija potopile su 191 brod od onih koji su vršili evakuaciju, od kojih 69 transportnih. Ovim veličanstvenim uspesima završene su sovjetske zimske operacije 1943/44.

KONFERENCIJA U TEHERANU

(26 novembra — 2 decembra 1943)

Saveznici su sada bili u stanju da zadadu Nemačkoj na umoru svoj poslednji udarac. Ceo njihov plan za operacije u 1944 godini bio je pripremljen od strane velikih šefova na nizu sastanaka koji su održani od 22 novembra do 6 decembra 1943.

Od 22-26 novembra, razgovarali su Čerčil i Ruzvelt u Kairu sa generalom Čang Kaj Šekom o merama koje treba preduzeti da bi se pobedio Japan i priteklo u pomoć Kini, kojoj će se povratiti Mandžurija, Formoza i Peskadorska Ostrva. Koreja je trebala da postane nezavisna. U Kairu su isto tako, od 4 do 6 decembra, primili pretsednika Turske Republike u pratinji ministra spoljnih poslova Menemendžoglua. Ovaj sastanak je ojačao savez između Turske i Ujedinjenih nacija. Postojeći nesporazumi između Turaka i Rusa bili su izglađeni.

Ove dve konferencije u Kairu obuhvatile su vremenski konferenciju u Teheranu (od 26 novembra do 2 decembra 1943), na kojoj su se prvi put sastala »velika trojica«. Tri šefa svetske koalicije potvrdila su na tom sastanku pretstojeću totalnu победу nad Nemačkom i buduće rađanje novog sveta u kome će narodi živeti slobodno »van opasnosti od tiranije, saobrazno svojim posebnim željama i po svojoj sopstvenoj savesti«. Generalštabovi su zajednički uskladili svoje strategiske planove. Otada je sve bilo pripremljeno za uništavajuću ofanzivu protiv nacizma.

GLAVA XX

STANJE NEMAČKE UOČI SAVEZNIČKE OFANZIVE U LETO 1944 I ATENTAT NA HITLERA OD 20 JULIA 1944

U oči kombinovane ofanzive uletu 1944, koja će iz osnova poljuljati Veliki Rajh u Evropi, Nemačka je u vojnom pogledu izgledala relativno još jaka. Neprijatelj je bio zadržan na nekoliko stotina kilometara od nemačkih granica. Ruske snage u Vitepsku bile su na 1.150 km od Berlina, tj. na istom otstojanju na kome je Šerbur od prestonice Rajha. Pod gvozdenom rukom koja ih je mrvila ostale su milom ili silom u savezu: fašistička Italija, Rumunija, Finska, Mađarska i Bugarska. Sirovine nisu nedostajale. Nemački naučnici obećavali su Führer-u skoro dovršavanje novog oružja koje će promeniti izgled rata. Najzad, uprkos sve masovnijeg bombardovanja nemačke teritorije, fabrike, u kojima je 12 miliona stranca radilo kao da su robovi gospodara, produžile su da proizvode, tako da su se gubici u tenkovima kao i u avionima mogli dosta lako popunjavati.

Nemačka oružana sila

Nemačke oružane snage brojale su na dan 10 maja 1944 — četiri godine posle otpočinjanja rata u Evropi, a samo godinu dana pre njegovog završetka — masu od 321 operativne divizije. Satelitske zemlje davale su joj još 89 divizija od kojih: Mađarska — 25, Bugarska — 24, Rumunija — 20, Finska — 15, Italija — 3 i Slovačka — 2.

Raspored svih ovih 410 divizija bio je sledeći:

— Zapadna Evropa (Holandija, Belgija i Francuska): 55 divizija;

— Severna Evropa (Norveška, Danska i Finska): 36 divizija, od kojih 21 nemačka i 15 finskih;

— Južna Evropa (Italija, Balkan i Grčka): 76 divizija, od kojih: 49 nemačkih, 24 bugarske i 3 italijanske;

— Istočni front: 233 divizije, od kojih: 186 nemačkih, 20 rumunskih, 25 madžarskih i 2 slovačke; i

— u strategiskoj rezervi: 10 divizija.

Najzad, u unutrašnjosti Nemačke moglo bi se nabrojati još oko 60 divizija nesposobnih za borbu.

Nemačko vazduhoplovstvo, koje je imalo u svome sastavu i celokupnu protivavionsku odbranu, brojalo je skoro 2 miliona ljudi i 5.000 aparata, dok je mornarica imala oko 200.000 ljudi.

U pogledu tenkovskih snaga, nosilaca ofanzive, nemačka vojska ih je imala oko 45 divizija, tj. četiri puta više nego u 1940 godini.

Međutim, treba imati u vidu da je Hitlerova strategija već tada primorala Vrhovnu komandu oružane sile da pogazi princip koncentracije snaga. Tako, dok je Rusija prikupila na glavnom frontu, od Lenjingrada do Crnog Mora, masu od 600 velikih jedinica, nemačka vojska zadržava u Italiji 28 divizija, na Balkanu sa Kritom i Dodekanezom 21 diviziju, u Norveškoj — 12, u Finskoj i Laponiji — 7, a u Francuskoj blizu 60 divizija. Istina, Hitler, koji je situaciju uvek više cenio sa državničke nego sa vojničke strane, nalazio je razloge za pravdanje ovakvog rasparčavanja svojih snaga. On je još u maju 1944 mogao možda dokazati da mu je front u Italiji više od koristi nego od štete, da Balkan zatvara jugoistočna vrata Rajha, kao i da mu je neophodno čvrsto držanje Atlantskog bedema. Ali je isto tako tačno da je nemačka vojska otpočela bitku za granice Rajha sa jedva nešto više od polovine svojih snaga: 185 divizija od 321.

Istina, pored ovih divizija bile su i »satelitske«, ali se na njih nije mnogo računalo. Istorija se ponovila posle jednog i po veka. Kao i saveznici Napoleona, i Hitlerovi su se okrenuli protiv njega čim su prestali da se plaše nemačke oružane sile.

Sem toga, nemačke armije na Istoku nisu više raspolagale vazduhoplovstvom koje bi bilo u stanju da gospo-

dari vazduhom i da odlučuje ishod bitaka. Od prethodne godine Rajh je bio primoran da pribegne, u pogledu upotrebe vazduhoplovstva, defanzivnoj strategiji. Ako je od 1942 godine i uspeo da još uvek ima 5.000 aviona prve linije, uprkos strahovitim savezničkim napada na njegove velike gradove i industriju, Rajh je bio primoran da dâ prednost defanzivnoj avijaciji — lovačkoj, i da je najvećim delom drži u unutrašnjosti zemlje.

Na Istočnom frontu raspolagao je najviše sa 1.700 aviona, što je jedva bilo dovoljno da se izbegne katastrofa. Naročito nadmoćnost ruske lovačke avijacije nije dozvoljavala nemačkim izviđačkim avionima da obaveštavaju nemačku Vrhovnu komandu o pripremama za ofanzive, te su stoga Rusi gotovo stalno uspevali da postižu iznenadenja.

Ruska strategija

U proleće 1944 Rusi su raspolagali dovoljnom brojnom nadmoćnošću za prelazak u odlučnu ofanzivu. Imali su zastrašujući broj tenkova raznih vrsta: srednjih, teških i superteških, brojnu avijaciju i, naročito, jaku samohodnu artiljeriju, formiranu u velike artiljeriske jedinice. Ovo je omogućavalo strahovite koncentracije materijala na pravcima probora, koje su ponekad iznosile više od jednog topa na metar fronta.

Najveće teškoće pričinjavalo je snabdevanje i prenos trupa i municije. Putevi su retki. Ruska železnička mreža je takođe još uvek vrlo retka, a sem toga, Nemci su prodiranjem u Rusiju bili prepravili rusku širinu koloseka na normalni evropski kolosek. Usled toga se dogodilo da se na celoj povraćenoj teritoriji železnička mreža nije mogla upotrebiti za duže vreme. Zato su Rusi bili primorani da se pretežno služe kamionima kojima su ih Amerikanci bili obilno snabdeli.

Nemački manevr, međutim, ostao je vezan za železnice koje je nemačka oružana sila nastojala da koristi što je moguće duže. Operacije 1944 godine takođe će se odvijati duž i oko velikih železničkih linija, a naročito za preotimanje velikih saobraćajnih čvorova. Ako se ne bi zauzeo neki grad u kome se ukršta nekoliko važnijih pu-

teva i železničkih pruga, moralo se obilaziti na stotine kilometara. Nemci su to dobro znali i nastojali su da na takva mesta postave »čepove« što je moguće jače koji su docnije žrtvovani: to je ustvari produžetak skupe taktike »ježeva«, koja se uglavnom može pravdati.

U nemogućnosti da vrši lake rokade među jedinicama, sovjetska Vrhovna komanda bila je primorana da decentralizuje svoje komandovanje i da nagomila na svakom većem otseku izvestan broj jedinica — tenkova, artiljerije, konjice, motorizovane pešadije — obilno potpomognute samostalnim vazduhoplovnim armijama. Ako se na ovaj način uspelo da se svuda bude jači, samim time se i odustalo, očevidno, od maksimalne koncentracije snaga na odlučujućem frontu, u ovom slučaju centralnom. Ovo je omogućilo nemačkoj vojsci da zadrži pred Istočnom Pruskom i u Poljskoj pobedonosni juriš ruskih vojskovođa.

Ruski metod se ubuduće sastojao iz napada na centru i neprestanog širenja fronta napada na jug i sever dok se ceo front ne pokrene, tako da se ne dozvoli neprijatelju da skida snage sa mirnih otseka i da ih baca na ugrožene pravce.

U taktičkom pogledu, ruske tenkovske jedinice prodirale su pravo napred obilazeći jako utvrđene tačke nemačke odbrane i nastojeći da preseknu neprijateljske saobraćajne linije, a naročito veće rokadne železničke pruge. Daleko iza ruskih tenkovskih snaga nailazile su divizije čiji je zadatak bio da likvidiraju centre otpora. Ali Nemci, u nedostatku rezervi, nisu tada bili u stanju da iskoriste ove »praznine« između tenkovskih snaga i divizija, kao što su to Rusi radili 1941 godine. A ruske tenkovske divizije, praćene svojom artiljerijom, mogle su i same da vode samostalno borbu, kao i da uspešno odbijaju protivnapade koji bi bili upućeni na njihove bokove.

PROBLEM INVAZIJE FRANCUSKE

Da bi pitanje invazije rešili u svoju korist, Nemci su od Holandije do Pirineja prikupili oko 55 divizija. Oni su se nadali da će uspeti da na ugroženim tačkama kon-

centrišu dovoljno snaga za odbacivanje neprijatelja natrag u more pre no što bi on uspeo da osvoji neko pristanište.

- Plan nemačke Vrhovne komande nije uspeo zbog:
- akcija Snaga francuskog unutrašnjeg otpora koje su rušenjem veštačkih objekata znatno usporile upućivanje divizija kao pojačanja u Normandiju;
- izvanredno snažnih savezničkih napada iz vazduha koji su bukvalno »uokvirili« i izlovali bojište, a čiji su lovci raketnim bombama prikivali za zemlju neprijateljske tenkove koji bi pokušali da vrše protivnapad;
- marljive savezničke pripreme do sitnica i upotrebe veštačkih pristaništa koja su omogućila, uprkos rđavog vremena, neobično visok promet;
- stalnog straha od nekog drugog iskrcavanja koji je bio paralisaо nemačko više komandovanje.

Južni front

Na Južnom frontu su Nemci nastojali da se drže defanzive, koristeći veoma pogodno zemljište za odbranu, sa ciljem da obezbede industrijsku oblast Pijemonta i Lombardije, obezbeđujući time i južna vrata Rajha. Međutim, saveznička ofanziva, neobično vešto vođena obilnim materijalnim sredstvima, postigla je senzacionalne uspehe i, besumnje, bila u stanju da smrvi i poslednju Keselringovu liniju odbrane, da izbije u dolinu reke Poa i preko Rivijere i prevoja u Alpima da dospe do Francuske. Ali je saveznička Vrhovna komanda bila odavno odlučila da težište napora na Jugu prenese na iskrcavanje u Provansu, te namerno, što je možda za žaljenje, nije u potpunosti iskoristila pobedu postignutu meseca maja u Italiji.

To su bili opšti uslovi u kojima će Nemačka imati da se suprotstavi ofanzivama Saveznika koje će jedna za drugom početi u toku leta 1944: u Italiji — 10 maja,¹³⁾ u Normandiji — 6 juna, u Finskoj — 10 juna, u Belorusiji — 23 juna i, najzad, u Provansi — 15 avgusta 1944.

¹³⁾ Vidi XVIII glavu.

Atentat na Hitlera od 20 jula 1944

Suluda strategija odbrane na mestu i po svaku cenu osvojenih teritorija, koju je Hitler od 1943 godine nametnuo oružanim snagama, kao i potpuno jasni znaci da je rat izgubljen i da je vreme da se potraži način na koji bi se došlo do pregovora sa Saveznicima, podigli su protiv Nacističke partije i Hitlera veliki broj istaknutih generala nemačke vojske.

Još u letu 1943, pokušali su general Bek, bivši načelnik Generalštaba oružane sile, general Olbriht, pomoćnik komandanta trupa za unutrašnje obezbeđenje i general-pukovnik Hopner (Hoppner), koji je bio oteran iz vojske zbog nekog povlačenja na Istočnom frontu 1941 koje je ocenjeno kao sramno, da pridobiju razne druge visoke ličnosti iz vojske i građanstva. Njihov je plan bio da se jednovremeno oslobođe i Hitlera i Himlera pomoću paklene mašine sa upaljačem za usporeno dejstvo koja bi eksplodirala u toku jedne sednice u Hitlerovom štabu; da se u Berlinu dokopaju vlasti naređujući vojsci da pohapsi nacističke ministre i učini bezopasnim SS-ovce, pa potom da odmah otpočnu pregovore sa Saveznicima.

Zaverenici su došli u vezu sa maršalom Viclebenom (Witzleben), koji je 1940 godine rukovodio napadom na »Mažinovljevu liniju«; sa dr Gerdelerom (Gördeler), bivšim pretdsednikom Opštine grada Lajpciga, koji je trebao da postane kancelar Rajha, kao i sa izvesnim brojem generala, kao: Štulpnagelom, Falkenhauzenom, Romelom i fon Klugeom. Padom Hitlera trebao je general Bek da postane šef države, maršal Vicleben vrhovni komandant oružanih snaga, a grof Vartenburg državni sekretar u kancelariji Rajha. Posle više bezuspešnih pokušaja atentata, izvršenih u toku zime 1943/44, pukovnik grof fon Stauffenberg (Stauffenberg) dobio je zadatku da izvede poduhvat 20. jula 1944 u Hitlerovom štabu u Rastenburgu, u Istočnoj Pruskoj.

Došavši avionom neposredno pre početka sednice, Stauffenberg je postavio pod Hitlerov sto veliku paklenu mašinu sa upaljačem za tempirno dejstvo, koja je eksplodirala na dva metra od mesta gde se u tom trenutku na-

lazio Hitler i ranila mnoge, među kojima i general-pukovnika Jodla, načelnika Hitlerovog štaba. Hitler, međutim, pravim čudom, bio je samo lako ranjen. Pri-spevši avionom natrag u Berlin, Staufenberg je objavio Olbrihtu da je Hitler pouzdano mrtav i Vicleben je izdao zapovest oružanim snagama da formiraju 30 udarnih bataljona u cilju zauzimanja javnih zgrada i hapšenja nacističkih ministara. Proglas nemačkom narodu već je bio gotov za objavljivanje preko radija. Međutim, po nesreći, samo objavlјivanje vesti da atentat nije uspeo bilo je dovoljno da zaveru upropasti. Vojska nije bila uporna u izvršenju dobivenog zadatka i SS-ovci su svuda ostali gospodari situacije.

General Bek je odmah izvršio samoubistvo. Nešto docnije su Štulpnagel, Kluge i najzad Romel morali da učine to isto. Ostale vođe zavere bile su izvedene pred vojni sud i sve streljane ili obešene. Ugušivanje zavere prouzrokovalo je 4.980 žrtava.

Nacistička partija iskoristila je atentat da u oružanoj sili izvrši nova »čišćenja« i ojača svoju vlast nad Rajhom. Sutradan po atentatu Hitler je na mesto generala Froma (Fromm) umešanog u zaveru postavio Himlera za vrhovnog komandanta trupa za unutrašnje obezbeđenje; general-pukovnika, nacista, Štumfa (Stumpf) za vrhovnog komandanta vazduhoplovstva Rajha (»Luftwaffe — Reich«), a Guderijana za načelnika Štaba Vrhovne komande oružane sile na mesto generala Cajclera koji se razboleo. Nacistički pozdrav bio je uveden, mesto vojničkog, u celokupnoj oružanoj sili; vlast političkih komesara je ojačana. Gebelsu je stavljen u dužnost da izvrši totalnu ratnu mobilizaciju u Nemačkoj kao i u okupiranim zemljama.

Najvažnije mere odnosile su se na oružanu silu. Trupe za unutrašnje obezbeđenje imale su još 7 operativnih i 24 teritorijalno-administrativne divizije i naročito ogromnu masu regruta i mladića u Organizaciji službe rada (oko 1,5 milion). One su bile stavljene pod komandu šefa policije i Gestapoa koji se nije ni najmanje razumevao u vojničkim stvarima i nije uživao nikakav ugled u vojsci.

Posle objavljivanja vesti o vešanju maršala fon Vie-lebena i maršal fon Paulus pristao je da se priključi Komitetu slobodne Nemačke u Moskvi koji je, pod predsedništvom fon Sajdlica, okupio jedan deo nemačkih oficira zarobljenih kod Staljingrada i neprestano pozivao Nemce na pobunu protiv Hitlera.

Mada je zavera bila lako ugušena i najzad omogućila SS-ovcima da još čvršće stegnu pasivnu Nemačku u gvozdene okove, atentat od 20. jula pokazao je Saveznicima duboke pukotine, koje su postajale sve veće, u moralu njihovog protivnika. Pobeda SS-ovaca omogućila je Hitleru, koji više nije nailazio ni na kakav otpor kod svojih ukroćenih generala, da sprovodi svoju strategiju odbrane na mestu, bez pomisli na povlačenje, zasnovanu na nekom mističnom poverenju u »tajna oružja« koja su mu nemački naučnici neprestano obećavali. To poverenje uspela je lukava propaganda da ulije i jednom delu nemačkog naroda.

G L A V A XXI

OTVARANJE DRUGOG FRONTA

I. — ISKRCAVANJE U NORMANDIJI

(Skica 19 na str. 334)

U decembru 1940 britanska Vrhovna komanda počela je da proučava mogućnost iskrcavanja na kontinent i još od toga vremena bila je izabrana od strane stručnjaka oblast Kotantena. Istina, njegov oblik izduženog pravougaonika, s jedne strane, omogućavao je laku odbranu pošto se ovlada zemljouzom Izinji—Lesej, a, s druge strane, on je imao veliko pristanište, neophodno za snabdevanje jedne invazije — Šerbur, koje je bilo moderno uređeno i opremljeno. Najzad, blizina engleske obale omogućavala je efikasnu zaštitu iskrcanih trupa i taktičke avijacije pomoći jednog snažnog »kišobrana« koji bi obrazovali lovci.

I tako je u jesen 1943, pošto su Saveznici odlučili da otvore Drugi front u Evropi čim armije u Italiji pređu Rim, plan za invaziju Kotantena bio opet uzet u razmatranje, prerađen i, što je glavno, proširen. Iskustva kod Dijepa, Salerna i Ancija pokazala su neophodnost podrobne pripreme, neobično snažne zaštite iz vazduha i, najzad, dovoljno velike gustine trupa.

Konačno usvojeni plan bio je sledeći:

- a) iskrcati se na plažama Kalvadosa i istočne obale poluostrva Kotantena;
- b) prodirati na zapad u cilju otsecanja poluostrva Kotantena i opkoljavanja Šerbura;

c) potom, širiti prođor na istok ili jug, prema reagovanju neprijatelja (vidi skicu 21 na str. 342).

Određene snage za početno iskrcavanje iznosile su 5 divizija za širinu fronta od oko 60 km.

Vrhovni komandant bio je američki general Dvajz Ajzenhauer (Dwight Eisenhower) kome je za pomoćnika dodeljen britanski vazduhoplovni maršal ser Artur Teder (Arthur Tedder).

Pomorske snage stajale su pod komandom britanskog admirala Ramzeja (Ramsay), a kopnene snage pod maršalom Montgomerijem (Montgomery). Njih su sačinjavale: 1-va američka armija generala Bredlija (Bradly) i 2-va britanska armija generala Dempseja (Dempsey). Najzad, taktičko vazduhoplovstvo stajalo je pod vazduhoplovnim maršalom ser Li Melorijem (Leigh Mallory), a strategiski — 8 i 15 vazduhoplovna armija — pod američkim generalom Karлом Spacom.

Neprijateljske snage

U to vreme Nemci su imali od Holandije do Pirineja oko 55 divizija od kojih je bilo 13 u Normandiji.¹⁴⁾ Komandant Zapadnog fronta bio je maršal fon Rundštet, koji je imao pod svojom komandom na severnom otseku maršala Romela, a na južnom (sa komandnim mestom u Tuluzi) generala fon Blaskovica. Planovi za brzo prebacivanje trupa na ugrožene tačke bili su detaljno razrađeni, ali su ovi planovi bili poremećeni akcijom snaga Francuskog unutrašnjeg otpora.

Vazduhoplovna priprema invazije

Invaziji s mora prethodila je jaka ofanziva iz vazduha koja je otpočela 11 januara 1944 i izvođena danonoćno sve do 6 juna.

Ova vazduhoplovna ofanziva obuhvatala je prvo, za vreme januara i februara, napade na fabrike lovačkih

¹⁴⁾ 3. juna Nemci su pristupili novom ojačavanju Zapadnog fronta na kome je bilo 50 pešadijskih i 10 tenkovskih divizija, od kojih je 36 pešadijskih i 6 tenkovskih bilo od ratne luke Lorijana do Holandije.

aviona. Od marta meseca ona je bila usretsređena na objekte železničkog saobraćaja sa ciljem da se uokviri i izoluje bojište i što više omete pridolazak neprijateljskih pojačanja. Ona je bila naročito jaka počev od 1 maja, dana kada se strategiski vazduhoplovstvo pridružilo taktičkom u napadima na železničke stanice Belgije i Severne Francuske. Najzad, neposredna vazduhoplovna priprema otpočela je 1 juna dejstvom po celoj putnoj mreži, naročito po mostovima na Seni i Loari, kao i po obalskim odbranbenim postrojenjima na koje je za 36 časova bilo bačeno preko 5.000 tona bombi. Atlantski bedem bio je već dobrim delom razoren.

Poslednji vazdušni napadi

Poslednji vazdušni napadi pre početka iskrcavanja imali su za cilj da poruše obalska odbranbena postrojenja i da poslednji put obaspu mostove na Seni.

Obalska odbrana obuhvatala je čitav podvodni sistem prepreka — »aždajinih zuba« (vrsta betonskih stubova u obliku zarubljene kupe), mina i bodljikave žice, zatim, na samoj obali, minska polja i betonirane zaklone sa topovima i teškim mitraljezima.

5 juna, u 23.00 časa, pri oseći »žive vode« (*vive eau*), tj. velike amplitude, pošto su podvodne prepreke bile otkrivene, kiša projektila sručila se na obalu, štiteći rad dragera i pionira koji su rušili prepreke, sekli bodljikavu žicu, pravili uzane prolaze kroz minska polja i, najzad, obeležavali ih plutačama.

Plime i oseke velike amplitude na Lamanšu praćene su jakim strujama, a često i burama. Nemci nisu ni pomisljali da će Saveznici pokušati iskrcavanje u to vreme. Zato ih je smela Ajzenhauerova odluka potpuno iznenadila. »D«-dan, predviđen za 5 juna, morao je biti pomeren za 24 časa zbog meteoroloških uslova, koji su, i pored izvesnog malog poboljšanja, ostali rđavi sve do 20 juna.

Pored toga, bombardovanje za izolovanje bojišta, kombinovano sa diverzionim akcijama na obalama Pa de Kalea i Belgije, ostavilo je neprijatelja u pogledu mesta iskrcavanja u neizvesnosti sve do poslednjeg trenutka.

Neprijatelj je znao da su pripreme završene i da su desantni brodovi (*landing crafts*) spremni da napuste engleska pristaništa. Ali on nije mogao, s jedne strane, s obzirom na ogromnu nadmoćnost engleskih lovaca, da učini ni ono što je britansko vazduhoplovstvo učinilo u septembru 1940, tj. da napadne koncentracije trupa po pristaništima, a s druge strane, bilo je stvarno postignuto »taktičko iznenadenje«. Nikakva koncentracija snaga nije mogla unapred da se izvrši. Pa ne samo to, i sam strah od nekog drugog iskrčavanja na severu dugo je prikivao za mesto nemačke strategiske rezerve.

Iskrčavanje

Prvu etapu u iskrčavanju sačinjavalo je spuštanje (*droppage*) po mesečini 3 divizije vazdušnodesantnih trupa, prenetih iz Engleske pomoću hiljade jedrilica. Ovo spuštanje vazdušnodesantnih trupa imalo je za glavni cilj zauzimanje aerodromâ Karpikea u blizini Kana i Lezeja na Kotantenu, kao i napad iz pozadine na obalsku odbranu, a dublje u unutrašnjosti sabotažu komunikacija koje vode u neprijateljsku pozadinu. Vazdušni desant je izvršen u oblastima Valonje, Karantana, Kana, Truvila, severno od Kutansa i čak u okolini Faleza i Aržantana, jednovremeno sa spuštanjem više hiljada lutki u oblasti Avra. Posle toga približilo se obali 4.000 invazionih brodova (1/3 američkih, 2/3 britanskih) uz podršku jedne flote ratnih brodova koja se sastojala od 7 bojnih brodova (među kojima i francuski stari bojni brod *Courbet*), 13 krstarica i ogromnog broja lakih jedinica, među kojima 200 dragera, i snažne lovačke i bombarderske avijacije od preko 11.000 aviona.

Prvo su se iskrcale jedinice komandosa pod zaštitom vatre sa brodova. A zatim su se iskrcale na francusko tle i sve ostale trupe, jedna za drugom, na pet raznih tačaka na frontu od 100 km, između ušća reke Dive i Montebura (na obali Kotantena). Uvežbavanje trupa bilo je izvedeno do tančina, tako da je svaka jedinica tačno znala na koje će prepreke i na koja neprijateljska oruđa naići na svom otseku.

I tako je operacija, za čiji je ishod slobodan svet strahovao, potpuno uspela. Već 7 juna uveče 2 britanska armija generala Dempseja (3 pešadijske i 1 tenkovska divizija) zauzela je mostobran 40 km širine, koji se protezao od Port an Besena do ušća Orne, oslobođila Baje i prodrla do na 6 km od Kana.

Na američkom su otseku, od rta Perse do ušća Vire (»Omaha beach«*), trupe generala Džiroa (Gerow), 5 američki korpus, bile prikovanе za obalu neprijateljskim otporom. Zapadno (»Utaha-beach«)* 7 američki korpus generala Kolinsa (Collins) naišao je na slabiji otpor i uhvatio vezu u pravcu Karantana sa 82 vazdušnodelsanom divizijom.

Bitka na plažama (obali)

Za Saveznike je u prvim danima invazije glavni problem pretstavljalо dovođenje pojačanja i snabdevanje iskrcanih trupa, kao i sprečavanje neprijatelja da upotrebi svoje rezerve.

Romel je na licu mesta, na otseku izvršenog iskrcavanja, već raspolagao sa 9 pešadijskih i 3 tenkovske divizije. Kao što se vidi, on je imao ozbiljnu nadmoćnost u broju snaga, ali je saveznička vazdušno-pomorska nadmoćnost, u vezi sa dejstvima rodoljuba u pozadini, bila sasvim dovoljna da brojnu slabost nadoknadi.

Blagodareći dvama veštačkim pristaništima¹⁵⁾, »Malberi A« (*Mulberry A*) u Sen Loranu i »Malberi B« u Aromanšu — veličanstvenoj i smeloj zamisli koja je potpuno uspela — koja su preneta komad po komad iz engleskih luka, Saveznici su uspeli, uprkos onako rđavom vremenu, da dnevno iskrcaju na obalu prosečno po 37.000 ljudi u toku celog meseca juna, ne računajući glavni deo snaga iskrcajan još prvog dana invazije.**)

*) Ugovorena šifra za ovaj otsek obale. — Prim. prev.

¹⁵⁾ Američko veštačko pristanište (*Mulberry A*) porušila je bura od 19—22 juna, dok se englesko pristanište održalo i nastavilo rad. 5 veštačkih zaklona za male brodove (*Goosebarries*) učinili su takođe ogromne usluge.

**) Detaljnije o ovim veštačkim pristaništima vidi na kraju Ajzenhauerovog dela *Od invazije do pobeđe*, str. 235, izdanje »Vojnog dela«. — Prim. prev.

I tako, uprkos dejstva nemačke obalske artiljerije, koja je na izvesnim mestima uspevala da po nekoliko dana odbija napade, kao i uprkos dejstva podmornica i vedeta (izviđačkih brodova) koje su uzalud nastojale da potapaju prispele brodove i, najzad, uprkos pojačanja lovačke avijacije (500 aparata skinuto sa protivavionske odbrane srca Rajha) i pojačanja bombardera, dovedenih sa juga Francuske, Saveznici su uspeli da doturaju svoja pojačanja brže nego Nemci svoja. Već 11 juna bilo je 16 savezničkih protiv 14 nemačkih divizija.

Na taj način, bitka na plažama, otpočeta 7 juna, trajala je 3 dana. 11 juna general Montgomeri mogao je da objavi da je ova bitka dobivena. Za ova tri dana su zaišta engleske snage odbile prvi nemački nalet pred Kanom i zapadno od Kabura. Zaustavljene u svom prodiranju, engleske trupe su se »održale« na mestu i uspele da uspostave vezu sa američkim trupama iskrcanim između Rta Perse i reke Vire. Američke trupe su, pak, blagodareći podršci sa mora i iz vazduha, uspele da savladaju obalska utvrđenja koja su ih prikivala za zemlju, prodrle ka Izinjiju, koji su zauzele 9 juna, i uspostavile vezu sa trupama koje su se borile na poluostrvu Kotantenu: padobrancima od Sent Mer Egliza i iskrcanim četama kod Sen Vast la Hug.

Otsecanje Kotantena

Bitka na obali (plažama) je dobivena, ali je bilo jasno da će neprijatelj privući strategiska pojačanja. S toga je za Saveznike bilo neophodno da se što brže dokopaju velikog pristaništa — Šerbura, koje je i bilo prvi cilj operacija. 12 juna zauzet je Karantan, ali je neprijatelj izvršio snažan protivnapad, koristeći se rđavim vremenom koje je ometalo rad avijacije. Isto tako, neprijatelj je reagirao i na Kotantenu, gde je 14 juna povratio Montebur, ali su američke snage, ojačane velikim brojem tenkova i najzad dobro potpomognute avijacijom, prejurile preko poluostrva i 17 juna izbile na zapadnu obalu kod Barnevija.

Posle toga, trebalo se održati pred Kanom i zauzeti Šerbur.

Prva bitka kod Kana

(od 7—16 juna 1944)

Još 7. juna Romel je počeo privlačiti rezerve. On je izvršio protivnapad ispred Kana i odbacio Engleze do blizu obale, gde su topovi od 406 mm sa britanskih bojnih brodova odigrali odlučujuću ulogu, kao i kod Ancija, u zaustavljanju nemačkih tenkova. Na taj način britanska ofanziva bila je zaustavljena ispred Kana, Troarna, Komona i Tili sir Seli, da bi je nastavio, Montgomeri je čekao da dobije pojačanja. Međutim, Romel je 16. juna dobio iz Francuske i Belgije 5 pešadijskih i 3 tenkovske divizije. Saveznici su bili već iskricali skoro 700.000 vojnika, 100.000 vozila i preko 215.000 tona ratnog materijala. Uprkos veoma rđavom vremenu, saveznički avioni su sjajno pomagali iskrcavanje, nastavljajući svoje napade na raskrsnice, mostove i železničke stanice u zahvatu četvorougaonika Avr — Pariz — Nant — Šerbur. Već od 13. juna saveznički lovci su imali pet aerodroma na tlu Francuske. Za četiri dana, od 6. do 10. juna, obavljeno je 32.500 vazdušnih poleta i bačeno 27.000 tona bombi.

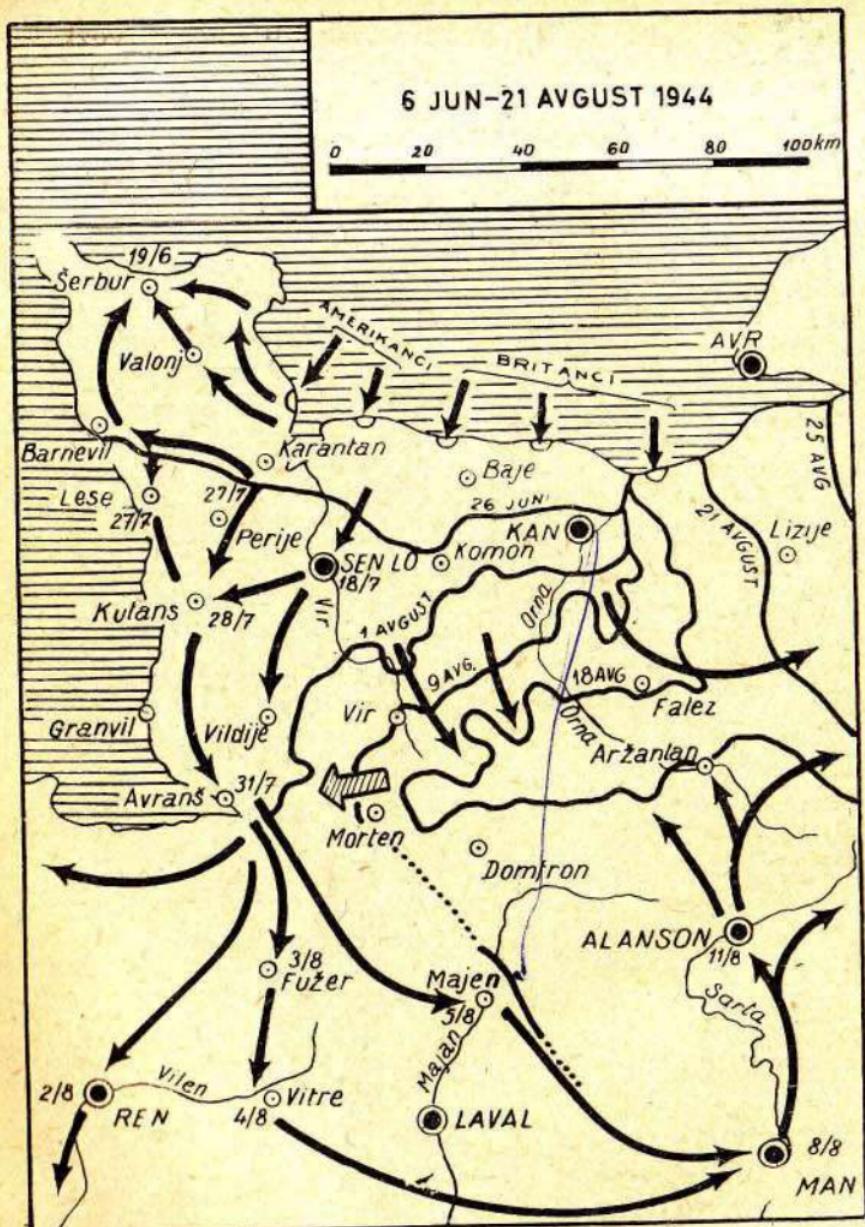
Na uskom frontu invazije bila je, na taj način, postignuta veća gustina snaga nego ikada i pre i posle toga u toku ovoga rata. Nemci su, sa svoje strane, pojačali trupe kod Kana, zanemarujući otsek kod Šerbura koji su smatrali izgubljenim.

Zauzimanje Šerbura

Zauzimanje Šerbura izvršeno je od 18 — 28. juna. Neprijatelj je bio povukao 4 svoje divizije u redvi ratne luke. Pošto su napredovali u pravcu severa sa linije La Hug — Barnevil, Amerikanci su 22. juna prešli u napad.

24. juna uveče bile su tri breše otvorene u sistemu odbrane, na pravcima: Ekerdrevila, fon di Rula i Turlavila. 25. juna saveznička flota i avijacija bombardovale su utvrđenja na kopnu, a 26. juna, u 10.15 časova, SHAEF*)

*) Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces = Vrhovni štab Savezničkih ekspedicionalih snaga na čijem je čelu bio Dvajt Ajzenhauer. — Prim. prev.

Skica 19. — Bitka u Normandiji (od 6 juna do 21 avgusta 1944)

je objavio ulazak savezničkih trupa u Šerbur putem za Oktevil (jugozapadno od Šerbura). 27 juna je prestao

svaki otpor. 37.000 zarobljenika palo je u ruke Saveznika, kao i jedno veliko pristanište, koje je pretrpelo mnogo-brojna rušenja, ali će američka inžinjerija uspeti vrlo brzo da ga osposobi za upotrebu.

Strategija bitke u Normandiji

(od 6 juna do 21 avgusta 1944)

Od ovog trenutka bitka za Francusku odvijala se između Kana i istaknutih delova južno od Kotantena.

Nemački cilj je bio da se savezničke trupe bace natrag u more. Zbog toga su Nemci prikupili jake snage u oblasti Kana, koju su oblast izabrali da u njoj biju odlučnu bitku. Ali strah od još jednog iskrcavanja kod Kalea, mnogobrojna rušenja i sabotaže Pokreta otpora, brzina kojom su Saveznici prebacivali pojačanja, najzad, i naročito, nadmoćnost u vazduhu i prisustvo flote u pozadini savezničkih snaga, sprečili su Romela da postigne potrebnu nadmoćnost, jer je Hitler zadržao 15 armiju na severu sve do 15 avgusta 1944. Pored toga, pošto je sve bio koncentrisao kod Kana, a potcenjujući američke ofanzivne sposobnosti, Romel je zanemario otsek Kotantena koji mu je izgledao lak za zatvaranje i slabijim snagama.

Saveznici pak, sa svoje strane, privezujući za Kan najveći deo nemačkih snaga, zadovoljavali su se da tu vode dugu i žilavu borbu materijala, a težište svoje ofanzive preneli su na pravac Kotanten — jug. Na taj način, Kan je postao stožer velikih vrata koja će se otvoriti duž zapadne obale poluostrva Kotantena i kroz koja će Bredlijeve i Patonove tenkovske snage pojuriti u svima pravcima. U ovom će trenutku Nemci, uviđajući i suviše dockan svoju grešku, pokušati da zapuše uzani otvor kod Avranša. To im je bio poslednji pokušaj koji je propao pod udarcima savezničke avijacije i protivtenkovske obrane. Bitka u Normandiji bila je dobijena, i povlačenje Nemaca odvijalo se pod veoma teškim uslovima. Mada Saveznici, zbog brzog povlačenja neprijatelja, nisu uspeli da ostvare nijednu klasičnu opkoljavajuću bitku većih razmera, kao što je bila ona kod Staljingrada ili ona kod Tunisa, oni su ipak postigli mnogobrojna delimična okru-

ženja, dok je njihova avijacija, koja je bila potpun gospodar neba i raspolagala lovциma — bombarderima tipa »Tajfun« i »Tanderbolt«, nanela neprijatelju vrlo visoke gubitke kako u ljudstvu, tako i u materijalu.

Brzo napredovanje Saveznika duž francuske obale imalo je naročito tu dobru stranu što je neutralisalo posledice Hitlerovog tajnog oružja — leteće bombe »V-1«, koje je prvi put upotrebljeno 13 juna, tj. na šest dana posle invazije — čiji su najveći broj rampi za puštanje Britanci brzo zauzeli.

Druga bitka kod Kana

(od 28 juna — 9 jula 1944)

Posle zauzeća Šerbura, maršal Montgomeri je pokušao obilaskom sa jugozapada da zauzme Kan. On je 26 juna otpočeo napad od Tili sir Sela i 28 juna presekao put Kan — Onej, ali ga je Romel 29 juna zaustavio na liniji Evresi — Malto. Romel je tada raspolagao sa 23 divizije, od kojih je bilo 9 tenkovskih (Školska*, 2 i 21 tenkovska; 1, 2, 9, 10, 12 i 17 tenkovska SS divizija). 29 juna su tenkovske snage jurnule od Karpikea u pravcu zapada da bi opkolile trupe koje su bile južno od puta Kan — Onej (jugozapadno od Kana). Engleska flota je i ovde stupila u dejstvo i potpomagala suvozemne snage krajnjim dometom svoje artiljerije.

Od 4 do 7 jula i Kanađani su vršili napad na aerodrom Karpikea i napredovali u mostobranu na reci Odon. 8. jula je Montgomeri preduzeo odlučan napad sa severa, uz reku Ornu, tako da je 9. juna najzad uspeo da prodre u sve delove grada Kana koji se nalazi na levoj obali ove reke. Ali je Romel, koji je na otseku Kana imao 8 tenkovskih divizija na 30 km fronta, sprečio prelaz preko Orne.

Bitka je postala strahovita mešavina materijala. Nemci su hteli po svaku cenu da biju odlučnu tenkovsku bitku. Oni nisu računali na dejstva iz vazduha, naročito ne na lovce-bombardere. Međutim, uprkos njihove želje

*)Panzer Lehr. — Prim. prev.

da glavni deo svojih snaga drže koncentrisan kod Kana, bili su primorani, 12 jula, da prebace jednu tenkovsku diviziju ka Sen Lou, koji su Amerikanci ugrožavali, kao i Lese i Perije (vidi skicu 19 na str. 334).

2 jula Hitler je smenio Rundšteta i na njegovo mesto postavio fon Klugea.

Debušovanje sa »ostrva« Kotanten

(od 18 — 31 jula 1944)

Poluostrvo Kotanten zaista se može smatrati strategiskim ostrvom. Ograničeno je sa juga sa tri duboke depresije: na istoku močvarama i ušćem reke Vire, na centru baruštinama Gorž, najzad, na zapadu baruštinama kod Sen Sover le Vikonta. Ovo »ostrvo« vezano je za Francusku samo sa dva puta, onim od La Hej di Pui za Lese i onim od Karantana za Perije, koji se spajaju kod Kutansa.

Duž ovih puteva Amerikanci su od 4 do 16 jula nadirali korak po korak, a usto su bili zadržani četiri dana pred La Hej di Puijem, koji je pao 8 jula. Posle teških borbi, 15 jula, oni su izbili pred odbrambenu liniju Lese — Perije — Sen Lo koja je zauzeta 18 jula uveče, ali sa koje Bredli nije mogao dalje, 17 jula Romel je bio teško ranjen. Ubrzo posle toga prispela je 116 nemačka tenkovska divizija iz Pa de Kalea, čime se broj nemačkih tenkovskih divizija popeo na 10, od kojih je 7 bilo kod Kana. Najzad, 25 jula, Amerikanci su, pošto su se za vreme rđavog vremena, koje je trajalo nedelju dana, sredili i izveli strahovitu vazdušnu pripremu¹⁶⁾, preduzeli odlučan napad u pravcu zapada, ka Kutansu, zapretili nemačkim trupama obilaskom i zauzeli Lese i Perije 27 jula uveče, a Kutans 28 jula. Otada je fon Kluge bio primoran da prenese svoju odbranu bar na liniju Grankil — reka Vir, napuštajući ceo Kotanten. Posle proboga nastupilo je munjevito gonjenje.

Dok je kod Kana izvođena bitka za iznuravanje, u kojoj je malo-pomalo Montgomeri postigao nadmoć, ge-

¹⁶⁾ 1.575 teških bombardera 8 vazduhoplovne armije i 1.000 srednjih i lakih bombardera iz 9-te bacili su 4.400 tona bombi.

neral Bredli, koristeći brešu u nemačkoj liniji odbrane, jurnuo je na jug, ne obzirući se na nemačke snage koje su mu stajale prema levom boku, u šumarcima Mortena. On je 31. jula dostigao Avranš, a 1. avgusta Pontobol, šireći se preko Bretanje u pravcu Rena, (koji je oslobođen 2. avgusta), Nanta i Bresta. Njegovi tenkisti su naišli na padobrance koji su bili spušteni noću 5/6. juna kao i na grupe Pokreta otpora koje su učestvovali u oslobođavanju ove oblasti.

Nemački protivnapad na tesnac kod Avranša

Mada su Britanci napredovali od Komona na jug i zauzeli Vir 2. avgusta, Nemci su još uvek držali masiv Beni Bokaž sa koga su preduzimali snažne protivnapade u pravcu zapada sa težnjom da izbiju na more kod Avranša, čime bi presekli svako snabdevanje kolona generala Bredlija upućenih na jug. Nemačka situacija u taktičkom pogledu bila je izvrsna. Bilo je dovoljno napredovanje od dvadesetak kilometara, pa da smela odluka generala Bredlija dovede Saveznike na ovom otseku do prave propasti. 4. tenkovske divizije bile su prikupljene između Mortena i Surdvala; one su 6. avgusta preduzele napad u pravcu Avranša. Posle napredovanja od nekoliko kilometara, do Živinjija i Šerans le Rusela, napredovanje je bilo zaustavljen 7. avgusta, naročito pomoću lovaca bombardera »Tajfun« sa raketnim bombama. Sva nuda Nemaca da dobiju bitku za Francusku bila je izgubljena. Uspevši da održe tesnac kod Avranša, Amerikanci su bili dobili partiju.

Saveznička ofanziva ka Seni i povlačenje Nemaca (Skica 20 na str. 349)

Na dan 7. avgusta 1944. cela Bretanja mogla je biti smatrana kao slobodna. Nemačke divizije koje su se još u njoj nalazile, jako istrošene, nisu više pružale organizovan otpor. Glavna ofanziva Saveznika tada se odlučno okrenula na istok.

Nemci su stvarno držali front još samo između istočnog dela Kana i severnog dela Majene (Mayenne). Na

jugu, između puta Majen — Šartr — Pariz i Loare, stvarala se ogromna breša, potpuno prazna, u koju su uletele američke tenkovske snage u pokušaju da široko obuhvate nemačke trupe u Normandiji koje su još brojale 24 divizije od kojih je bilo 8 tenkovskih. Prema tome, za dva meseca istrošilo se 13 nemačkih divizija, a Saveznici su zarobili 75.000 vojnika i uništili 750 tenkova.

Nečuvenom smelošću Amerikanci su poverili obezbeđenje svoga desnog boka samo avijaciji. Jureći strmoglavce putem za Pariz, Patonovi tenkisti¹⁷⁾ stigli su 9 avgusta u Le Man. Odatle je 10 avgusta jedna od njihovih kolona, 2 francuska tenkovska divizija generala Leklera, skrenula na sever ka Alansonu, ugrožavajući Romelovu pozadinu.

Tada se 7 nemačka armija odlučila na povlačenje iz izbočine kod Mortena pravcem na istok. Povlačenje je bilo strahovito teško, pod udvostručenim udarcima iz vazduha od strane lovaca-bombardera koji su bili absolutni gospodari neba na kome uopšte više nije bilo crnih krstova. Zauzeće Aržantana, 11 avgusta, ostavilo je nemačkim snagama za povlačenje svega jedan put: od Sen Poa za Falez preko Tenšbreja, Flera (Flers) i Atisa (Athis). Svi su saobraćajni čvorovi, kao i sva mesta (tesnaci) na putevima kroz koja se neizbežno mora proći, bili zagušeni usled masovnog bombardovanja savezničke avijacije. 5 tenkovskih divizija izgubilo je tu dobar deo svoga materijala. Po cenu teških gubitaka ove su divizije izbegle potpuno opkoljavanje i uspele da se povuku ka Seni. U trenutku zauzeća Faleza i Mezidona, 17 avgusta, veći deo trupa je već bio prošao. Ali je zaštitnica, iscepkana na više delova, izgubila na stotine tenkova i hiljade vozila u »koridoru Orbeka«, kao i 45.000 zarobljenika. Me-

¹⁷⁾ 6 avgusta 1944 izmenjena je organizacija komandovanja savezničkih snaga u Francuskoj. Pod vrhovnom komandom Ajzenhauera otada je bilo 2 grupe armija:

— *Grupa armija Montgomerija*, koja je imala: 1-vu kanadsku armiju (general Krerer) na otseku Kana, i 2 britansku armiju (general Dempsey) na otseku reke Vire.

— *Grupa armija Bredlja* imala je: 1-vu američku armiju (general Kurtnej Hodžis) u Bretanji i 3 američku armiju (general Paton-mlađi) koja je operisala u pravcu Pariza.

đutim, nadirući neprestano na istok, Amerikanci su 10 avgusta bili u Šartru, 11-og u Šatodinu, 17-og u Dreu i Orleanu. Najzad, 19 avgusta, prvi tenkovi su izbili na Senu kod Manta (severozapadno od Pariza) i Vernona. 17 avgusta je fon Model smenio fon Klugea koji je sutradan izvršio samoubistvo.

Do bitke na Seni nije došlo

Iako se očekivao ozbiljan otpor Nemaca na Seni, do bitke na njoj nije došlo. Trupe sa otseka Kana zadovoljavale su se zaštitničkim borbama povlačeći se što je moguće brže na istok. One su na taj način takođe izbegle potpuno opkoljavanje, ali su izgubile mnogo ljudstva i materijala. 21 avgusta obrazovan je mostobran na Seni, severno od Manta, ali američki tenkisti nisu mogli da nadiru njenom desnom obalom u pravcu Ruana.

U Parizu je već 19 avgusta Nacionalni savet otpora (*Conseil National de la Résistance*) izdao građanima Pariza naređenje za ustank. Posle traženja primirja, koje je unelo izvesnu pomenu u duhove, borba protiv Nemaca je nastavljena i trajala je pet dana u prestonici gde su bile podignute barikade. 24 avgusta uveče, ušli su tenkovi generala Leklera u Pariz kroz Italijansku kapiju (Porte d'Italie), a 25 avgusta kapitulirao je general fon Šoltic (Choltitz) sa svojom posadom od 11.000 ljudi. Sam grad Pariz, kao i njegovi spomenici i mostovi ostali su divnim čudom netaknuti. 29 avgusta je aerodrom Burže, gde su poslednji nacisti još davali otpor, bio očišćen od strane Leklerovih tenkova.

Međutim, nemačke snage produžavale su svoje »munjivo povlačenje« (*retraite — éclair*) ka isturenim delovima Sigfridove linije. 3 američka armija izbila je 29 avgusta na reku Enu kod Soasona i Fima (Fismes). Na severu su Krerer i Dempsey likvidirali »kazan« u Normandiji gde su zarobili ukupno 92.000 neprijateljskih vojnika i prešli Senu na celom toku od Pariza do njenog ušća. Na jugu je 30 avgusta zauzet grad Troa.

Rasulo nemačke vojske izgledalo je potpuno. Čak se moglo pitati da li će ona biti u stanju da brani Sigfridovu

liniju, kao i da li pobeda u Normandiji, na koju se nadovezivala pobeda generala Pača (Patch) zadobivena na jugu, nije bila odlučujuća. Anglosaksonske armije rasplinule su se kao bujica kroz Severnu Francusku.

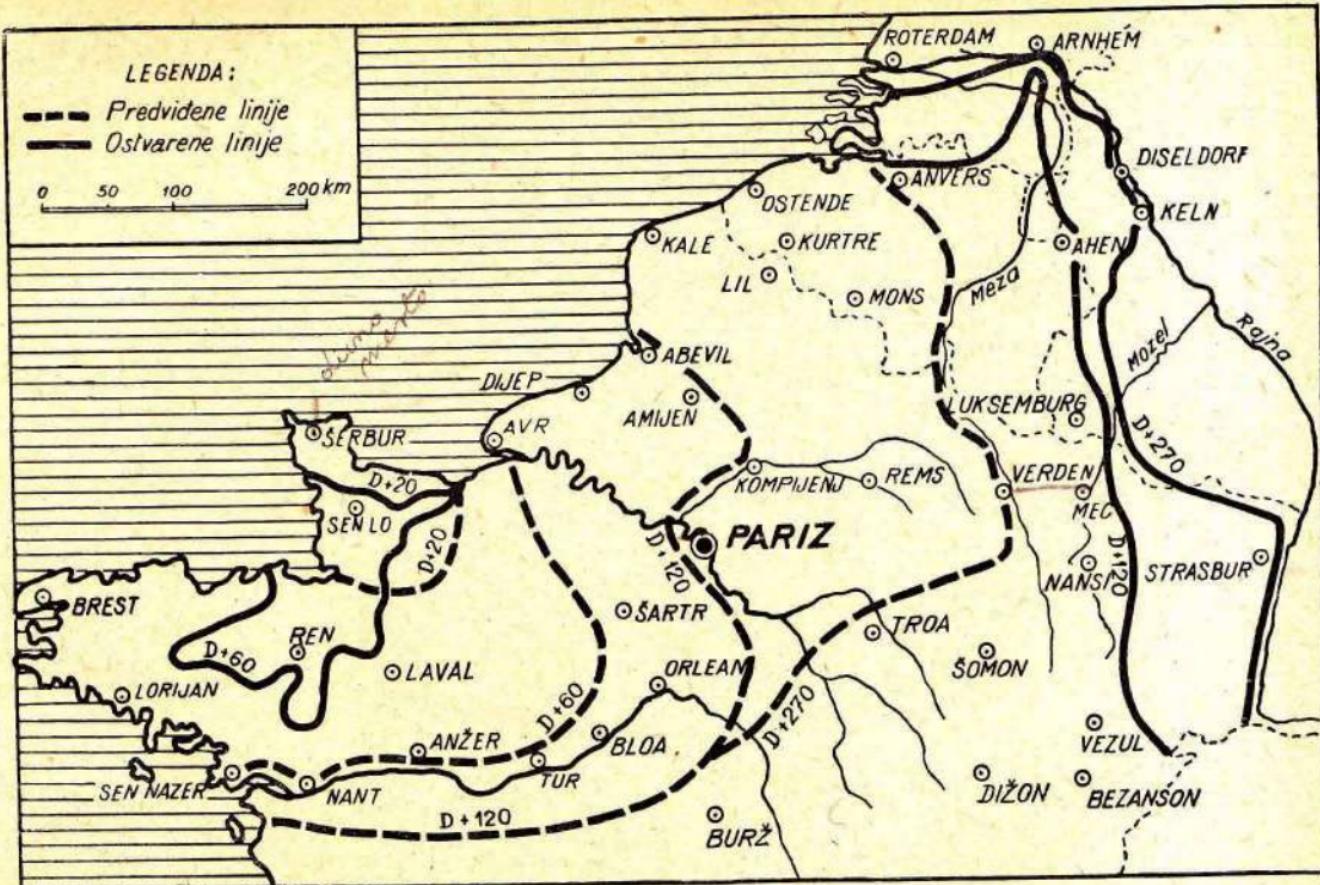
Od 26 avgusta do 2 septembra, nadirući duž obale Lamanša, 1-va kanadska armija oslobođila je 30 avgusta Ruan, a 1 septembra Dijep. Desno od nje prešla je Somu Dempsejeova armija i 31 avgusta oslobođila Amijen, a 1 septembra Aras (Arras). Dalje na jugu su, 1 i 3 američka armija prešle reke Marnu, En i 31 avgusta Mezu, oslobođajući 28 avgusta Šato Tijeri, 29-og Vitri Le Fransoa i Soason, 30-og Rems i 1 septembra Verden.

Nemačka vojska pokazala se nemoćna da drži liniju reka Soma i Ena.

Za vreme sedmice od 2 do 9 septembra napredovanje je nastavljeno da bi se dospelo do Belgije. Kanađani su, nadirući duž obale, dospeli do Diksmida (Dixmude) pošto su 2 septembra oslobođili Abevil, a 7-og Njepor i 8-og Ostende. 2 britanska armija, prešavši 320 km za nepunu nedelju dana, oslobođila je celu Severnu Francusku, ušla istog dana (3 septembra) u Lil i Brisel. Tog istog dana ona je na prepad zauzela još i veliku luku Anvers sa potpuno neoštećenim pristaništem. 6 septembra ona je obrazovala mostobran na Albertovom kanalu, koji je predstavljaо poslednju liniju nemačke odbrane u Belgiji. Dalje na jugu je 1-va američka armija oslobođila Šarlroа, Namir i 7 septembra ušla u Lijež, dok je 3 armija prešla 3 septembra reku Mozel u oblasti Nansiјa, gde je prvi put naišla na ozbiljan otpor.

I zaista, u ovom trenutku osetilo se da nemački otpor postaje sve jači. Dovedena pojačanja iz pozadine stupila su u dejstvo. Nemačke trupe su ostale u pristaništima koja nisu bila potpuno porušena. One su ostavile jake posade u Bulonju, Kaleu i Denkerku, a da bi sprečile korišćenje Anversa, učvrstile su se na ušću Eskoa. Najzad, nastala je nestaćica benzina.

Oko 10 septembra gonjenje je bilo završeno; front se stabilizovao uglavnom na liniji reke Mozel (Nansi—Mec—Tionvil—Trev), na isturenim delovima Sigfridove linije

Skica 21. — Predviđano i ostvareno iskrcavanje u Normandiji

u masivu Ajfela i ispred Ahena, najzad, na severu, na belgisko-holandskoj granici.

I tako su Francuska i Belgija za nepunih 100 dana bile skoro potpuno oslobođene.

II. — ISKRCAVANJE NA JUGU FRANCUSKE

(Skica 20 na str. 349)

Za vreme dok je bitka u Normandiji evoluirala ka brzom oslobođenju Severne Francuske, striktno izvođenje savezničkog plana nastavljeno je iskrcavanjem na južnoj obali Francuske.

Strategiski plan Saveznika, čije su osnove postavljene u Teheranu, predviđao je ovo drugo iskrcavanje 70 dana posle iskreavanja u Normandiji. Ono je imalo da se izvede sa francuskim snagama, čiji je jedan deo bio skinut sa Italijanskog fronta i obrazovao Armiju »B« koja je bila poverena generalu de Latru, i 6 američkim korpušom generala Traskota (Truscott) koji se vežbao za ovaj zadatok u Severnoj Africi. Sve ove snage iznosile su ukupno 11 divizija i stavljene su pod komandu američkog generala Pača. Vrhovni komandant na Sredozemlju bio je ser Henri Mejlend Vilson koji je bio prenestio svoj štab na Korziku.

Cilj operacije bio je da se što pre zauzmu velika pristaništa Tulon i Marsej, pa da se uz dolinu Rone i Napoleonovim putem udari na Lion i pruži ruka savezničkim invazionim snagama na severu, otsecajući u jugozapadnom dielu Francuske što je moguće veći deo nemačkih okupacionih snaga.

Nemačke snage

Nemci su imali na obali, od Seta (Sète) do Kana (Cannes), ne računajući posade pristaništa, 7 jako razvучenih divizija, od kojih je samo jedna (292-ga) bila u oblasti Mora (Maures, — planinski lanac istočno od Tulona). Obala je bila utvrđena, ali su postrojenja bila daleko slabije naoružana od onih na atlantskoj obali. Naj-

zad, nemačka avijacija, veoma slaba, brojala je za ovu obalu jedva 120 lovaca i 110 bombardera.

Sve nemačke snage Južnog otseka (Grupa armija »G«) bile su pod komandom generala Blaskovica koji nije mogao sa svog komandnog mesta u Tuluzi, zbog toga što su železnice bile porušene od strane snaga Unutrašnjeg otpora i avijacije, uputiti na vreme pojačanja na ugrožene tačke. Morao je da se zadovolji samo nastojanjem da povlačenjem spase deo svojih snaga: 19-tu armiju (držala obalu i dolinu Rone) pod komandom generala Vizea (Wiese) i 1-vu armiju (u jugozapadnom delu Francuske).

Tok iskrcavanja

Vazdušna priprema otpočela je 6 avgusta napadom na celu pribrežnu zonu od Đenovskog zaliva pa do Seta. Ona je izvođena jednim delom od onih 5.000 aviona na Sredozemlju, stavljenih pod komandu generala Savila (Saville). Aerodromi, saobraćajni čvorovi, železničke stanice i odbrambena postrojenja na obali bili su zasuti bombarbama.

Američke trupe 6-tog korpusa i grupe francuskih komandosa, koje su štitile pomorske snage pod vrhovnom komandom admirala Hivita (Hewitt), a koje je sačinjavala jedna francuska eskadra (francuski bojni brod *Lorraine* i 7 krstarica) pod komandom kontra-admirala Lemonjea (Lemonnier), prispele su 15 avgusta uzoru pred obalu, između Lavandua i Sen Rafaela. Obalske baterije bile su brzo učutkane, sem onih kod Sen Rafaela i Kap Negra.

Dok su padobranci spušteni na planinski lanac Mor (Maures) i Esterel (Estérel), i dok su britanski pomorci bez otpora zauzeli ostrva Por Kros (Port — Cros) i Levan (Levant), dotle su se prvi komađosi dokopali Kap Negra (Crnog Rta) i zaliva Kavaler (Baie de Cavalaire). Tada je otpočelo i iskrcavanje jedinica 6 američkog korpusa.¹⁸⁾ 16 avgusta su iskrcane snage ovoga korpusa već držale jedan pojas zemljišta duž obale od Kap Negra do Sen Rafaela,

¹⁸⁾ U isto vreme izvedeno je lažno iskrcavanje kod La Siote (La Ciotat, između Marseja i Tulona) koje je izazvalo snažno reagiranje neprijatelja.

a 16-og uveče iskrcali su se prvi francuski delovi, upućeni 13 avgusta iz Taranta, Brindizija i Orana, na tlo Francuske kod Sen Tropeza (Saint Tropez) i Kavalera. Ove snage su sačinjavale 3 divizije (još jedna, 4-ta, i 3 grupacije Tabora*) imali su da pristignu).

Nemački otpor je bio mestimičan, ali obično slab, tako da je 18 avgusta uveče 6 američki korpus bio uspeo da obrazuje veliki mostobran na liniji Teul, Banjol, Draginjan, Brinjol, Kijers i ogranci masiva Mor (sve istočno od Tulona).

Dvostruki manevar

Saveznički manevar imao je dva cilja: dok će glavni deo američkih snaga, obezbeđujući se sa strane Alpa, prodirati Napoleonovim putem za Grenobl i Lion, korišteneći se saradnjom snaga Francuskog unutrašnjeg otpora koje će zauzimati i predavati im netaknute veštačke objekte na putevima, dotle će se 1-va francuska armija dokopati što je moguće pre Tulona i Marseja pre nego što preduzme nadiranje na sever u pravcu Liona i Centralnog Masiva.

I tako, dok je američki zadatak bio relativno lak, pošto je oblast Alpa bila skoro bez neprijateljskih trupa, Francuzi su pod komandom generala de Latra skupo platili svoje pobjede. Posade Tulona i Marseja, sastavljene velikim delom od jedinica nemačke ratne mornarice (*Kriegsmarine*), dale su zaista ogorčen otpor, tako da je za postignuti uspeh imalo da se zahvali jednovremeno: odvažnosti komandanta, brzini manevara i žaru izvršilaca.

I zaista, 19 avgusta general de Latr je formirao dve grupacije snaga. Jedna, pod komandom generala de Larmina, napadala je na Tulon sa istočne strane, pravcem Hiper — La Valet. Druga, pod komandom generala de Monsabera (Monsabert), dejstvujući u pravcu Obanja (Aubagne, istočno od Marseja), obišla je grad sa severa i severozapada. Manevar je sjajno uspeo, ispunjen legen-

*) *Tabor* — vojne jedinice marokanskog sultana sa francuskim starešinskim kadrom. — Prim. prev.

darnim podvizima (for d'Kudon, koji se strmo nadnosi nad ravnicom, zauzet je penjanjem uz konopac, kao u Srednjem veku).

Oslobođenje Tulona i Marseja

20 avgusta Monsaber je dospeo do severnog predgrađa Tulona, a Larmina je ušao u Ijer (Hyères, istočno od Tulona). 21 avgusta bio je zatvoren krug oko grada; zapadno je zauzet Bandol, severozapadno Obanj, a istočno Solies-pon, Solijes-vil i la Farled.

Cim je okružen Tulon, general de Latr je uputio 1-vu tenkovsku diviziju na Marsej. Na taj način, oba su grada jednovremeno napadnuta.

Kod Tulona otpor je bio mnogo veći; borbe su besnele po predgrađima, zatim i u samoj varoši, u arsenalu, kao i na poluostrvu Sen Mandrije. Najzad, 26 avgusta predaja generalu Manjanu (Magnan) admirala Rufusa (Ruhfus), komandanta odbrane Tulona, sa 2.000 nemačkih mornara, obeležila je oslobođenje francuskog velikog ratnog pristaništa koje je bilo jako porušeno. Tu je zarobljeno 17.000 nemačkih vojnika.

Posle dva dana i planski izvedenog napada došao je red na Marsej da bude oslobođen. General Šefer (Shaeffer), komandant 224-te nemačke pešadijske divizije i odbrane Marseja, predao se sa 10.000 ljudi generalu Monsabеру.

Ukupno, 1-va francuska armija zarobila je za dvanaest dana borbi 37.000 ljudi, među kojima je bilo 700 oficira.

Nastupanje Amerikanaca kroz Alpe

Za ovo je vreme 6 američki korpus, potpomognut od strane francuskih gerilaca (maquis), prešao Diransu kod Pejrola (Peyrolles), i nastavio pokret Alpiskim putem preko Barema i Dinja u pravcu Sistrona. 19 avgusta zauzeo je Dij, 21-og Gap, a 23-eg stigao pred Grenobl, dok se jedna njegova kolona okrenula prema dolini Rone i istog dana napala na Montelimar i Valans. Posle izvršenog pregrupisavanja snaga, general Pač je 31 avgusta

stupio u dodir sa neprijateljem pred Bur de Peažom, oslobođio Vijenu 1. septembra i dospeo pred Lion 2. septembra.

Nadiranje uz dolinu Rone i oslobođenje Liona

(od 31 avgusta — 3. septembra 1944)

Pred munjevitim nadiranjem Saveznika ka Lionu i neprestanim napadima gerilaca, neprijatelj je nastojao da evakuiše dolinu Rone u kojoj se 11 tenkovska divizija bila postavila za odbranu sa naslonom na Montelimar i Valans. General de Latr je odlučio da sa delom trupa pređe na zapadnu obalu reke Rone, koju je i prešao 31. avgusta kod Arla i kod Avinjona.

2. septembra oslobođeni su Sent Etijen i Sen Šamon, a 3. septembra je 2 francuski korpus ušao u Lion, u isto vreme kada i 6 američki korpus. Neprijatelj je, stalno uz nemiravan od strane gerilaca, nastavio da se povlači na sever.

Dok je 2 francuski korpus nadirao uz Ronu, 3 alžirska divizija nastupala je Napoleonovim putem, i 2. septembra prešla Ronu kod Lanjijera, a 3. septembra prešla reku En kod Pon d' Ena i kod Sen Kloda. Najzad, na kraјnjem desnom krilu, 2 marokanska divizija oslobođila je 31. avgusta Gilestru, a 1. septembra Larš (na francusko-italijanskoj granici istočno od Gapa).

Nastupanje ka Vogeza

Posle oslobođenja Liona, savezničke snage generala Pača podeljene su u 3 grupe:

— Na levom krilu bila je francuska grupa generala Monsabera, koja je nadirala na sever uz reku Sonu sa ciljem da što brže uhvati dodir sa 1-vom američkom armijom, koja je nadirala sa severa, i na taj način definitivno preseće otstupnice nemačkim trupama u jugozapadnoj Francuskoj, koje su se od pre 15 dana povlačile pravcem Bordo — Poatje — Šatoru — Mulen — Never — Dižon.

— Na centru je bio 6 američki korpus koji je nadirao na Bezanson i Vesul (Vesoul).

— Na desnom krilu nastupala je francuska grupa generala Betuara pravcem Belforska Vrata — Gornji Alzas.

Grupa generala Monsabera zauzela je 5 septembra Šalon na Soni, 7-og Bon, a 9-og septembra, posle jakog otpora, i Oten (Autun). 11 septembra zauzet je Dižon, a 12-og je uspostavljena veza kod Monbarda između delova snaga generala Brosea (Brosset, 1-va francuska motorizovana divizija) i delova 2-ge tenkovske divizije generala Leklera koji su dolazili iz Pariza.

Na taj način bila je potpuno presečena otstupnica nemačkim snagama koje su bile još ostale zapadno od Šatijona na Seni. Neprestano napadane od strane jedinica Unutrašnjeg otpora, trupe jedne nemačke kolone od 18.000 ljudi pod komandom generala Helsera predale su se istoga dana generalu Simsonu, komandantu 9 američke armije.

I zaista, od početka iskrcavanja na jugu Francuske, Nemci su bili evakuisali celu oblast južno od Loare, ostavljajući samo jake posade u gradovima koji se nalaze na ušćima francuskih velikih reka: Loare, Šarante, Žironde i na pribrežnim atlantskim ostrvima. Ova »strategija staništa« imala je za cilj da liši Saveznike komunikacija neophodnih za snabdevanje njihovih ogromnih armija.

Nastavljujući svoje napredovanje, 2 francuski korpus ušao je 14 septembra u Langr, a 15-og u Šomon (Chaumont). Za ovo su vreme Amerikanci na centru, pošto su bili zadržani pred Bezansonom sve do 8 septembra, do speli 12 septembra do Vesula, dok je na desnom krilu 1-vi francuski korpus generala Betuara ušao 6 septembra u Bom le Dam (Baume les Dames) i zauzeo na prepad for na Lomonu (Lomont). Ali je otpor ispred francuskih i američkih trupa postajao sve jači. 15 septembra je Betuar posle višednevnih žestokih borbi zauzeo Pon de Road (Pont de Roide). A 14 septembra front se stabilizovao, kako južno tako i severno, na Vogezima i ispred Belfora.

Time su operacije u Francuskoj, uglavnom, bile završene. Pažnja je tada prešla na sever sa savezničkim pokušajem kod Arnhema.

G L A V A XXII

RUSKE OFANZIVE U 1944 GODINI

I. — LETNJE OFANZIVE

Diverzija u Finskoj

U cilju prikivanja neprijatelja i njegovog obmanjivanja o sopstvenim namerama do početka svoga glavnog napada, maršal Staljin je prešao 10 juna 1944 u napad na Manerhajmovu liniјu na delu od Finskog Zaliva do La-
doškog Jezera.

Posle jednog teškog proboga, izvršenog preko dobro branjenih forova, Rusi su 20 juna zauzeli Viborg usled čega se Finska počela da ljudi. Ali, 22 juna, Ribentrop je došao u Helsinki, i, po cenu obećanja, koja uostalom nisu ni održana, da će Finska dobiti pojačanja, dobio je saglasnost finske vlade za produženje rata. Nemačka je ustvari »okupirala« finsku prestonicu 27 juna, a Hitlerove krstarice su se istoga dana usidrile kod Alandskih Ostrva.

Uprkos prekida diplomatskih odnosa, koji su Sjedinjene Američke Države objavile 30 juna, Finska je rđavo inspirisana, sa svojih 15 divizija i 7 nemačkih (od kojih 1 tenkovska) generala Ditzla¹⁹⁾, koji je branio arktičku obalu od Pesama do Narvika, još htela da nastavi već unapred izgubljenu borbu. Ove snage potpomagali su delovi 5 vazdušne flote generala Flugbjala (Flugbeil). Međutim, Rusi su brzo napredovali na Kareliskom fron-

¹⁹⁾ General Ditzl je poginuo u avionskoj nesreći kada se vraćao u svoj štab posle nemačko-finskih pregovora. Na njegovo mesto došao je general Rendulić.

tu na kome su otpočeli napad 21 juna, te su već u julu ponovo nastavljeni pregovori za mir.

Početni udar na centar

(Skica 22 na str. 356)

23 juna je ruska Vrhovna komanda preduzela između Polocka i Mozira, severno od Pripjatskih Močvara, na frontu od 300 km, koncentričnu ofanzivu u pravcu Minska.

Ovu je ofanzivu izvodila grupa frontova sa centra, koja je obuhvatala trupe: 1 baltičkog fronta (general Bagrmijan), 3 beloruskog fronta (general Černjakovski), 2 beloruskog fronta (general Zaharov) i 1 beloruskog fronta (general Rokosovski). Ukupno je bilo u prvoj liniji 50 pешadijskih divizija i 20 tenkovskih brigada, što je predstavljalo masu od više od jednog miliona ljudi potpomognutu jakom lovačkom i jurišnom avijacijom i sa 15.000 artilleriskih oruđa.

Nemački položaj na otseku Minska naslanjao se na severu na baruštine Polocka, na jugu, na močvare Pripjata, dok se na centru oslanjao na železničku prugu Leningrad — Odesa i na gornji Dnjepar kod Rogačeva. Dalje unazad, druga linija položaja naslanjala se na Berezinu i Dvinu. Glavne tačke otpora prve linije koja je činila liniju »Vaterland« (»Otadžbina«) bile su »ježevi« kod: Vitepska, Orše, Mogiljova i Zlobina. Nemci su bili prikupili na ovaj deo fronta preko 50 divizija. Cilj Rusa, obezbeđenih sa juga Pripjatskim Močvarama, bio je da prodiru pravo na zapad, u pravcu Poljske ravnice, i time postignu da sve baltičke zemlje ostanu u istaknutoj izbočini.

Napad generala Bagrmijana otpočeo je 23 juna ujutru opkoljavanjem Vitepska koji je pao 26 juna. On je potom nadirao na Lepel koji je pao 28 juna. Na centru je Černjakovski 27-og zauzeo Oršu, a 28-og Zaharov povratio Mogiljov. 29 juna Rusi su izbili na Berezinu, opkolivši 27-og Bobrujsk, koji su zauzeli 28-og. Prema ruskom kominikeu objavljenom 1 jula bilo je 11 nemačkih divizija opkoljeno ili uništeno, zarobljeno 77.000 vojnika, a uništeno 500 tenkova i 2.000 topova.

3 jula, posle jednog širokog obuhvatnog manevra, došao je na red da bude oslobođen važan železnički čvor — Minsk. Otada je ruski prođor išao sve dublje, kao klin u pravcu gornjeg toka Njemena i Poljske, a Nemci više nisu bili u mogućnosti da ga zaustave. 5 jula dostignuti su Baranovići, Molodečno i Glubokoje, a 4 nemačke divizije opkoljene kod Minska bile su uništene ili zarobljene.

Rusko nadiranje izgledalo je kao lavina, postajalo je sve jače ukoliko je ofanziva odmicala. Bagrmijan, koji je 4 jula zauzeo Połock, nadirao je uz levu obalu Dvine u pravcu Dvinska, koji je bio veoma jako branjen, i 12 jula je prođro u Litvaniju.

Širenje ofanzive na sever

Ofanziva se tada prenela i na severnu grupu frontova, koja je zahvatala 3 fronta: 2 baltički (general Jermenko), 3 baltički (general Masljenikov) i Lenjingradski front (general Govorov).

General Jeremenko napadao je severno od Dvine, duž železničke pruge Moskva — Riga. Idrica je zauzeta 12 jula, a Dvinsku je pretilo opkoljavanje. Dalje na sever, general Masljenikov zauzeo je na juriš jaka utvrđenja Opoške, južno od Pejpuskog Jezera i nastojao da izbjije pravo na Riški Zaliv. Ceo nemački sistem odbrane baltičkih zemalja bio je poljuljan. Na centru je 12 jula, posle manjih uličnih borbi, zauzeta utvrđena Vilna. Na jugu je, najzad, i Rokosovski 4 jula prešao u napad u oblasti Pripjata i 7 jula zauzeo Kovel, 14-og Pinsk, i otpoćeо manevar za opkoljavanje sa juga tvrđave Brest Litovsk.

Tako su posle tronedenljne ofanzive sovjetske armije napredovale 400 km, i to prosečnom brzinom mnogo većom od brzine nemačkih snaga 1940 godine. »Munjevit rat« se sada bio okrenuo protiv svojih tvoraca.

Širenje ofanzive na jug

Staljinova strategija, međutim, još nije bila rekla svoju poslednju reč. 15 jula je 1 ukrajinski front (maršal Konjev) preuzeo novu ofanzivu u pravcu Lavova i Krakova. Ruski napad se tada bio proširio na front od 1.000

km, od Baltika do Karpata. Nemci su izgledali nesposobni da nađu liniju odbrane na kojoj bi tu ofanzivu zaustavili. Rusi su na pojedinim pravcima napredovali preko 500 km, cepajući neprijateljski front na sitne debove. Jedino su ih teškoće oko snabdevanja donekle ometale.

Nemačka strategija

Nemačka Vrhovna komanda je u to vreme odlučila da zatvori Poljsku ravnicu time što će oko Varšave prikupiti jakje tenkovske snage, dok bi se krila, naslonjena s jedne strane na more, a sa druge na Karpate, branila sopstvenim sredstvima, otstupajući stopu po stopu, bez većih povlačenja.

Da bi očuvao savez sa Finskom i Rumunijom, Hitler je odbio da evakuiše baltičke zemlje i Balkan dok je za to još bilo vremena, i da prikupi divizije iz Laponije, kao i one sa juga — Balkana, Krita i Dodekaneza. Ova mu je greška ubrzala poraz.

Otsecanje baltičkih zemalja

Primenjujući u granicama mogućnosti ovu nepromišljenu strategiju, nemačke trupe generala Lindemana povukle su se na severu na liniju »Panter« koja je štitila Letoniju severno od Dvine. Masljenikov je prvo zauzeo, 21. jula, Ostrov, a 23-eg Pskov, na železničkoj pruzi Varšava — Lenjingrad. Skrećući tada na jug, trupe 3 baltičkog fronta su se upravile na Rigu, dok je za to vreme general Jeremenko nadirao duž severne obale reke Dvine, a Bagrmijan jurio na Memel.

Železnička pruga Riga — Tilzit, poslednja nemačka rokada, bila je već 27. jula presečena kod Šavlija od strane Bagrmijana koji je prodirao pravo na Memel. Istoga dana Jeremenko je zauzeo Dvinsk, a Masljenikov, prešavši Dvinu, opkolio Rigu sa juga i 31. jula dospeo do pred Mitagau (Mitau). Situacija za Nemce na ovom otseku izgledala je očajna, ali je, pokoravajući se naređenjima generalisima Hitlera, nemačka Vrhovna komanda iscedila iz svojih inače slabih rezervi još oko 15 svežih divizija i preduzela

u oblasti Šavlija (Šauljaja), 17 avgusta, protivofanzivu širih razmera koja je uspela da zaustavi rusku ofanzivu i trenutno stabilizuje front na liniji Riga — Mitava — Šavli. Kontakt sa Estonijom očuvan je velikom mukom.

Dalje na jugu je ofanziva Černjakovskog, koja je srušila bastione: Olitu (Alytus) 14 jula, Grodno 16-og i, najzad, Kovno noću 27/28 jula, bila takođe zaustavljena pred sistemom utvrđenja koji je štitio Istočnu Prusku. Front se bio privremeno stabilizovao, pošto je kod Rusa bila nastupila potreba za pregrupisavanjem snaga.

Bitka na Visli

Međutim, armije Zaharova, Rokosovskog i Konjeva, pošto su izbile iz Pripjatskih Močvara u Poljsku ravnicu, nadirale su ka Visli, pozadi koje je bila prikupljena snažna tenkovska armija, poslednja koju je još nemačka vojska imala. 27 jula uspeo je Zaharov da se dokopa važnog saobraćajnog čvora Bjalostoka na pruzi Varšava — Kovno i da otpočne manevr za obuhvat Istočne Pruske sa juga. Ali je bio zaustavljen protivnapadima na liniji reke Nareva u blizini Lomze i Avgustova.

Na centru je Rokosovski 23 jula zauzeo Lublin, a 26-og izbio na Vislu kod Deblina gde je bez uspeha pokušao da na prepad pređe reku. Odatle je okrenuo na sever, 28. jula zauzeo Brest Litovsk, Sjedlce a 30-og Lukov i Minsk-Mazovjecki. Uvlačeći se u vidu klina između Visle, Nareva i Buga, dostigao je 31 jula Tlušč i, najzad, 1 avgusta, prilaze Prage, predgrađa Varšave (na desnoj obali Visle). Ali su ga Nemci 4 avgusta svojim protivnapadom sa severa i juga sa 3 tenkovske divizije odbacili na Sjedlce.

Međutim, varšavske patriote bile su razvile ustanički barjak i povele 1 avgusta očajničku borbu koja je trajala sve do 1 oktobra.

11 septembra su ojačane ruske snage ušle u Pragu, ali nisu prešle Vislu. Tako se i tu stabilizovao front do zime.

Na Južnom otseku se ofanziva maršala Konjeva (1 ukrajinski front) i generala Petrova (4 ukrajinski front)

brzo razvijala sve do linije Visla — San. Već 26 jula bio je dostignut Bjelgoraj, a 17 avgusta pređena je Visla kod Sandomježa, južno od ušća njene pritoke Sana. Prodirući u severozapadnom pravcu, Rusi su doprli čak do Stašova i Opatova. No, Nemci su preduzeli besomučan protivnapad, ali nisu uspeli da odbace trupe maršala Konjeva na drugu stranu Visle, te su ove uspele da održe mostobran iz koga je 12 januara 1945 otpočela odlučna ofanziva.

Ofanziva u Galiciji 1944

Dok je desno krilo Konjeva izbijalo na reku San, do tle je njegovo levo krilo, nadirući pravcem Rovno — Lavov, opkolilo 4 nemačke divizije u oblasti Brodija i 22. jula dospelo pred Lavov, a general Petrov prodirao ka Tarnopolju. Rusi su 27. jula jednovremeno ušli u Lavov i Stanislavov, prelazeći Dnjestar i presecajući železničku prugu Berlin — Bukurešt. 28. jula dostignuta je linija Sana, a Jaroslavov i čuvena tvrđava Pšemisl bili su zaузети. Ali su se Rusi, koji su hteli da prodiru na zapad, u pravcu Krakova, duž teško prohodnih padina Karpat, našli pred veoma povoljnom linijom za odbranu: linija rečnih tokova sa pravcem jug — sever, pritoke Visle — San, Vislok, Visloka, Dunajec. Pred armijama Petra, posle zauzimanja Sanoka, 3. avgusta, front se stabilizovao uglavnom na liniji Dukelskog Prevoja i reke Striјa.

Na taj način je 20. avgusta izgledalo da je nemačka vojska uspela da bujici ruskih armija protivstavi čvrstu prepreku. Istina, ona je to postigla po cenu strahovitih žrtava, ustupajući celu Belorusiju, Voliniju, Galiciju, kao i deo Poljske nizije. Ali je ruska vojska i ovom prilikom dala dokaza svoje neosporne nadmoćnosti. U trenutku kada je Nemačka verovala da će moći da odahne, ruska vojska je preduzela na Balkanu i Severnom otseku dve nove ekscentrične ofanzive. Iako nisu imale za cilj da direktno udare u srce neprijatelja, u pravcu Berlina, ove ofanzive su mu prouzrokovale znatne gubitke, dovršile oslobođenje sovjetske teritorije i omogućile Staljinu da stavi svoju ruku na Balkan.

II. — LIKVIDIRANJE BALTIČKIH ZEMALJA (OD 17 AVGUSTA — 30 OKTOBRA) I POKUSAJ PRODORA KA KENIGSBERGU (OD 18 OKTOBRA — 10 NOVEMBRA 1944)

Posle bitke kod Šavlija (17—20 avgusta 1944), gde su Nemci uspeli da zaustave Ruse u njihovom prodiranju ka Baltiku, i to po cenu gubitaka skoro 500 tenkova, Rusi su završili, u septembru, zauzimanje Estonije, zauzevši 22 septembra Talin, zatim Baltiški, Hapsalu i Pernavu (Pernau). Baltička ostrva (Vormse, Mun i Dage) zauzeta su od 26 septembra do 30 oktobra. 6 oktobra su se trupe armije generala Góvorova, potpomognute flotom admira-la Tribuza, iskrcale na ostrvu Ezel, na kome su se Nemci bili utvrđili (na poluostrvu Svorbe). 24 novembra ostrvo Ezel je bilo očišćeno.

Istodobno je u Litvaniji jermenski general Bagrmijan 5 oktobra ponovo prešao u napad sa 18 divizija (od kojih je bilo 4 tenkovske) prikupljenih kod Šavlija. Probijajući nemačku odbranu, a pošto je presekao železničku prugu Memel — Tilzit, izbio je 9 oktobra na more južno od Memela.

18 oktobra je i Černjakovski prodro u Istočnu Prusku zauzimajući 23 oktobra Goldap, ali je pred Gumbinom zaustavljen nemačkim protivnapadom koji je izvela 3 tenkovska armija (4 tenkovske divizije). Protivnapad se oslanjao na jako razvijen sistem utvrđenja koji je po dubini iznosio 150—190 km. Nemačka Vrhovna komanda prikupila je između Njemena i Visle 3 svoje armije (3, 4 i 2 armiju) koje su pripadale grupi armija generala Rajnharta. Tako se održao bastion Tilzit — Insterburg — Mazurska Jezera — Narev, uprkos koncentričnih napada koje su izvodili Bagrmijan i Černjakovski, i sa juga Zaharov, koji se, pošto je 6 septembra zauzeo Ostrolenk, a 13-og Lomžu, takođe zaustavio pred Narevom. 10 novembra je Černjakovski ponovo izbio na svoju liniju na kojoj je bio 20 oktobra: Staluponen — Rominten gde se pripremao za novu ofanzivu.

Na dan 1 januara 1945 front je približno išao granicom Istočne Pruske i rekom Narev do Varšave.

Džep u Kurlandiji

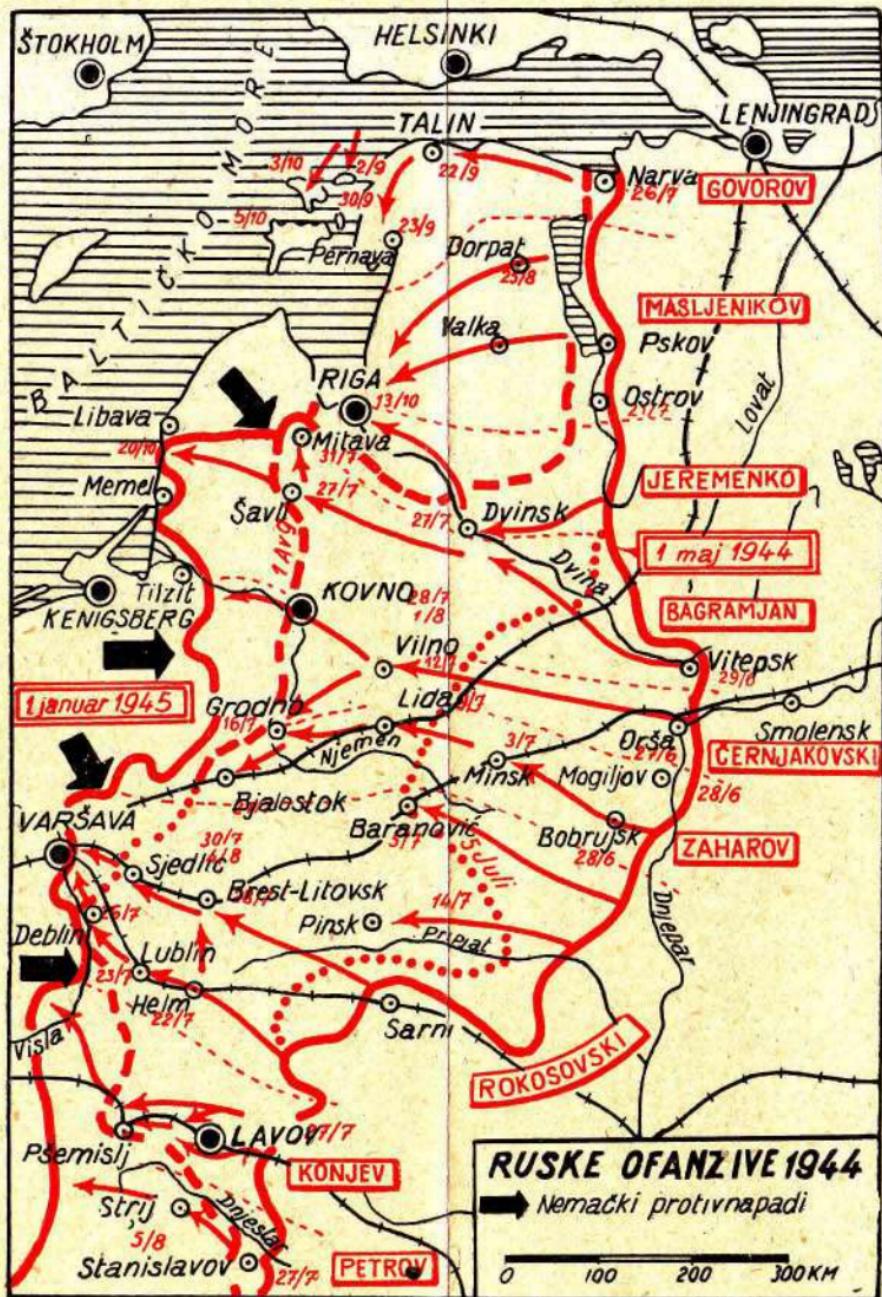
Severno od Njemena, posle zauzeća Memela 10-og i Rige 13. oktobra, Nemci su uspeli da organizuju jednu čvrstu liniju odbrane, koja je prolazila južno od Libave a zapadno od Rige. Ova je linija odvajala Kurlandiju i na njoj su bili ostaci 16 i 18 nemačke armije, ukupno oko 30 divizija, pod komandom generala Šernera (Schoerner). Ove su snage, oslonjene na pristaništa Libavu i Vindavu, uspele da odbiju, 18. novembra, prvi opšti napad generala Govorova koji je bio preduzet jugoistočno od Libave, ali su 26. novembra, posle šestodnevnih borbi, morale napustiti poluostrvo Svorbe.

Džep u Kurlandiji održao se do kraja rata. Mnogo-brojna evakuacija su mogla da se izvedu pomoću nemačke ratne flote, i, najzad, pošto je general Šerner bio pozvan na front u Šlesku, ostao je general Gunter (Gunter) sa 8 divizija koji je, kao u nekom ogromnom koncentracionom logoru koji je sačinjavala Kurlandija, izdržao do kraja uprkos više ruskih ofanziva koje su, istina, ometali blato i rđavo vreme.

Operacije u Finskoj

Najzad, kapitulacija Finske od 19. septembra, posle petnaestodnevnih pregovora, i obustavljanje finsko-nacističkih neprijateljstava u Hoglandu još od 15. septembra, potpuno su otsekli 20 nemačku armiju u Laponiji. Ova armija, jačine preko 100.000 ljudi, pod komandom generala Helta (Hoelter) koji je u oktobru 1944 zamenio generala Rendulića, povlačila se u Norvešku pod pritiskom ruskih snaga generala Mereckova i finskih trupa. 15. oktobra zauzet je Petsamo, a 26.-og Kirkenes. Finske trupe su lagano nadirale na sever i severozapad. 1. januara 1945 zauzet je i ceo Varangerov Fjord tako da se front protezao rekom Tonom.

11. januara su Norvežani pukovnika Dala, polazeći od Tana, napredovali do Porsangerskog Fjorda, na 200 km zapadno od Kirkenesa, i zauzeli aerodrom Banak koji je nemačka avijacija koristila za svoje napade na konvoje koji su išli za Murmanski.

III. — RUSKA OFANZIVA NA BALKANU I U MADŽARSKOJ
 (od 19 avgusta do 7 oktobra 1944)
 (Skica 23 na str. 367)

Od 20 maja 1944 Rumunski front, stabilizovan pred Kišinjevom i Jašijem, oslanjao se s jedne strane na ušće Dnjestra, a sa druge na Karpage. 20 avgusta su trupe 2 ukrajinskog fronta (general Malinovski) i 3 ukrajinskog fronta (general Tolbuhin), potpomognute jakom avijacijom otvorele napad, prve između Sereta i Pruta, a druge između Pruta i Crnog Mora. Posle trodnevne borbe nemački front je bio potpuno razbijen. Jaši je zauzet, a Dnje-star pređen između Bedera i Akermana.

Kapitulacija Rumunije

23 avgusta su nacionalne rumunske stranke, u sporazumu sa kraljem Mihailom, izvele udar u Bukureštu, oborile maršala Antoneska i obrazovale vladu pod predsedništvom generala Sanateska, šefa kraljevog Vojnog kabineta. General Sanatesku, objavljajući prestanak svake saradnje sa Nemačkom, zatražio je od Saveznika primirje i naredio rumunskim trupama da obustave vatru. Istoga dana je Malinovski, spuštajući se niz Seret, zauzeo Roman i petrolejski centar Bakau, dok se Tolbuhin dokopao Kišinjeva. Kako je nemačko vazduhoplovstvo 24 avgusta bombardovalo Bukurešt, Rumunija je, pošto je primila ruske uslove primirja, objavila 25 avgusta rat Nemačkoj. Fon Manštajn je tada bio primoran da brzo evakuiše zemlju kako bi izbegao opasnost da u njoj bude potpuno opkoljen. Nemačka je na taj način izgubila jednog od svojih većih satelita, onoga koji se najbolje borio u Rusiji i koji je još imao 31 diviziju.

Bugarska neutralnost

Kada je videla da Rumuni traže primirje, bugarska vlast Bagrijanova objavila je 26 avgusta neutralnost Bugarske i povukla iz Srbije svojih 7 divizija koje su vršile okupaciju. Na taj način su balkanska vrata bila širom

otvorena ruskim armijama koje su uletele punom brzinom u zjapeću brešu.

Armije Malinovskog i Tolbuhina spojile su se 25 avgusta na Prutu kod Kagula (60 km severno od Galca) i nadirale jednovremeno na jug i zapad. Na jugu je 26 avgusta zauzet Izmail, a Galac i Fokšani 27-og. Dunav je pređen 28-og i zauzeti su Tulča, Sulina i Braila. 29 avgusta pala je i Konstanca, dok je Malinovski zauzeo Buzeu. 30 avgusta zauzeti su petrolejski izvori kod Ploještija, a 31-og i Bukurešt.

1 septembra su ruske trupe izbile na bugarsku granicu. Rusi su zarobili 210.000 vojnika, od kojih 97.000 Nemaca, i 1.000 tenkova ili samohodnih topova. Tolbuhin se tada okrenuo na desno i nadirao uz Dunav do Gvozdenih Vrata, zauzimajući usput most kod Černe Vode, jedini železnički most koji je prelazio Dunav na delu od Beograda do Crnog Mora.

Za to vreme su kolone Malinovskog gonile Nemce u povlačenju ka Transilvaniji preko prevoja Karpata. One su nadirale uz Bistricu, gde su ih Nemci trenutno zadržali pred Pjatrom, i uz reku Prokuš do Targu Okne. Pred ovim otporom one su potražile prelaz južnije i uspele su da 30 avgusta pređu Karpatе preko Ojtuškog prevoja (865 m visine).

Na taj način, cela Rumunija je bila zauzeta i otpočele su operacije u Mađarskoj.

Ustanak u Slovačkoj

Pred nemačkim porazima su svi balkanski narodi udvostručili svoje snage.

29 avgusta 1944 otpočeo je komandant čehoslovačkih snaga Unutrašnjeg otpora u Slovačkoj borbu protiv nemačkih okupacionih snaga. Nemačka vojska ubrzano je zaposela zemlju sa još 5 divizija (4 nemačke i 1 madžarska) i, uprkos herojskog otpora partizana, očistila glavne puteve, zaposedajući Prešov, Humene, Poprad i Sv. Martin. Oko 20 septembra ustanak je bio likvidiran, ali su nacističke divizije bile izgubile dragoceno vreme.

Bugarska

Deklaracija o neutralnosti Bugarske protumačena je u Moskvi kao manevar kojim se želi dati mogućnost nemackim trupama da nesmetano napuste zemlju, a ruske trupe spreče da ih za to vreme gone. Stoga je Sovjetski Savez 6 septembra objavio rat Bugarskoj. Bugarska vlada zatražila je primirje, a odmah zatim su ruske trupe upale u Bugarsku i 11 septembra zaposele Sofiju. Nemci su, međutim, odmah razoružali bugarske divizije koje su se zatekle u Srbiji, na prostoru Niš — Skoplje. Oko 15 septembra došlo je i do borbi između Bugara i Nemaca u blizini srpske granice, dok je Tolbuhin, razvijajući svoje snage između Turn Severina i Niša, prodirao ka dolini Velike Morave.

Jugoslavija

U Jugoslaviji je Jugoslovenska narodnooslobodilačka armija pod komandom maršala Tita²⁰⁾) razvijala svoju akciju od 1 septembra, naročito rušeći železničke pruge od Zagreba za Ogulin i Bihać, dok je saveznička avijacija porušila mostove na Savi u Sloveniji i jedan vijadukt od životnog značaja na pruzi Niš — Skoplje. 12 septembra Titovi partizani došli su u vezu sa Tolbuhinom u oblasti Dimitrovgrada (Caribroda).

Grčka

Pod zaštitom bugarske neutralnosti Nemci su iz Grčke polako vršili evakuaciju svojih trupa. Ali ubrzo, čim su Rusi prodrli u Bugarsku, oni su morali ubrzati svoje pokrete pred opasnošću koja im je pretila od Tolbuhinovog manevra u pravcu Velike Morave.

Prelaz Karpata i zauzimanje Transilvanije

(Skica 23 na str. 367)

U toku meseca septembra 1944 general Malinovski, koji je dobio maršalski čin 12 septembra, istog dana kada

²⁰⁾ U julu 1944 britanska vlada je definitivno prestala da podržava četnike Mihailovića da bi prenela svu pomoć na Titove snage.

i Tolbuhin, uspeo je posle čitavog niza teških borbi da zauze i južni deo Transilvanije.

Od Ploeštija on je okrenuo na Brašov, koji je zauzeo 4. septembra, a od Krajova na Petrošane, koje je zauzeo 11.-og. 19. septembra stigao je u Temišvar i prodro u Mađarsku niziju. Istočnije od Piteštija, koje je zauzeo 5. septembra, prešao je Karpate preko prevoja Kenoni i 9. septembra dospeo do Alba Julije. Najzad, od Brašova je prodro na sever gde je 9.-og dospeo do Tirku Mureša. Od ovog datuma napredovanje je sporije, jer je trebalo izvršiti čišćenje južnog dela Transilvanije, veoma ispresecane oblasti. Sem toga, Nemci su davali ogorčeni otpor u oblasti Kluža (Kološvara). 29. septembra, međutim, zauzeta je Oradea Mare, tako da je 1. oktobra 1944 situacija bila sledeća:

Grupa armija Malinovskog držala je front pod pravim uglom od Tirku Mureša do Oradea Mare, severno, i od Oradea Mare do Temišvara, zapadno. Dalje na jug, Tolbuhin se, potpomognut od strane Bugara i jugoslovenskih partizana, borio na frontu od Temišvara do Dimitrovgrada.

Severno od grupe armija Malinovskog, Staljin je ubacio novu grupu armija (4 ukrajinski front generala Petrova) da napada na prevoje Karpata između Dukle i Jablonice. Da bi opkolio sve nemačke trupe u Transilvaniji, Petrov je pokušao da se probije u pravcu juga, preko prevoja u Slovačkoj (Dukelski Prevoj), ali je zadržan od nemačkih trupa.

Nemačke snage

Protiv ove tri grupe armija nemačka Vrhovna komanda raspolagala je još grupom armija »E« (Vajks) i grupom armija »F« (Ler), koje su zajedno imale jedva 21 diviziju, sa kojima se trebalo suprotstaviti Titovim snagama i grčkim gerilcima i ogromnim ruskim snagama sa bugarskim pojačanjima.

Koristeći se tada odbranbenim položajem, skupo plaćenim na Visli i u Istočnoj Pruskoj, nemačka Vrhovna komanda prikupila je u Mađarskoj niziji, pod koman-

dom generala Frisnera (Friessner) armiju od oko 15 tenkovskih divizija potpomognutih jakom lovačkom i lovačko-bombarderskom avijacijom.

Prodiranje ka Tisi i Beogradu

U takvoj situaciji maršal Tolbuhin je 1. oktobra 1944 uputio tenkovski korpus generala Ždanova na Beograd. Ovaj manevr, preduzet u vezi sa Titovim snagama, iznenadio je neprijatelja, koji je očekivao glavni napad sa juga, i doveo je ruske i jugoslovenske trupe, posle teških petodnevnih borbi, pred vrata jugoslovenskog glavnog grada. Vršac i Zrenjanin su zauzeti 3. oktobra, Pančevo 5-og, a 6-og obale Dunava, od ušća Tise do Beograda, bile su u ruskim rukama. Koristeći nered koji je nastao usled ovog napredovanja, Malinovski je nastavio svoju ofanzivu u Madžarskoj niziji. Tisa je bila dostignuta 6. oktobra kod Sente, a jedna druga kolona, koja je zauzela Mezotur, preduzela je nastupanje 10. oktobra ka Solnoku.

Dalje na jugu, bilo je teško nadiranje kroz planinsko zemljište Srbije. Pa ipak, 4. oktobra dostignuta je Morava, a 8. oktobra i predgrađe Beograda. Sireći svoj front na jug, Tolbuhin je, potpomognut od Narodnooslobodilačke vojske, očistio Moravsku dolinu. Beograd je oslobođen 20. oktobra, posle čega su ruske trupe nastavile svoje napredovanje na zapad između Drave i Save, severno od jugoslovenskih planinskih masiva, dok su jugoslovenske snage, otsada dobro snabdevene municijom i teškim naoružanjem, proterale ostatke nemačkih armija na opštu liniju: Ibar — Zap. Morava — Drina — Bosut.^{20)a)}

16. oktobra je Madžarska pokušala da zbaci nemački jaram. Ali je regent Horti zatvoren na čije je mesto došao Salaši, šef fašističke partije »Strelasti krstovi«.

Izbijanje na Dunav i pokušaj okruženja Debrecina

Kako je donji tok Tise dostignut još 6. oktobra, a Segedin zauzet 11. oktobra, to su ruske trupe istoga dana

^{20)a)} Vidi opis Beogradske operacije u dodatku na kraju ove knjige. — Prim. red.

Tiron
 prešle reku i nastavile pokret u pravcu Dunava. Borbe su se proširile na sever gde je napad na Debrecin preduzet 9. oktobra. Zauzeće Debrecina omogućilo bi ruskim trupama da uprave čela svojih kolona na južne padine Beskida i olakšaju napredovanje snaga generala Petrova, koje su još uvek bile zaustavljene na prevojima, kao i da uhvate u klopu nemačke snage iz »džepa« kod Kluža.

Važnost ovog manevra nije ostala nezapažena od strane nemačkog komandovanja koje je uvelo u bitku sve svoje rezerve. Od 9 do 19. oktobra odigrale su se žestoke borbe oko Debrecina, koji je najzad 20. oktobra pao u ruske ruke. Padom Debrecina došla je u veliku opasnost pozadina nemačkih trupa koje su operisale u Sjevernoj Transilvaniji, tako da su one bile primorane da se brzo povuku ostavljući deo svoga materijala. 23. oktobra su ruske kolone ušle u Satu Mare, a napad na Beskide, koji se odvijao još od 8. oktobra, završen je 18. oktobra ovlađivanjem trupa generala Petrova svima prevojima. Spuštajući se niz južne padine, Petrov je zauzeo 26. oktobra Mukačevo, 27.-og Užgorod, a 31. oktobra se spojio kod Vašaroš Namenija sa trupama Malinovskog. Na taj način bila je cela Transilvanija u ruskim rukama.

IV. — OD TISE DO DUNAVA: NAPAD NA BUDIMPEŠTU SA JUGA

(od 7. oktobra do 25. decembra 1944)

Posle zauzeća Segedina, 11. oktobra, i prelaska Tise na više mesta 12.-og, Rusi su nastavili svoje prodiranje na zapad, zauzeli 12.-og Suboticu i izbili na Dunav kod Baje 22. oktobra. Desno krilo Tolbuhina, nadirući uz Tisu na sever, spojilo se sa levim krilom Malinovskog u oblasti Subotice.

Počev od 25. oktobra ruske trupe su bile na Dunavu od Baje do ušća Drave, dok je Tolbuhin nadirao malim delom snaga između Save i Dunava. 22. oktobra, međutim, Malinovski je organizovao novi mostobran na Tisi, kod Čongrada i onda, polazeći sa osnovice Baja — Čograd, preuzeo nadiranje na sever između Tise i Dunava,

u pravcu Budimpešte. On je 31. oktobra dospeo do Kečkemeta, a 4. novembra do Cegleda, presecajući železničku prugu od Budimpešte za Solnok koji je bio zauzet istoga dana. Bitka za madžarsku prestonicu bila je otpočela.

Situacija 1. novembra 1944

Polazeći sa Karpata u oblasti prevoja Dukle, front je tada prolazio zapadno od Užgoroda, koji je Petrov zauzeo 27. oktobra, i počev od Čapa, gde su se Nemci čvrsto držali, išao tokom reke Tise do Solnoka, izbijao na Dunav kod Dunavešća prolazeći kroz Cegled. Dalje je front išao Dunavom do ušća Drave, zatim je prelazio Dunav istočno od Novog Sada koji je Tolbuhin zauzeo 27. oktobra. U Jugoslaviji su, ruske trupe, potpomognute Titovim snagama, napredovale na zapad. Niš je bio oslobođen 15. oktobra, Kragujevac 16.-og, a Beograd 20. oktobra. Nemačke snage generala Lera (Grupa armija »F«) napustile su dolinu Morave da bi prenele svoju odbranu na liniju Ibra (Skoplje — Kraljevo — Valjevo — Šabac — Mitrovica), držeći pod svojom kontrolom železničku prugu Skoplje — Kraljevo i put za Zagreb.

U Grčkoj su nemačke snage fon Vajksa (Grupa armija »E«) evakuisale 14. oktobra Atinu, a 31. oktobra Solun. 1. novembra je glavni deo trupa bio u okolini Velesa, u dolini Vardara, povlačeći se ka Skoplju. Žrtvovane posade bile su ostavljene na Kritu i Dodekanazu. Najzad, nemačke trupe su, pod pritiskom jugoslovenskih snaga maršala Tita, 30. oktobra evakuisale Split, a 1. novembra i Boku Kotorsku.

Koncentrična ofanziva za okruženje Budimpešte

(od 1. novembra do 25. decembra 1944)

Počev od 1. novembra 1944., 3 ruske grupe armija neprestano su zadavale Nemcima veoma teške udarce. Nemci su hteli da održe Budimpeštu, u kom su cilju prikupili u Madžarskoj niziji više od trećine tenkovskih snaga svoje vojske. Pa, ipak, nisu uspeli.

Na severu su trupe generala Petrova (4 ukrajinski front) preduzele u brdima Slovačke tešku akciju da bi se probile u doline reka Vaha i Hrona koje bi im omogućile da izbjiju u ravnicu oko Bratislave, u pozadinu zapadnog odbranbenog otseka Budimpešte.

Na centru je maršal Malinovski (2 ukrajinski front) držao front na Tisi do Solnoka i napadao frontalno na Budimpeštu u ravničari, hvatajući vezu sa desnim krilom Tolbuhina kod Dunafeldvara.

Maršal Tolbuhin (3 ukrajinski front), koji je držao otsek Dunava do Novog Sada, imao je velikim obilaskom da nadire u pravcu Blatnog Jezera, da bi obuhvatio Budimpeštu sa juga, dok je Jugoslovenska narodnooslobodilačka armija obrazovala front od Dunava do Jadran-skog Mora i nastavila dalje oslobođenje svoje zemlje sve do Trsta i Koruške stime što je njena III armija zahvatala i deo Madžarske.

Za vreme meseca novembra levo krilo maršala Malinovskog bilo je zaustavljeno pred Budimpeštom gde su Nemci prikupili, pod komandom generala Frisnera, snage od 30 divizija (6-ta i 8-ma nemačka armija i madžarske snage, tj. 10 nemačkih, 14 madžarskih i 6 tenkovskih divizija). Otpočela je džinovska bitka u ravničari, na pri-lazima prestonice. Salaši je bio prisiljen da pobegne 3 novembra za Beč sa svojom pronacističkom vladom. Regent Horti je podneo ostavku, ali je Honved²¹⁾ ostao veran Wehrmacht-u (nemačkoj oružanoj sili). Rusi su javili o 100.000 ubijenih, 42.000 zarobljenih i 1.000 uništenih tenkova. 13 novembra, lomeći otpor neprijatelja, Rusi su zauzeli bastion Hatvana i otpočeli sa opkoljavanjem prestonice, pri čemu je predgrađe Ujpešt palo u njihove ruke. Najzad, 26 novembra, obrazovan je mostobran na ostrvu Čepelu koje se proteže južno od Budimpešte.

Za vreme izvođenja ovoga frontalnog napada, desno krilo Malinovskog pristupilo je osvajanju velike železničke pruge Lavov — Budimpešta kojom je dolazilo celokupno snabdevanje za nemačke armije u Slovačkoj. On je presekao ovu prugu 13 novembra kod Mezkevežda,

²¹⁾ Madžarska vojska.

zauzeo 15-og Jazbereni, 18-og Jazaroksaš, 20-og Đenđeš, 22-og Desder i, najzad, 25-og, »jež« kod Miškolca. Sa svoje strane, prodirući ka Košicama u Slovačkoj, Petrov je zauzeo 22 novembra Čop, a 26-og Mihalovce i Humene. Za ovo vreme Tolbuhin je prešao Dunav kod Dunafeldvara, Batine i Apatina, i postavio u tako stvorene mostobrane materijal i potrebne snage za svoju ofanzivu ka Blatnom Jezeru. Ova je ofanziva otpočela 29 novembra na frontu od 150 km. Rusi, koji su noću prešli podunavske baruštine i podigli mostove pod veoma teškim uslovima, napredovali su 40 km. Pečuj i Mohač su pali, a u toku idućih dana pobedonosne ruske trupe zauzele su na juriš Kapošvar, Paks i Dombovar. Delovi tenkovskih snaga dospeli su 6 decembra do Blatnog Jezera.

3 decembra, prodirući desnom obalom Dunava ka Budimpešti, Tolbuhin je dospeo do mostobrana kod Dunafeldvara. Njegove su trupe prešle liniju odbrane na kanalu Šarviz i izbile pred Peštu. 6 decembra je dostignut Sekešfehervar, ali je Frisner izvršio besomučan protivnapad. Malinovski, zauzimajući Gedele 12 decembra, uspeo je da potpuno zagospodari železničkom prugom Budimpešta — Lavov i preduzeo je pokret severno od madžarske prestonice, levom obalom Dunava, napadajući 9 decembra Vac, a 10-og Balašađarmat. Južno od varoši, polazeći sa ostrva Čepela, prešao je Dunav i spojio se sa Tolbuhinom u blizini Valenckog Jezera.

Nemci su se tada našli pred gorućom neophodnošću da Crvenoj armiji zatvore put za Beć, jer bi rusko nadijanje ka Nežiderskom Jezeru i ka Mariboru, na liniji Beć — Udine, imalo katastrofalne posledice: povlačenje nemačkih snaga iz Jugoslavije i Italije bilo bi definitivno presećeno. Isto tako, Češka bi bila napadnuta sa juga, a snage u Slovačkoj bile bi opkoljene. Zato je nemačka Vrhovna komanda, prikupljajući pojačanja iz Italije, Nemačke i sa Zapadnog fronta, obrazovala jednu zapreku na liniji Sekešfehervar — Blatno Jezero — Vel. Kanjiža, dok su odbranbeni položaji na brzu ruku stvarani u brdima Bakonjske Gore.

Od 8 do 21 decembra odigrala se oko Sekešfehervara jedna od najtežih bitaka u operacijama u Madžarskoj. Najzad je nemački zid bio probijen na dva mesta. Sekešfehervar i Bičke zauzeti su 25 decembra. Napad se produžio do Dunava u oblasti Estergoma. Posada Budimpešte, sa preko 100.000 ljudi, bila je potpuno opkoljena.

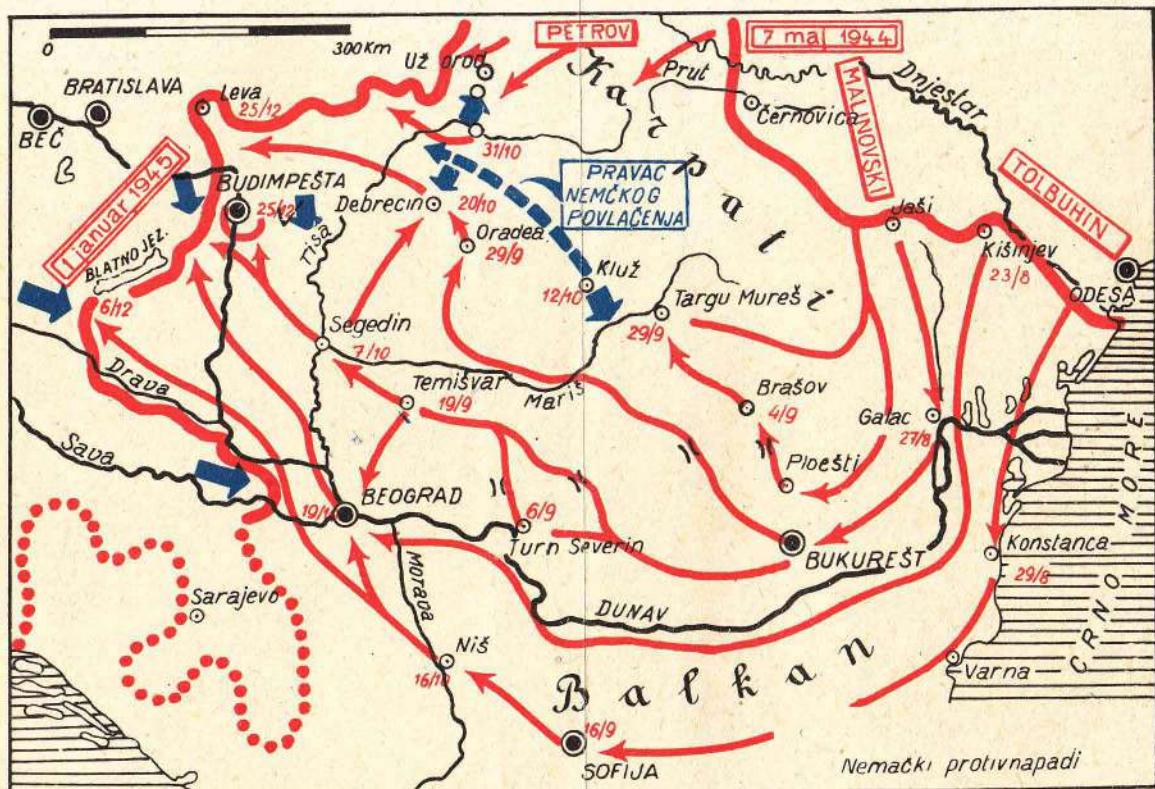
Da bi ih oslobođila, nemačka vojska se uzalud trošila puna dva meseca u protivnapadima i tu nagomilala jake snage, usled čega je ostala bez odbrane na pravcu direktnog ruskog udara iz Poljske koji je otpočeo 12 januara 1945.

Napredovanje Malinovskog i Petrova u Slovačkoj

Pošto je Budimpešta bila okružena, trebalo je izbiti u ravnicu oko Bratislave i Beća. Malinovski i Petrov nisu uspeli zbog prepreka koje su pretstavljale planinsko zemljište i paralelne doline levih pritoka Dunava: Ipela i Garama, koje su činile izvrsne odbrambene linije. 25 decembra Malinovski je zauzeo Levice, ali nije mogao da izbije iz doline Garama, jer su Nemci bili brzo prikupili 3 tenkovske divizije. Dalje na severu, u planinskom predelu Tatre, zauzet je 21 decembra Rim. Sobota, ali su raskrsnice Košice i Zvolen ostale van dohvata Rusa.

Situacija u Jugoslaviji

Maršal fon Vajks, komandant nemačkih snaga na Balkanu (grupe armija »E« i »F« stopljene u jednu), odlučio je da se povlači dolinom Ibra i da prikupi svoje snage oko Zagreba. Povlačenje je bilo veoma teško zbog vremenskih i terenskih uslova, rđavog stanja puteva i neprestanih napada jugoslovenskih snaga podržanih ruskim, grčkim, engleskim i bugarskim delovima. 13 novembra, Vajks je evakuisao Kumanovo, a Skoplje 14-og. 30 novembra, zauzećem Kraljeva ugroženo je levo krilo fon Vajksa, ali je on uspeo da izvuče glavni deo svojih snaga dolinama Lima, Bosne i Drine. Tolbuhin je, u nameri da mu preseće otstupnicu na sever, izvršio napad zapadno od Beograda, između Dunava i Save, na utvrđenu liniju Bosuta. Na ovom frontu odigrale su se ogorčene borbe od

Skica 23. — Operacije na Balkanu i Madžarskoj

5 do 9 decembra 1944. Maršal fon Vajks bio je koncentrisao 5 divizija i uspeo da se održi u Vinkovcima i da povrati Vukovar. Njegovo povlačenje je nastavljeno i na kraju, blagodareći baš divizijama 68 korpusa iz njegove armije, nemačka Vrhovna komanda vojske uspela je da zaustavi Tolbuhinovu ofanzivu kod Vel. Kanjiže. Jedan drugi pokušaj ruskog probroja u pravcu juga, povoden sa Drave kod Barča, bio je takođe zaustavljen od strane 13 i 23 nemačke SS divizije.

Najzad, uoči januarske ofanzive, fon Vajks je mogao da prikupi oko 10 divizija kod Zagreba. Drugih 5 divizija držalo je front u Sremu (na Bosutu). Poslednjih pak 5 divizija kontrolisalo je dolinu reke Bosne i južno od Sarajeva i izvestan broj važnijih mesta u Hercegovini i Istri.

2) 121
of

G L A V A XXIII

PERIOD ZASTOJA NA ZAPADNOM FRONTU I DIPLOMATSKI DOGAĐAJI

(septembar 1944 — februar 1945)

Period koji na Zapadnom frontu odvaja stabilizaciju fronta od »Ofanzive za spas otadžbine«, koju je fon Rundštet preuzeo 16 decembra 1944 u Ardenima, karakteriše se sledećim operacijama:

- a) pokušaj obilaska Sigfridove linije sa severa (Bitka kod Arnhema);
- b) pokušaj probroja Sigfridove linije na otseku Ahena;
- c) ofanziva za odbacivanje neprijatelja od pristaňa Anversa;
- d) ofanzive za ispravku fronta koje su imale za cilj pripremanje poslednjeg naleta na Sigfridovu liniju i Rajnu: na severu, likvidiranje džepa kod Venloa, a na jugu, ofanzive u Alzasu i Lorenu;
- e) najzad, u trenutku kada se fon Rundštet spremao da preduzme svoju očajničku protivofanzivu, Saveznici su otpočeli, s jedne strane na Rer (Roér), as druge strane na Sar, dve ofanzive za iznuravanje, koje su imale za cilj da ukoće nemačke snage dok se na otseku Montgomery budu privlačila znatna sredstva namenjena za prelaz Rajne i napad na Vestfaliju, obilazeći Rur sa severne strane.

Front na dan 15 septembra 1944

Posle zaustavljanja munjevitog marša kroz Francusku, koje je nastalo zbog zamora savezničkih trupa i te-

škoća u snabdevanju, Nemci, koji su bili izgubili na stotine hiljada u zarobljenim i mrtvima, videli su da su do 15 septembra, njihove snage na Zapadnom frontu spale sa 65 na 28 divizija, što znači da je 37 divizija bilo uništeno. Ali je nemačka Vrhovna komanda oružane sile brzo obnovila svoje armije na Zapadu i Saveznici su već 15 septembra 1944 naišli na čvrst otpor na celom frontu.

Ovoga datuma je linija dodira (ne računajući »džepove« na Atlantiku) ostavljala Nemcima mostobran na južnoj obali reke Esko između Zebriža i Ternojcena, naslonjen na Leopoldov kanal, i išla od Ternojcena na istok, prolazeći severno od Anversa, koji je zauzet 4 septembra i južno od Turnhuta da bi izbila na Mezu južno od Mesejka. Ona je išla približno holandsko-nemačkom granicom, prolazeći ispred Gajlenkirhena i Ahena, zatim istočno od Ojpena (zauzetog 12 septembra) i Malmedija, zatim isturenim objektima Sigfridove linije duž belgijske i luksemburške granice (Luksemburg je oslobođen 9 septembra). Nemci su zapadno od Meca zadržali jedan mostobran na Mozelu, koji je zahvatao Tionvil, zatim je front prolazio ispred Linevila (zauzetog 16 septembra) i dalje zapadnim padinama Vogeza, zapadno od Epinala, da bi izbio na švajcarsku granicu u blizini Blamona, pošto je Belforska Vrata neprijatelj čvrsto držao na liniji Ronšan (Ronchamp) Il sir Dub, Pon de Road.

Poslednja čišćenja neprijateljskih ostataka u Francuskoj

Dok se front stabilizovao i 1-va vazdušnodesantna armija izvodila operaciju kod Arnhema, nastavljena su poslednja čišćenja u unutrašnjosti Francuske.

Kanađani su 23 septembra zauzeli Bulonj, gde su zarobili 10.000 ljudi. 19 septembra je 9 američka armija ušla u Brest koji je bio potpuno porušen i zarobila 36.000 ljudi. 30 septembra prestao je svaki otpor kod Rta Grine, a Kale ja zauzeti i u njemu zarobljeno 7.000 vojnika.

Nemci su držali u Francuskoj samo još Denkerk, anglo-normandska ostrva i »džepove« na Atlantiku koji su zahvatili: utvrđeni logor kod Lorijana sa 35.000 ljudi (25.000 boraca i 10.000 za pomoćne službe); »džep« kod

~~Sen Nazer — Pembef, sa obe strane ušća Loare sa 27.000 boraca i 8.000 za pomoćne službe; »džep« kod La Rošel — La Palise sa 10.000 ljudi, i, najzad, »džep« kod Roajan — Poant de Grav — Il d'Oleron sa oko 20.000 ljudi.~~

Sva ostrva na Atlantiku, izuzimajući ostrvo Ie i No-armutije, bila su takođe u nemačkim rukama.

Ukupno je bilo oko 100.000 Nemaca koji su još držali pojedine tačke na Atlantiku. Oni su bili strahovito naoružani (blizu 1.000 topova, od kojih je veliki broj bio obalskih oruđa velikog kalibra) i raspolagali su avionskom, pa čak i podmorničkom vezom sa Nemačkom. Saveznici su ovim snagama suprotstavili trupe francuskih snaga unutrašnjeg otpora u jačini oko 4 divizije, slabo naoružanih i rđavo opremljenih, potpomognutih i jednom američkom divizijom u oblasti Lorijana. Do 14 aprila 1945 operacije su se svele samo na delatnost patrola, gerile i na bombardovanje iz vazduha.

Bitka kod Arnhema

~~16 septembra 1944 Saveznici su preuzeeli u Holandiji jednu izvanredno smelu vazdušnodesantnu akciju u cilju obilaska Sigfridove linije i prodiranja u ravnicu Vestfalije obilaskom Rura sa severa.~~

Poverena 1-voj vazdušnodesantnoj armiji (82-goj i 101-voj američkoj i 1-voj britanskoj diviziji) generala Breretona (Brereton) operacija zamalo što nije uspela.

1-va britanska padobranska divizija, spuštena u rejonu Arnhema, potpuno usamljena, bez artiljerije i tenkova, izdržala je za vreme od deset dana napad 11-te tenkovske SS divizije i na kraju je podlegla, 27 septembra, uglavnom zbog rđavog vremena (niska magla trajala je nekoliko dana) koje nije dozvoljavalo avijaciji da je snabdeva i zaustavi nemačke napade. 2 britanska armija, polazeći od Ajndhovena u pravcu Arnhema, uspela je da pređe četiri uzastopne vodene prepreke, koje su američki padobranci bili zauzeli: Vilhelminin kanal, Domel, Mezu i Val kod Najmegena. Ona je 23 septembra jednog trenutka bila uspostavila vezu sa padobrancima kod Arnhema, ali su je, najzad, Nemci odbacili pozadi reke Leka

gde je jedan deo padobranaca uspeo da se povuče. Nemci su javili o 6.450 zarobljenika, što čini oko polovine snaga opkoljenih kod Arnhema.

Posle ove operacije, koja je mogla biti odlučujuća, front se stabilizovao na otseku Najmegen, obrazujući uzan ispad koji je prelazio Mezu, zatim reku Val kod Najmegen i dostizao reku Lek na pravcu Arnhema.

Ulevo od ovog ispada Nemci su držali južno od Meze jedan mostobran koji je išao od Boa le Dika do ušća Eskoa zapadno od Breskensa. Valheren i Beveland, zaposednuti od neprijatelja, sprečavali su Saveznicima da se služe pristaništem Anversa.

Udesno od izbočine Nemci su držali na levoj obali Meze mostobran koji je išao od Mesejka do Genepa sa središtem kod Venloa.

Pošto se kod Arnhema nije moglo postići brzo rešenje, Saveznici će pokušati da ga postignu na centru, nastojeći da probiju Sigfridovu liniju.

Napad na Ahen (Aix-la-Chapelle)

2. oktobra, preduzela je 1-va američka armija napad u pravcu Ahena sa ciljem da probije Sigfridovu liniju i prodre ka Rajni šireći prođor na sever i jug. S obzirom da su nemački gubici u Francuskoj bili vrlo veliki (600.000 zarobljeno), verovalo se da će nemačkoj vojsci biti vrlo teško da zaposedne sve objekte svoje odbrambene linije. Pored toga, zauzimanje Ahena, velikog nemačkog grada, pretstavljalо je uspeh od značaja za prestiž. Podeuhvat je bio veoma težak i sastojao se u okruženju grada koje je izvedeno od 2 do 16. oktobra sa severa i juga. Nemci su tada povukli svoje trupe u uski prolaz koji je vodio na istok, ostavljajući u gradu posadu od nekoliko hiljada fanatizovanih SS-ovaca koji su na traženje generala Hodžisa od 10. oktobra odbili da se predaju.

Artiljerija i avijacija zasipali su grad u kome su se od 13. oktobra vodile teške ulične borbe i koji je definitivno bio zauzet 21. oktobra u pcdne. Zarobljeno je 1.600 vojnika, ali su Nemci, koji su bili doveli znatna pojačanja na taj otsek, uspeli da pozadi Ahena organizuju dru-

gu liniju odbrane koja se oslanjala na Gajlenkirhen, Ešvajler i šumu Hirtgen. I tako, prodor do Rajne nije izведен.

Odbacivanje Nemaca od Anversa (Antverpena)

22. oktobra 1944., na frontu od 80 km, koji je išao od ušća Eskoa do Najmegena, feldmaršal Montgomeri preduzeo je čišćenje ušća Eskoa, koje je trebalo da odbaci Nemce od Anversa i omogući Saveznicima pripremu velike ofanzive na Vestfaliju. Zaista, od invazije Normandije »nemačka strategija pristaništa«, predviđena daleko ranije za slučaj povlačenja, sastojala se u držanju i zatvaranju što većeg broja pristaništa da bi se omelo savezničko snabdevanje (Denkerk, Lorijan, Sen Nazer, Nant, La Palis i La Rošel, Le Verdon i Bordo) ili bar da se potpuno poruše ona koja su morala biti napuštena (Šerbur, Dijep, Avr). Čitava dva meseca jedino je funkcionalno veštačko pristanište Aromanš. Iako je od septembra Šerbur mogao biti ponovo korišćen, komunikacijske linije do fronta bile su veoma duge i saobraćaj težak, usled slabog stanja putne i železničke mreže, kao i rušenja veštačkih objekata izvršenih od strane savezničke avijacije i samih Nemaca pri povlačenju. Pristanište Anvers je, divnim čudom zauzeto, potpuno nedirnuto, a idealno postavljeno prema Montgomerijevim armijama, bilo je za Saveznike adut od prvoklasne važnosti za dalje operacije. Nemci su pokušali da ga poruše i od početka oktobra počeli su da ga bombarduju sa »V-1«. Protivavionska artiljerija uspela je da obori najveći broj ovih letećih bombi, a onda je neprijatelj počeo da upotrebljava »V-2«, ali u sasvim malom broju (5 do 10 na dan) da bi se dobio neki ozbiljan rezultat.

Stoga je, sve dok su nemačke trupe držale ušće Eskoa, Anvers morao ostati van upotrebe. Zato se akcija čišćenja nužno nametala.

Likvidacija »džepa« na Eskou

6. oktobra 1944. Kanadani su otpočeli prethodne akcije za likvidiranje »džepa« koji su Nemci držali istočno od

Bridža, između Leopoldovog kanala i Ternojcena, na južnoj obali Eskoa. Paralelno sa ovim akcijama pokušao je general Krerer da preseće prevlaku koja vezuje ostrvo Južni Beveland za kontinent.

7 oktobra su Kanađani prešli Leopoldov Kanal južno od Ardenburga i noću 8/9 oktobra iskrcali se u pozadini branilaca »džepa« u oblasti Hofdplata, zapadno od zaliva Ternojcena. Nemci su se branili ogorčeno za vreme od deset dana, ali su Midelburg i Ardenburg pali 19. oktobra, a Breskens 22-og. For Fridrih-Henrik, ključ otpora, zauzet je 25. oktobra u podne. Nemci su se tada povukli u poslednji redvi ograničen Sluisom i Knok Hejstom. Bitka za »džep« Eskoa, koja je trajala više od mesec dana, završila se 3. novembra zauzimanjem ovih poslednjih bastiona sa 12.500 zarobljenika, među kojima je bio i general-major Eberding, komandant 64. nemačke pešadijske divizije.

Zauzeće ostrva Bevelanda i Valherena

Međutim, Kanađani su još 10. oktobra 1944 preduzeli napad na ostrva Beveland i Valheren koja gospodare severnom obalom reke Esko. 15. oktobra zauzet je Voens-dreht. 26-og uzoru engleske i kanadske trupe iskrcale su se na južni deo ostrva Bevelanda po veoma rđavom vremenu tako da se nije mogla imati neka ozbiljna podrška iz vazduha. 30. oktobra bio je ceo južni deo ostrva Bevelanda u rukama Saveznika, koji su odmah prešli u napad na nasip koji vezuje Beveland za Valheren. Ovo poslednje ostrvo, zbog engleskog bombardovanja koje je porušilo unutrašnje pregradne nasipe, bilo je oko 3/4 pod vodom. Nemci su bili izgradili svoje tačke otpora i baterije u oblastima Midelburga, Flesinga i Vestkapele.

Englesko-kanadski komandosi iskrcali su se 1. novembra u oblasti Flesinga i Vestkapele uz jaku podršku iz vazduha »Tajfuna« sa raketnim bombama i »Moskita« koji su učutkali neprijateljske baterije. Iskrcavanje su potpomagale i jake pomorske snage sastava: 1. bojni brod, 2. monitora i oko 200 manjih brodova, među kojima su desantni brodovi bili snabdeveni raketnim bombama. Posle amfibiske borbe, vođene usred baruština, Flesing je

zauzet istog dana, dok je Domburg pao 3 novembra. Posle novih iskrcavanja zauzeto je celo ostrvo 7 novembra, kada je pao i Midelburg, njegov glavni grad. 10 novembra prestao je svaki otpor.

Otada je put za Anvers bio slobodan, ali je, da bi se on potpuno osigurao, trebalo proterati neprijatelja sa leve obale Meze gde je držao još dva velika mostobrana.

Zauzimanje leve obale Meze

Prva akcija otpočela je 12 oktobra 1944 na bok izbočine fronta istočno od Najmegenia u cilju izbijanja na Mezu od Genepa do Mesejka. Preduzeti napad od Overlona na Venlo, u pravcu juga, u početku je imao zadovoljavajuće rezultate: Venrej je pao 18 oktobra, a 19-og su trupe generala Dempseja bile na 10 kilometara severozapadno od Venloa. Nesrećom, rđavo vreme je privremeno zastavilo operacije koje su vođene po strahovito podvodnom i blatinjavom zemljištu. General Krerer, komandant 1-ve kanadske armije, i general Dempsey, komandant 2-ge britanske, prešli su tada u napad na levu obalu reke Meze: severno od Anversa u pravcu Berg op Zoma, Rozendala i Brede. Već 22 oktobra bila je dostignuta holandska granica severno od Ešena, na putu za Rozendal, i od Vuestvecela, na putu za Bredu. 22 oktobra je general Dempsey, polazeći iz Oša duž železničke pruge Najmegen — Boa le Dik, nadirao takođe u pravcu zapada, a zatim je proširio svoju zonu napada do železničke pruge Genep — Tilburg. Za dva dana bio je dostignut Boa le Dik, zauzeti Šijndel i Bokstel, a Tilburg ugrožen. Nemci su otpočeli opšte povlačenje na sever. Boa le Dik je pao 26 oktobra, posle jednog noćnog napada izvedenog po »veštačkoj mesečini«²²⁾, u kome su tenkovi bacači plamena, »krokodili«, odigrali važnu ulogu.

²²⁾ *Clair de lune artificiel* — veštačka mesečina koja se dobija osvetljavanjem sloja niskih oblaka sa donje strane pomoću mnogobrojnih i jakih reflektora. Odbijena svetlost pada na zemlju kao mesečina.

Zauzeće Boa le Dika ozbiljno je ugrozilo pozadinu generala fon Cangena, komandanta 15 nemačke armije. Stoga je neprijatelj ubrzao svoje povlačenje. 27 novembra su tenkovi »Kronvel«, »Čerčil« i »Šerman« prodrići u Tilburg, dok su levo Kanađani zauzeli Berg op Zom, severno od prevlake Južnog Bevelanda.

Da bi odbacili Saveznike, Nemci su preduzeli protiv-napad na istočni bok izbočine kod Najmegen, napadajući od Venloa na Dojrnu, ali su bili odbijeni posle višednevnih borbi oko malog grada Mejela. Krerer i Dempsey su, međutim, nastavili svoje napade tako da su Kanađani 29 novembra zauzeli grad Breda. 15 nemačka armija, u punom otstupanju, povukla se na desnu obalu Meze preko mostova kod Merdika i Gertruidenberga, severno od Breda. Rozendal je pao 30 oktobra, a istoga dana je predena i reka Mark. Neprijatelj je, međutim, ogorčeno branio svoje poslednje mostobrane južno od Meze, ali je najzad, 9 novembra, posle višednevnih žestokih borbi pred porušenim mostovima kod Merdika, svaki nemački otpor na levoj obali prestao, sem u mostobranu kod Venloa koji je, najzad, likvidiran 30 novembra.

Rezultat bitke na Mezi bio je značajan: 15 nemačka armija izgubila je 80.000 ljudi (40.000 poginulih i 40.000 zarobljenih); cela Belgija i deo Holandije bili su oslobođeni. Najzad, otvaranje Anversa bilo je od ogromne koristi za Saveznike.

Operacije u Alzasu i Lorenu (oktobar — novembar 1944)

16 oktobra 1944 postao je general Ajzenhauer vrhovni komandant svih savezničkih trupa na Zapadnom frontu. Francuska armija »B« postala je 1-va francuska armija (general de Latr de Tasinji) i sa 7 američkom armijom (general Pač) obrazovala je 6 grupu armija pod komandom generala Jakoba Deversa, ranijeg pomoćnika generala Mejlenda Vilsona, komandanta na Sredozemlju.

3 armija držala je front u Lorenu od luksemburške granice do Nansija. 7 američka i 1-va francuska armija

držale su front u Vogeziма sa krajnjim krilom u rejonu Remirmon — Žerardmer.

Glavni strategiski cilj vrhovnog komandanta bilo je nastojanje da se uništi što veći broj neprijateljskih snaga zapadno od Rajne. Na otseku Loren — Alzas ova se manevarska ideja ispoljila u Lorenu u jednom ogromnom manevru okruženja sa juga koji je polazio iz oblasti reke Sejle i od jezera Diez (Dieuze), severozapadno od Sarburga, i isao opštim pravcem ka dolini reke Sara; u Alzasu, u manevru za okruženje oblasti Belfor — Miluz, što je prvo pokušano sa severa, pošto su Vogezi pređeni preko prevoja Honeka i Busanga.

Najzad, na centru, frontalni pritisak imao je za cilj da Saveznicima obezbedi greben Vogeza, omogućavajući dognije gonjenje u pravcu Strazbura.

Bitka u Lorenu

Bitka u Lorenu otpočela je pokušajem da se od 18 do 20 septembra na prepad zauzme tvrđava Mec. Pošto je pokušaj propao, general Paton je 26 septembra uz snažno potpomaganje lovaca-bombardera »Tanderbolt«-a preduzeo novi napad na tvrđavski pojас, koji je opasivao grad sa 24 fora, naročito na for Drijan, ključ jugozapadnog dela odbranbenog sistema, dok su pešadija i tenkovi napadali na Mezijer le Mec i Gravelot. Ali su nemački 13 SS korpus i 5 tenkovska divizija snažno reagirali brojnim protivnapadima uz podršku tenkova. 15 oktobra je saveznički napad morao biti obustavljen.

Pošto je frontalni napad propao, general Paton je pokušao da grad obide sa juga, i tako, pošto je od 3 do 7 oktobra očistio visove koji se nalaze istočno od Mozela, između Pont a Musona i Nansija, otpočeo je 8 oktobra, u vezi sa 7 armijom, napad između Nansija i Meca, pod zaklonom dimne zavese i uz masovnu podršku »Tanderbolt«-a. 8 oktobra zauzet je Manonkur sir Sejl, a 9-og Letrikur, Sivri, Liksijer i Serijer, ali su Nemci odmah preduzeli protivnapad i ovaj napad je zastao.

Ali je napad nastavljen dalje na jugu, u oblasti Šato Salena i Dijeza, gde je već bio otpočeo još 20 septembra i posle brzog napredovanja bio zaustavljen od strane 11

nemačke tenkovske divizije, na brzinu dovedene iz Belfora. Od 10 septembra do 10 oktobra je Šato Salen nekoliko puta prelazio iz ruku u ruke. 24 septembra, kod Dijjeza, »Tanderbolt«-i su izbacili iz stroja više tenkova tipa »Tigar«. Glavni cilj napada, — zauzimanje »visova« (côtes) kod Delma i Šato Salena i ovlađivanje rokadnom železničkom prugom Mec — Strazbur preko Saverna, — nije mogao biti postignut.

Na desnom krilu generala Patona napad je bio potpomognut u pravcu Strazbura od strane 2-ge francuske tenkovske divizije generala Leklera i trupa generala Pača, koje su, pošto su 16 septembra zauzele Linevil, 20-og Bakarau i 1 oktobra Ramberviler, napale 30 septembra na šumu Paroj, čiji su visovi (kote 301 i 304) gospodarili putevima koji vode na sever. Posle teških borbi zauzet je 16 oktobra Embermenil, dok je Manonviler na reci Vezuzi pao 15 oktobra.

Pošto je akcija tako započeta, napadi i protivnapadi su se naizmenično smenjivali po veoma rđavom vremenu u toku cele druge polovine oktobra, a savezničke trupe nisu uspele da ostvare nikakvo napredovanje. Naprotiv, Nemci su bili preoteli Šato Salen i Bakarau, pošto su hteli da po svaku cenu spreče da industriska oblast Sara potpada pod savezničku artiljerisku vatru.

Obuhvatni napad na Mec od 8 novembra 1944

Pošto je pregrupisao svoje snage, general Paton je opet, 8 novembra, preuzeo napad na Mec obuhvatajući ga ponovo sa juga, ali i sa severa, pravcem Tionvil — Bulej, ka dolini Sara.

Napad s juga izведен je pravo napred. 8 novembra je na više mesta pređena Sejla sa preko 200 tenkova: Šato Salen i Delm konačno su zauzeti 10 novembra, a železnička pruga Mec — Strazbur presećena je kod Remilija. Reka Nijeda je takođe pređena 12-og, a Moranž je pao 15 novembra.

Za ovo je vreme, severno od Meca, Paton 12 novembra prešao reku Mozel kod Kenigsmakera, severno od Tionvila, i ubrzo proširio svoj mostobran. Ovaj manevr

je primorao neprijatelja da evakuiše Mec i forovi su bez većeg otpora postepeno pali u ruke Amerikanaca. Opkoljavanje grada bilo je završeno 19 novembra. Forovi: Verden, Drijan, Žan d' Ark, Gambeta i Deruled pali su istoga dana, tako da je veliki lorenski grad 20 novembra ponovo postao francuski. Bitka u Lorenu bila je dobijena: general de la Ševaleri (de la Chevalerie), komandant 1-ve nemačke armije, uzalud je pokušavao da održi visove na liniji Buzonvil — Folkeman — Sent Avold. No, kako u ovome nije uspeo, povukao se na Sigfridovu liniju i na reku Saru.

Borbe kod Strazbura

Od 1 oktobra do 15 novembra 1944, uprkos vrlo ne-povoljnem vremenu, 7 američka armija je polako napredovala zapadnim padinama Vogeza od reke Mortanje do reke Merte, zauzimajući 1 oktobra Ramberviler, a 1 novembra Bakarau. 17 novembra nacisti su napustili Sen Dije u plamenu, a 18-og zauzet je Ron l' Etap.

Pošto su Amerikanci porušili branu kod Dijeza i poplavili jezersku oblast, front je ustvari bio presečen na dva dela. I, tako su na jugu trupe 15 korpusa (generala Hejslipa), u kome je bila i 2-ja tenkovska divizija generala Leklera, polazeći od šume Paroj i reke Vezuze, otpočele 5 novembra svoj manevr za prelaz Vogeza u pravcu Hagenaua i Strazbura.

Prelaz reke Vezuze izvršen je 17 i 18 novembra: mostovi kod Sireja zauzeti su neoštećeni, a zauzimanje Badonvilara dezorganizovalo je liniju nemačkog otpora. Tada se neprijatelj povukao ka liniji »Vogezi«, koja je zatvarala otvor kod Saverna. Ali mu general Lekler nije dao vremena da se reorganizuje. Jednim veoma smelim manevrom njegove trupe su obišle otvor kod Saverna jednovremeno sa juga i severa. Na jugu je pukovnik Masi 20 novembra prešao Belu Saru, jurnuo putem za Dabo i 21 novembra izbio u Alzas preko prevoja Volfsberga. Odatle je skrenuo ka istočnim ivicama Saverna gde se 22-og spojio sa severnom kolonom pukovnika Ruviloa, koja je daleko sa zapada obišla Sarbu, prešla Vogeze pre-

ko prevoja Petit Pijer, pa se i ona, takođe, spustila istočno od varoši.

Upućujući jedan od svojih odreda ka zapadu da pomogne Amerikance zaustavljene pred Falsburgom, general Lekler je odlučio da prepadom neposredno napadne na Strazbur. Kolone Langlada, Gijbona, Masija i Ruviloa spustile su se u ravnicu Alzasa 23 novembra u 7.00 časova izjutra.

U 9.30 časova, tačno u isti dan posle punih dvadeset i šest godina od dana oslobođenja 1918, pukovnik Ruviloa, koji je nadirao najsevernijim pravcem, ušao je u glavni grad Alzasa gde su Nemci bili potpuno iznenadeni. Popodne su prispele u varoš i ostale kolone koje su bile zadržane protivtenkovskom odbranom. 23 novembra u 18.00 časova završio je pukovnik Ruviloa, uglavnom, sa čišćenjem grada i prodro do na 200 m od kelskog mosta. General Vatero, komandant grada, predao se generalu Lekleru. 24 novembra Nemci su pokušali da reagiraju, ali nisu mogli ući u grad i morali su se zadovoljiti obezbeđenjem kelskog mosta.

U toku iduće nedelje general fon Blaskovic²³⁾ preduzeo je protivnapad duž reke Sara da bi otsekao otvor kod Saverna i savezničke trupe u Alzasu. Ali, rđavo pripremljen i bez dovoljno sredstava, ovaj pokušaj je propao. Malo-pomalo strazburški džep se širio: 30 novembra je dostigao Bišviler i Hagenau na severu, a Erštajn na jugu, 18 km od Strazbura.

Za vreme izvođenja ove retko sjajne operacije, koja je potpuno iznenadila neprijateljsko komandovanje, trupe 7 američke armije dokopale su se glavnih prevoja na Vogezima: Širmek je zauzet 25-og, a Sent Mari o Min 27-og, tako da su se prednji delovi 7 američke armije spojili kod Oberernhajma sa francuskim trupama koje su prodirale od Strazbura. Dalje na jugu, neprijatelj je, međutim, ogorčeno branio prevoje Šluht i Bonom da bi što bolje zaštitio Kolmar, svoj poslednji bastion u Alzasu.

²³⁾ Komandant »Grupe armija C« (1-va armija generala de la Ševalerija i 19-ta armija generala fon Viza).

Pobeda u oblasti Belfor — Miluz

1-va francuska armija zaista je od 14 do 21 novembra 1944 jednom smelom ofanzivom dobila »trku ka Rajni«.

U toku celog meseca oktobra 1944 general de Latr je pokušavao manevrujući svojim 2 korpusom (general de Monsaber) da obide Belfor sa severa na taj način što bi zauzeo prevoje Busang i Oderen i spustio se u Alzas niz dolinu Tana. Pred teškoćama na koje se naišlo pri izvođenju ovoga manevra, a koje su nastupile kao posledica nevremena, prirode zemljišta i ogorčenog otpora neprijatelja, on je odlučio još 20 oktobra da tajno premesti težište napora svojih snaga i izvrši napad neposredno kroz Belforska Vrata sa ciljem da likvidira odbranu stare citadele i izbije u Gornji Alzas.

Napad je bio predviđen za 14 novembar i do detalja pripremljen. 2 korpus (general Monsaber) držao je neprijatelja u neizvesnosti u Vogezima. Dok su municija i teška artiljerija nagomilavani pozadi fronta na reci Dubu, francuski tenkovi i poljska artiljerija su ostali sve do 12 novembra na severnom delu fronta, u oblasti Remirmona, tako da su zauzeli svoje stvarne polazne položaje za napad tek na dva dana pre početka napada. Uprkos strahovitog nevremena, snega i mećave sa jakim vетrom, 1-vi korpus (general Betuar) prešao je u napad 14 novembra u podne, posle snažne artiljeriske pripreme, postižući potpuno iznenađenje neprijatelja i prodirući 5 km unapred. Sutradan, 15 novembra, napad se proširio između reke Duba i švajcarske granice. Nemačka odbrana bila je preplavljenja. Herikur je zauzet 17-og, a Monbelijar 18 novembra. Bitka na reci Dubu bila je dobijena. 19 novembar bio je odlučujući dan. Dok je general Monsaber prelazio severni masiv Vogeza i osvajao Šampanje, Žerardmer i Bresu, 2 pešadijska motorizovana divizija razbila je odbranbeni sistem Belfora, a 5 tenkovska divizija se prva probila u grad, koji je, posle dva dana, bio potpuno očišćen.

Najzad, na desnom krilu fronta, tenktisti 1-ve tenkovske divizije (general di Vižije) probili su se duž švajcarske granice savladajući svaki otpor i 19-og uveče izbili

na Rajnu u oblasti Sen Luja. 20 novembra je zauzet Huning, a 21-og, nadirući na sever, francuske trupe su ušle u Miluz gde su utvrđivale svoje položaje od 21 do 24-og, dok se general Monsaber, koji je bio prošao Balon d' Alzas (vrh Vogeza), spuštao u doline Masevo i Sent Amaren.

Od 22 do 26 novembra, međutim, Nemci su izvršili žestok protivnapad u Sindgauu, pravcem na jug, da bi od ostalih savezničkih snaga otsekli trupe koje su držale oblast Miluza i koje su imale za dotur potreba samo jedan put duž švajcarske granice. Za dva dana Nemci su uspeli da ugroze francuske komunikacije i već su slavili pobedu dok se nisu i sami našli u klopcu posle jednog veličanstvenog opkoljavajućeg manevra izvedenog kombinovanim dejstvom oba francuska korpusa.

Dok su trupe 1-og korpusa, izbijajući iz oblasti Odinkura, uspele da prošire svoj hodnik duž švajcarske granice, dotle su, severno od Sindgaua, snage Monsabera i snage di Vižjea prodirale jedne prema drugima da bi opkolile neprijatelja. Spuštajući se od Balon d' Alzasa niz dolinu Dolera, Monsaber je 27 novembra zauzeo Masevo, jurnuo u istočnom pravcu i posle dvodnevne ogorčene borbe spojio se, 28 novembra u 16.00 časova, na visoravni Burnhaupt, sa 1-vom tenkovskom divizijom koja je odlučno prodirala na zapad uprkos mina i betonskih postrojenja ogorčeno branjenih. Nemačke trupe u Sindgauu bile su opkoljene.

1 decembra 1944 završeno je čišćenje. Situacija kod Miluza bila je konsolidovana. Tan i Servej bili su ugroženi. Za vreme od 14 dana borbe 1-va francuska armija je zarobila 17.500 vojnika, uništila preko 100 tenkova i 100 topova i oslobođila Gornji Alzas. Nemci su držali u Francuskoj zapadno od Rajne još samo Kolmarski »džep« i jedan mali pojas zemljišta u Donjem Alzasu.

Već 2 decembra 1944, u cilju likvidiranja Kolmarskog »džepa«, general Devers je stavio pod komandu generala de Latra 2 francusku tenkovsku diviziju (generala Leclera) i 36 američku pešadišku diviziju (generala Dalkvista). Ovu poslednju je 18 decembra zamenila 3 američka pešadiška divizija (generala O' Danijela).

Bitka za iznuravanje na reci Rer

Dok su se na severu prikupljale potrebne snage i sredstva za prelaz preko Rajne, general Ajzenhauer nije htio da dopusti neprijatelju da predahne i organizuje svoje položaje za odbranu. Stoga je preuzeo akcije za iznuravanje i privezivanje neprijateljskih snaga na glavnim otsecima fronta.

Posle zauzeća Ahena, 21. oktobra, general Hodžis (1-va američka armija) je 2. novembra 1944 otpočeo napad u pravcu reke Rer, pritoke Meze, koja teče paralelno sa Rajnom, oko 50 km zapadno od nje i koja na ovom otseku predstavlja poslednju liniju ozbiljnog otpora neprijatelja. Posle početnih uspeha (zauzeće Hurtgena i Šmita), napad je bio zaustavljen protivnapadima tenkova i pešadije i nije mogao da izbije iz šume kod Hurtgena.

Sireći svoju zonu napada, general Ajzenhauer je uveo u akciju svoju novu armiju (9 američku generala Simpsona) između armija Dempseja i Hodžisa. 9 američka armija, koja je od zauzeća Bresta bila prestala da se pomije u izveštajima, otpočela je 16. novembra u 12.45 časova napad na front od 15 km širine, između Gajlenkirhena i Ešvajlera, pravcem na Diseldorf i Keln. Uprkos snažnog potpomaganja iz vazduha (2.500 lovaca i 2.500 bombardera), 16. novembra probor nije uspeo. Nemci su uveli u bitku 7 tenkovsku armiju i zaustavili Saveznike na reci Reru na koju su savezničke snage bile izbile, od Julijera do Rermonda, još 22. novembra, ali je nisu mogle preći. Tako je bitka kod Julijera postala ogromna bitka za iznuravanje koja se malo-pomalo stišala zbog raskaljanog zemljista i trajno rđavog vremena.

Napad Patona na reci Sar

Pošto je proterao Nemce sa njihove odbrambene linije Buzonvil — Sent Avold, general Paton je 1. decembra 1944 preuzeo napad u pravcu velike sarske industrijske oblasti.

Kao i u napadima na reku Rer, Belfor i onaj na Venlo, i ovde su, očevidno, u prvom redu u pitanju operacije za privezivanje neprijateljskih snaga, operacije

koje su imale za glavni cilj da spreče neprijatelja da sa mirnih otseka prikupi snage za obrazovanje manevarske grupe sve dok 21-va grupa armija ne završi pripreme za veliku ofanzivu u Vestfaliji.

General Paton je uspeo da prodre u spoljne odbrane bene objekte Sigfridove linije u oblasti Sarluja koji je zauzeo na prepad, pa je 5 decembra zauzeo i Hundling — Ruling, zatim 8-og dospeo do Sargemina, a 9 decembra do Forbaha. 11 decembra prešao je reku Blis kod Blisbrika i Habkirhena, dok je Saru prešao na više mesta u okolini Sarluja, ali ipak nije uspeo da proširi mostobrane. Tako je došlo do nove bitke za iznuravanje.

Situacija uoči Rundštetove protivofanzive

Na dan 15 decembra 1944 bila je linija dodira na Zapadnom frontu sledeća: rekom Mezom od njenog ušća do Grava. Severno, ona je obrazovala trouglasti ispust koji je svojim vrhom dohvatao Najmegen da bi opet išla Mezom od Genepa do Mesejka. Odatle se front povijao na istok preko Sitarda da bi izbio na reku Rer kod Julijera i dalje išao ovom rekom do ušća njene pritoke Ur. Dalje, linija dodira je prolazila preko Monžoa, Butgenbah i Sen Vita, a potom duž nemačko-luksemburške granice na ušće Sare u Mozel, jugozapadno od Treva, Mozelom do Remiha i Sarom od Merciga do Sargemina. Najzad, u Donjem Alzasu, linija fronta je išla preko Biča i istaknutih objekata Mažinovljeve linije, duž granice, preko Visemburga i, najzad, Lauterburga koji je bio dostignut 15 decembra 1944.

Južno od Strazbura bio je Kolmarski »džep« ojačan i ispunjen tenkovima i svežim trupama lično od strane Himlera. Da bi otstranio pažnju Saveznika sa otseka u Ardenima, general fon Vize, komandant 19 nemačke armije, otpočeo je 14 decembra, od Miluza do Selestata, na frontu od 65 km, napad jakim snagama snažno potpomognutim tenkovima. 15 decembra front je prolazio kroz Vternhajm, južno od Strazbura, Selestata, Ribovilea, Orbeja, Honeka, Šluhte, Bišvilera, doline Tana, severnog pred-

građa Miluza i šume Hart. Na Rajnu je izbijao kod Kempsa.

Na ovom frontu, na čijem je severnom delu Montgomeri pripremao odlučan napad, izvođene su na Reru i Sari dve akcije za iznuravanje, ali još bez ikakvog pozitivnog rezultata. U Alzasu su Nemci bili agresivni. Srednji otsek u Ardenima, sasvim miran, držan je sa vrlo malo savezničkih snaga.

Na ovom će otseku Hitler, koji je uspeo da u tajnosti prikupi jaku armiju sa dosta tenkova, preduzeti svoju protivofanzivu »za spas otadžbine«.

POSLEDNJI NEMAČKI NAPADI NA ZAPADU

Bitka u Ardenima

(od 16 decembra 1944 do 30 januara 1945)

Zemljište na kome će se odigrati poslednja karta Rajha bilo je dobro poznato nemačkom komandovanju: bio je to Ardenski plato, između Epena i Treva. Ovaj otsek je bio vrlo dobro izabran, prvo, zato što je bio slabo posednut od strane Saveznika (1-va američka armija, general Hodžis), zatim, uspeh na ovom pravcu davao je mogućnost obnavljanja manevra iz 1940: proboj na centru, zauzimanje pristaništa Anversa, zatim povijanje na sever i uništenje glavne mase grupa armija koje su držale front na Mezi i Reru. Ovu protivofanzivu do detalja je pripremio lično Hitler. On je u njoj upotrebio dve tenkovske armije: severno, 6-tu, pod komandom generala Sepa²⁴⁾ Ditrisha, koja je imala 4 tenkovske SS divizije i 3 pešadijske divizije, a južno, 5 armiju od 4 tenkovske i 3 pešadijske divizije. 15 nemačka armija, na čijem je čelu fon Salmut zamenio fon Cangena, imala je zadatak da udari na severni pivo — Monžoa, dok je 7-ma armija generala Brandenbergera imala da napada na južni spoj — Ehternah. Komandant Zapadnog fronta, fon Rundštet, pored

²⁴⁾ Sep (»Sepp«) je skraćenica od Joseph. Ovaj general, po rekom Austrijanac, bio je jedan od prvih Hitlerovih kompanjona i prvi SS oficir koji je dobio komandu nad jednom tenkovskom armijom.

toga je imao u rezervi, na raspoloženju generala fon Modela, komandanta Centralne grupe armija, 2 tenkovske divizije i 2 divizije pancer-grenadira, koje su, uostalom, bile brzo uvedene u borbu. Ukupno, u ovoj nemačkoj očajničkoj protivofanzivi bila je upotrebljena masa od 2.500 modernih tenkova tipa »Tigar« i »Panter«.

Nemačko vazduhoplovstvo, svesno važnosti avijacije u bici, učinilo je takođe ogroman napor. Već nekoliko meseci ono je brižljivo pravilo uštede u gorivu i nadalo se da će stupiti u borbu i reaktivni lovci koji bi mogli da se nose sa savezničkom brojno jačom avijacijom. Fon Rundštet, uostalom, da bi osigurao sve adute za sebe, otpočeo je napad po veoma rđavom vremenu (magla i niski oblaci), uspevajući time da eliminiše za vreme od šest dana svog najstrašnijeg protivnika — savezničku avijaciju.

Početak nemačkog napada

Napad je otpočeo 16 decembra 1944, iznenada, na frontu od 100 km, između Monžoa i Ehternaha uz podršku 600 lovačkih aviona, posle snažne artiljeriske pripreme i spuštanja 1.500 padobranaca u oblasti Vervije — Malmedi. Fon Model je računao da izbije na Mezu u roku od četiri dana, obilazeći, po potrebi, jako utvrđene tačke savezničke odbrane, da pređe reku Mezu i okrene na sever, u pravcu Anversa.

Napad je, blagodareći potpunom iznenađenju i početnoj nadmoćnosti 4:1 dobro otpočeo. Nemački tenkovi su prešli reku Urt i prodirali ka Honsfeldu, Vijandenu i Ehternahu. 17 decembra vreme se popravilo i saveznička avijacija je napadala nemačke tenkovske kolone. Ali, počev od 18 decembra, blagodareći opet rđavom vremenu, kolone su napredovale 20 km, dostigne Stavlo i Butgenbah. 20 decembra se neprijateljski pritisak usret sredio na dva paralelna pravca: severno, Malmedi — Stavlo — Marš — Dinan, i, južno, Vijanden — Vic — Bastonj — Žive, sa obuhvatnim manevrom na La Roš u cilju opkoljavanja američkih trupa koje su se branile na tom prostoru. Reka Urt je pređena, a železnička pruga Nansi — Namir ugrožena kod Marša. Važan železnički čvor kod Bastonja bio je opkoljen i obiđen, a 21 decembra dostig-

nut Sent Ubert. Za vreme celog perioda od 18 do 21 decembra saveznička avijacija je bila u nemogućnosti da dejstvuje.

19 decembra je general Ajzenhauer odlučio da stavi pod komandu generala Montgomerija sve snage koje su se nalazile severno od stvorenog džepa (uglavnom od linije Žive — Prim), tj. da se 12-oj grupi armija priključi 1 i 9 američka armija, kao i deo 9 vazduhoplovne armije. Ova privremena organizacija komandovanja izmenjena je odmah po završetku bitke, 17 januara 1945. Međutim, od 22 decembra savezničke snage, dobivši pojačanja sa severa i juga, preduzele su dvojni manevr koji se sastojao u čvrstom držanju oba boka stvorene breše, kako na liniji Stavlo — Malmedi — Bilanž, tako i na liniji Martlanž — Dikirh — Ehternah.

Pred opasnošću koju su pretstavljale američke trupe, koje su se još držale u trouglu Vilsalm — Hufaliz — Uren, Nemci su izgubili dragoceno vreme otpočinjući 24 decembra napad iz oblasti La Roš u pravcu severoistoka, ka Granmenilu i Lijerneu. Savezničke trupe su uspele da se povuku bez gubitaka, a 26 decembra front se stabilizovao između Otona, Granmenila, Lijernea, Stavloa, Malmedija i Bilanža.

Na južnom otseku je američka divizija, koja je bila opkoljena u Bastonju, uspela da odbije napade dve nemačke tenkovske divizije, ugrožavajući nemački manevr u pravcu Bujona. Staviše, opšti napad na frontu od preko 40 km, od Bilanža (južno od Bastonja), do Valdbiliga, koji je general Paton preuzeo 24 decembra, uspeo je da povrati grad 28 decembra.

Međutim, čela nemačkih tenkovskih kolona uspela su da svojim najisturenijim delovima 26 decembra zauzmu Sinej, na putu Marš — Namir, i Sel (8 km istočno od Dinana). Ovu poslednju varoš američke trupe su povratile 26 decembra 1944. Nemačko nadiranje, koje je bilo dostiglo 100 km, bilo je definitivno zaustavljen; fon Rundštet nije mogao da dostigne nijedan od ciljeva koje je bio sebi postavio. Meza nije bila ni na jednom mestu pređena niti Saveznici primorani da napuste ma koje mesto kako u oblasti Ahena, tako i u Luksemburgu.

Uzroci nemačkog poraza bili su: otpor severnog i južnog spoja (pivoa) kojima su rezerve brzo pristigle u pomoć, otpor Amerikanaca u džepu kod Vielsalma koji je prisilio Ditrisha na napad u suprotnom pravcu od svog opštег pravca kretanja da bi zatvorio džep; herojski otpor Bastonja koji je bio privezao 3 do 6 nemačkih divizija; nadmoćnost savezničke avijacije koja je napore nemačke avijacije svela na nulu. Dok je ova poslednja pravila za vreme bitke po 800 do 1.100 poleta dnevno, saveznička avijacija ih je imala samo 23 decembra 3.000, 24 decembra 5.100, a 1 januara 1945 godine 4.200.²⁵⁾

Za dejstvo u neposrednoj pozadini neprijatelja bila je jednovremeno upotrebljena taktička i strategiska avijacija, kao i lovci bombarderi koji su Nemcima prekinuli svako snabdevanje gorivom i napravili pustoš od njihovih tenkova. I ovoga puta se potvrdilo da se bez nadmoćnosti u vazduhu ne može postići veća pobeda na zemlji.

Rundštetovo otstupanje

Budući izgubio svaku nadu za ostvarenje proboka, Rundštet je povukao najveći deo preostalih tenkovskih snaga da bi ih uputio na lovenski otsek. U Ardenima je otstupao stopu po stopu, dajući ogorčen otpor kod Hufaliza. 15 januara je napustio 50 km od 100, koliko je bio zauzeo blagodareći magli, izgubivši 120.000 ljudi, 600 tenkova ili samohodnih topova i 1.620 aviona.

30 januara, najzad, front je na reci Urtu, približno opet bio tamo gde je bio i 16 decembra 1944. Povlačenje je stalo Nemce ogromnih žrtava: 22 i 23 januara 9 američka vazduhoplovna armija uništila je 2.580 vozila i onesposobila 2.126, priređujući nemačkim trupama najstršniji »strafing«*) posle onog u »tesnacu« kod Faleza.

²⁵⁾ 1 januara 1945, nemačko vazduhoplovstvo učinilo je svoj najveći napor od dana iskrcavanja u cilju neutralisanja savezničkih aerodroma. 800 nemačkih aviona je poletelo, ali su pretrpeli strašan poraz, jer ih je 200 oborenlo.

*) *Strafing*, na engleskom, ovde znači kazniti jakim bombardovanjem i mitraljiranjem iz vazduha. Reč uzeta iz poznate nemačke parole: »Gott strafe England. — Prim. prev.

Nemački napadi u Alzasu i Lorenu

(od 3 do 20 januara 1945)

Neuspeh protivofanzive »za spas otadžbine« bio je težak udar za Hitlera i on je odmah tražio da na mesto ovog neostvarenog postigne neki drugi uspeh koji bi mogao da podrži nemački moral i povrati njegov prestiž. Stoga je maršal fon Rundštet preuzeo, odmah posle neuspeha operacije u Ardenima, novu ofanzivu u Alzasu i Lorenu sa ciljem preotimanja Strazbura, odbacivanja Saveznika od Sarske Oblasti kao i preko Vogeza. Vrlo malo je nedostajalo pa da se ovaj plan ostvari.

Istina, za zaustavljanje nemačkog prodiranja u Ardenima general Ajzenhauer je bio naredio 3 armiji (generala Patona) da svoje težište pomeri uлево, a 7 armiji (generala Pača) da preuzme deo otseka 3 armije. Na taj način Paton i Pač su razvukli svoje snage preko 100 km ka zapadu, tako da je gustina njihovih snaga prema Sarskoj Oblasti i Palatinatu bila veoma mala.

U Alzasu je 1-va francuska armija, zamorena šestomesečnim operacijama bez ikavog odmora, morala isto tako da proširi svoj otsek prema severu. Sve je to činilo opštu situaciju povoljniju za Nemce.

Napad na Strazbur

Krajem decembra 1944 maršal fon Rundštet je prikupio na frontu od Merciga do Rajne 13 divizija od kojih je bilo 2 tenkovske i 2 divizije pancer-grenadira i otpočeo u oblasti Biča napad radi prodiranja u pozadinu savezničkog fronta na Rajni, sa ciljem da ugrozi otvor kod Saverna i obuhvati sve savezničke snage koje su se nalazile između Strazbura i reke Lautera. Prema izveštajima obaveštajne službe, Kolmarski »džep« je bio dobio mnogobrojna pojačanja, a bile su primećene i koncentracije snaga pozadi Lautera i Rajne, severno od Strazbura.

Pred ovako ozbiljnom situacijom, saveznička Vrhovna komanda je predviđala privremeno napuštanje Strazbura i povlačenje svojih snaga na greben Vogeza. Posle intervencije generala de Gola kod generala Ajzenhauera,

4 januara bilo je odlučeno da se američko povlačenje na severu ograniči na reku Moder, a Hagenau da se drži, dok će Francuzi imati da brane Alzas, razume se sa Strazburom. General de Latr držao je tada front od 240 km, i to sa svega 10 divizija od kojih su bile 2 američke divizije stavljenе pod njegovu komandu.

5 januara su Nemci, obustavljajući svoje prodiranje južno od Biča, otpočeli pritisak severno i južno od glavnog grada Alzasa, obrazujući kod Gambšajma, na 15 km severno od Strazbura, mostobran koji su brzo pojačali tenkovima prebačenim preko pontonskog mosta. 7 januara, dok su se Amerikanci povlačili severno od šume Hagenau, Nemci su otpočeli južno od Strazbura napad između reka Ila i Rajne. Polazeći sa linije Baldenhajm — Vinternhajm — Šenau, oni su nadirali na sever gde su postigli izvesne uspehe.

Obuhvatni napad na Strazbur bio je otpočeo.

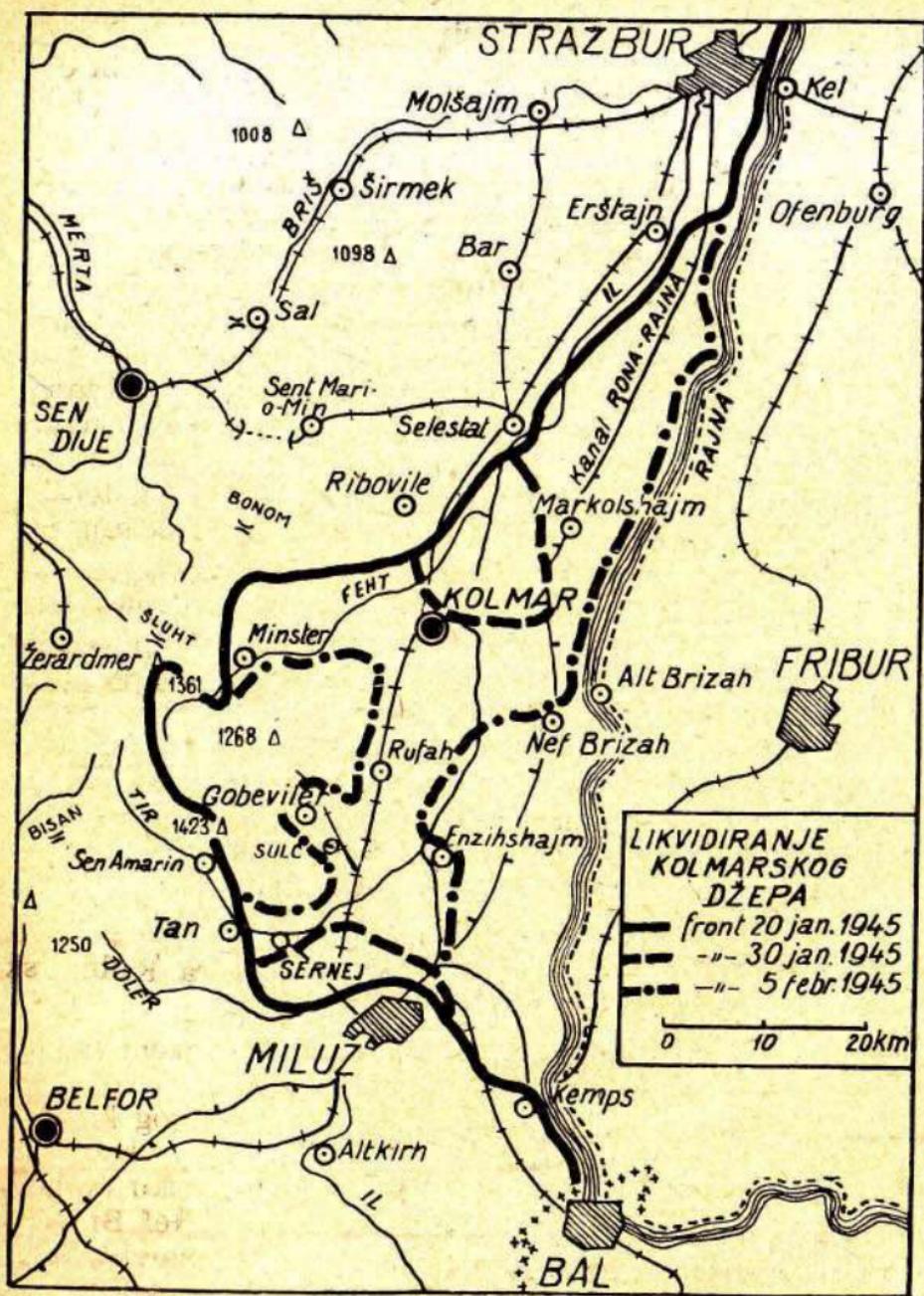
15 januara 1945, na dan početka ruske ofanzive, Nemci su nastavili sa uvođenjem u bitku novih tenkovskih snaga u Alzasu. Od 19 do 21 januara oni su uspeli da ovladaju nekim francuskim tačkama otpora između reka Ila i Rajne i da prođu do u visinu Erštajna i Krafta (20 km južno od Strazbura), dok se za to vreme, na severu, 7 padobranksa divizija, koja je dejstvovala u oblasti Hatena, spojila sa trupama u mostobranu kod Gambšajma. Dalje na zapadu prodrla je 10 tenkovska SS divizija južno od šume Hagenau u pravcu Brumata, tako da su Hagenau i Bišviler ostali skoro potpuno opkoljeni.

Situacija je bila kritična; general de Latr de Tasinji je doneo smelu odluku da napadom na Kolmarski »džep« otkloni opasnost od Strazbura.

Bitka kod Kolmara

(od 20 januara do 9 februara 1945)

Uprkos terenskih teškoća: baruštine i paralelni tokovi reka na severnom otseku, masiv Vogeza na zapadu, blok radničkih naselja severno od Miluza, i uprkos zamora svojih divizija koje su bile u borbi neprekidno bez smene već sedam meseci, komandant 1-ve francuske armije otpo-

Skica 24. — Likvidiranje Kolmarskog »džepa«

čeo je snažnu i plansku akciju, pripremljenu u tajnosti, koju je namerno preuzeo po velikoj hladnoći da bi omogućio svojim tenkovima prelaz preko zaleđenih baruština i vodenih prepreka.

Operacija je, iako izvanredno teška, donela Francuzima veliku pobedu. 1-vi francuski korpus generala Bettuara, otpočeo je 20 januara u 7.30 časova napad između Tana i Miluza, po strahovitom nevremenu sa snegom i kišom, koje je isključivalo svaku podršku iz vazduha, a pri svem tom još i po teško savladljivom zemljištu (radnička naselja, šuma Nonenbruh, rudnici šalitre). Neprijatelj je bio potpuno iznenaden i francuske trupe su napredovale 5 km. Sutradan, međutim, vreme se još više pogoršalo. Artiljerija nije mogla da prati pešadiju, tenkovi su bili nepomični, a Nemcima su pristizala pojačanja.

Jednog trenutka nameravalo se da se ofanziva zaustavi, ali je general de Latr, pošto je dobio jednu novu američku (28 pešadišku generala Kota) i 10 francusku diviziju (generala Bilotra), odlučio da je nastavi po svaku cenu da bi spasao Strazbur.

22 januara, u 9.30 časova, preuzeo je 2 francuski korpus generala Monsabera napad sa svoje strane na severni deo »džepa«, prodirući iz Gemarā u pravcu Kolmara i Rajne; 24 januara izbio je na reku Il i produžio na Kolmarski kanal.

Nekoliko dana izgledalo je da će ogorčena borba ostati bez rešenja, ali je, najzad, 27 januara Kolmarski kanal bio dostignut na celoj svojoj dužini.

Da bi ovu operaciju što brže okončao, Ajzenhauer je tada 1-voj francuskoj armiji poslao jednu diviziju kao pojačanje i sve organske delove 21-og američkog korpusa (generala Milberna²⁶) koji je uzeo pod svoju komandu sve 3 američke divizije (3, 28 i 75) i 5 francusku tenkovsku, sa zadatkom da se probije ka Rufahu i Nef Brizahu.

Otada je probor brzo napredovao. Kolmarski kanal je pređen 30 januara. Pred opasnošću od opkoljavanja

²⁶) Artiljerija, avijacija, inžinjerija, protivavionska sredstva, intendantske, transportne, itd. jedinice i ustanove, koje pripadaju jednom korpusu, van sastava divizija.

koja im je pretila, Nemci su 1 februara evakuisali ceo severni deo »džepa« od Erštajna do Encenhajma. Kolmar je bio opkoljen, a Nef Brizah ugrožen. Severno od Strazbura francuske trupe su povratile Gambšajm. 12 američka tenkovska divizija dovedena je kao pojačanje pred Kolmar.

1 februara 1945 otpočela je eksploatacija proboja. Kolmar je pao 2 februara u 11.00 časova u ruke 5 tenkovske divizije i 109 američkog pešadiskog puka koji je iz kurtoazije pustio francuske tenkove da prvi uđu u grad. General Betuar, sa svoje strane, berući plodove svoje istrajnosti, probio je nemačku liniju severno od Miluza, udario na sever i izbio na reke Turu i Il sve do Ensišajma. Nemci su otpočeli sa povlačenjem u Vogezima.

4 februara je 1-vi francuski korpus prešao reku Turu, zauzeo Sernej, Sulg, Gebviler i dostigao Rufah. 5 februara bitka je ušla u svoju odlučujuću fazu. Kod Rufaha i Sent Kroa an Plen došlo je do spajanja između trupa koje su prodirale sa juga i onih sa severa. »Džep« je bio prepovoljen. Nemci u Vogezima bili su otsečeni. Od 5 do 9 februara jedan deo francuskih snaga preuzeo je čišćenje zapadnog »džepa« u Vogezima, dok je ostatak, međutim, potiskivao Nemce postepeno na Rajnu. Nef Brizah, poslednji bastion nemačkog otpora, pao je 6 februara u ruke američke pešadije. Francuske tenkovske snage prodirale su na Šalampe, poslednje nemačko mesto prelaza preko Rajne.

9 februara, u 8.00 časova, sve je bilo završeno. Izuzev oblasti Visenburga, ceo Alzas je bio oslobođen. 19 nemačka armija je skoro potpuno uništena. Broj zarobljenika peo se preko 20.000. Trupe generala de Latra zaista su se držale Tirenovih reči: »U Francuskoj se nijedan ratnik ne sme odmarati sve dok bude bilo i jednog Nemca s ove strane Rajne«.*)

*) Il ne doit pas y avoir d' homme de guerre en repos en France tant qu' il restera un Allemand en deçà du Rhin. — Turenne.

DOGAĐAJI NA DIPLOMATSKOM POLJU

Konferencija u Damberton Oksu

(avgust — oktobar 1944)

Pošto je pobeda Ujedinjenih nacija otada bila van svake sumnje, njihove su vlade počele da proučavaju probleme budućeg mira. Da bi organizovali bezbednost posle rata i pokušali da izbegnu svaku pojavu novih agresija, pretstavnici »velike četvorice«²⁷⁾ održali su u Damberton Oksu, blizu Vašingtona, od 21 avgusta do 7 oktobra 1944, konferenciju na kojoj je izrađen plan za organizaciju Ujedinjenih nacija. Ovaj plan, koji je bio predmet mnogobrojnih diskusija, predviđao je stvaranje 4 glavna organa: Generalnu skupštinu, Savet bezbednosti, Međunarodni sud pravde i Stalni sekretarijat sa Vojnim komitetom sastavljenim od pretstavnika generalštabova. Sem toga, plan je predviđao obrazovanje međunarodnih vazduhoplovnih snaga čiji bi zadatak bio borba protiv eventualnih agresora. Za stalne članove Saveta bezbednosti bili su predviđeni »velika četvorica« i Francuska koja je time bila zvanično priznata kao peta velika svetska sila.

Konferencija u Kvebeku i Moskvi

(septembar — oktobar 1944)

Međutim, rat još nije bio završen i trebalo je rešavati hitne vojne probleme. U tom cilju je od 10 do 17 februara 1944 došlo do sastanka premijera Čerčila i britanskih načelnika generalštabova u Kvebeku sa pretečnikom Ruzveltom i američkim načelnicima generalštabova. Oni su na ovom sastanku utvrdili britansko učešće u ratu protiv Japana i njihovu zajedničku politiku u pogledu evropskih nacija. U isto vreme rešeno je da se Italiji daje sve veća i veća sloboda u samostalnom upravljanju zemljom.

²⁷⁾ Sjedinjene Američke Države, Britanska Imperija, Sovjetski Savez i Kina.

Maršal Staljin, zadržan dužnostima svog vojničkog položaja, nije mogao da dođe u Kvebek, zato je neumorni Čercil otišao u Moskvu da bi od 9 do 18 oktobra konferisao sa šefom SSSR-a. Glavni predmet razgovora bila su pitanja Poljske, Jugoslavije i Grčke po kojima je postignut zadovoljavajući sporazum. Nemačka nada da će doći do rascepa između Saveznika nije se ostvarila.

Konferencija u Čikagu

(od 1 novembra do 5 decembra 1944)

U regulisanju posleratnih problema pitanje civilnog vazduhoplovstva bilo je od prvakasne važnosti. Stoga je od 1 novembra do 5 decembra održana jedna međunarodna konferencija u Čikagu sa ciljem definisanja njegovog međunarodnog statusa. Već unapred otežana zbog neučestvovanja Sovjetskog Saveza, konferencija je naišla na nepomirljive razlike u shvatanju između, s jedne strane, pristalica »potpune slobode« vazduha (*Five Freedoms*, pet sloboda), među kojima su i Sjedinjene Američke Države i, s druge strane, pristalica veće nacionalne suverenosti (*Two Freedoms*, dve slobode), među kojima su bili Velika Britanija i njeni dominioni, Francuska i većina evropskih zemalja.

»Dve slobode« bile su sloboda da se može nadletati strana teritorija i sloboda da se može spuštati na nju u slučaju kvara ili nestanka goriva. One su definisale takozvani sporazum »tranzita« koji je potpisalo 26 prisutnih nacija. Ovim dvema slobodama su pristalice potpune slobode dodale spuštanje i ukrcavanje putnika i robe na nekom stranom aerodromu i, najzad, pravo da vrše »kabotazu« (»cabotage«), tj. prenos na neki strani aerodrom putnika i robe iz bilo koje zemlje.

Za sporazum »pet sloboda« najzad je glasalo 13 nacija: Kina, Avganistan, Liberija, Abisinija, Turska, Hollandija, Švedska i veliki deo američkih republika.

Konferencija je u isto vreme osnovala privremeni upravni organ za međunarodno civilno vazduhoplovstvo

(OPACI*) kome je stavljen u zadatak da prouči i izradi sporazum koji bi mogao biti prihvaćen od svih nacija i da izgladi razmimoilaženja između pojedinih nacija po ovom pitanju.

Ponovan izbor Ruzvelta

(7 novembra 1944)

Na uporno navaljivanje svoje stranke, predsednik Ruzvelt pristao je da se i po četvrti put kandiduje za predsednika Sjedinjenih Američkih Država. Suprotstavljen Tomasu Duiju, republikanskom kandidatu, Ruzvelt je bio i ovoga puta izabran, 7 novembra 1944, sa 432 glasa protiv 99. Za potpredsednika bio je izabran Hari Truman. Ruzvelt je odmah ponovo potvrdio da će Amerika sa svojim Saveznicima produžiti do kraja borbu protiv Nemačke i Japana. Ništa se nije menjalo u unutrašnjoj ni spoljašnjoj politici SAD. Na taj način, u trenutku poslednje runde, demokratije su bile mnogo više ujedinjene nego totalitarna Nemačka, gde je podmukla borba između vojske i nacističke partije produžila da potkopava moral zemlje.

*) Organisation Provisoire de l' Aviation Civile Internationale.

GLAVA XXIV

OPERACIJE NA DALEKOM ISTOKU

I — SAVEZNIČKA PROTIVOFANZIVA NA PACIFIKU (vidi skicu 25 na str. 415)

Čim su Saveznici uspeli da prikupe dovoljne snage u jugozapadnom delu Pacifika, a naročito njihova tri još raspoloživa nosača aviona (*Wasp*, *Hornet* i *Enterprise*), preduzeli su protivofanzivu čiji je prvi cilj bio da se od Australije definitivno otkloni opasnost invazije.

Vrhovni komandant na Jugozapadnom Pacifiku, general Makartur, preuzeo je osvajanje Nove Gvineje, polazeći od novogvinejskog »ptičnjeg repa« (oblast Majln Beja i Port Morezbija), i nadirući duž severne obale ovoga velikog ostrva.

Izvođenje Makarturove ofanzive bilo je u početku veoma sporo zbog nedostatka materijala i terenskih teškoća, ali se naglo ubrzalo od trenutka kada je saveznička nadmoćnost u vazduhu i na moru dozvolila da se ponovo primeni taktika iskrcavanja u vidu »ovnovskog skoka«^{*)} (*saut de mouton*), koja se sastojala u »obilasku« većine japanskih utvrđenih položaja, zadovoljavajući se samo njihovim neutralisanjem.

Isto se dogodilo i sa operacijama koje je izvodio admiral Nimic, vrhovni komandant flote i ostalih snaga na Centralnom Pacifiku. Pošto je mučno osvojio Solomonska Ostrva, on je taktiku iskrcavanja sa ostrva na ostrvo za-

^{*)} *Saut de mouton* — »ovnovski skok« francuski naziv za igru »jenidžajes«. Misli se na iskrcavanje duž obale, u pozadinu utvrđenih položaja, koje bi inače trebalo savlađivati. — Prim. red.

menio taktkom iskrcavanja u vidu »ovnovskog skoka«, koja mu je omogućila da mnogo brže napreduje ka srcu Japanskog Carstva.

Na taj način, počev od 1943 godine, dve američke ofanzive izvođene su na dva skoro paralelna pravca: Makarturova nadirući ka Luzonu preko Halmatere i Lejte, i Nimicova ka Okinavi, prelazeći preko Gilbertovih i Marjanskih Ostrva, Guama i Ivošime.

Blagodareći izvanredno velikom industrijskom kapacitetu, Amerikanci su uspeli da ostvare nemoguće i da budu sve jači baš u vremenu kada su njihove komunikacijske linije postajale sve duže. Pošto su shvatili da su nosači aviona ključ pobede na ogromnom prostranstvu Pacifika, jer su jedino oni omogućavali da se postigne nadmoćnost u vazduhu i na moru, Amerikanci su izgrađivali nosače aviona tempom koji je davao više od jednog mesecno, a pored toga, prepravili su za dve godine preko šezdeset teretnih brodova u prateće nosače aviona. Njihova ratna flota bila je udvostručena neobično važnom flotom pomoćnih jedinica (tendera, plovećih dokova, remorkera, brodova za snabdevanje, itd.). Najzad, zauzeta pristaništa pretvarana su odmah u pomorske baze. U isto vreme, ogromno povećanje njihove proizvodnje aviona (47.873 u 1942 i 85.946 u 1943 godini) omogućilo je Amerikancima da formiraju prvo jednu a zatim dve vazdušne flote na Jugozapadnom Pacifiku. Ove dve vazdušne flote (5-ta i 13-ta) bile su 1 jula 1944 stavljenе pod komandu general-potpukovnika Kenija, koji je postao vrhovni komandant vazduhoplovnih snaga na Dalekom Istoku (*Far East Air Command*). Na Centralnom Pacifiku nastavila je da dejstvuje 7 vazdušna flota, dok je 11-ta bazirala na Aljaski.²⁸⁾

Sem vazdušnih flota, stavljenih na raspoloženje komandantima pojedinih vojišta na Pacifiku, general Ar-

²⁸⁾ Komandanti vazdušnih flota (*Air Forces*) na Pacifiku od 1943 do 1945 bili su: 5-te general-potpukovnik Hvajthed; 7-me general Vilis Hejl, pa zatim general-major Daglas i, najzad, brigadni general Hvajt; 13-te general Tvjajning, zatim general Sen Kler Strit i, najzad, general-major Vartsmit, i 11-te general-major Džonson.

nold, načelnik Vazduhoplovog generalštaba, zadržao je na svom neposrednom raspoloženju 20 vazdušnu flotu, sastavljenu od »Letećih supertvrđava B-29«, džinovskih mašina koje mogu da nose više tona bombi na 3.000 km daljine. Ovi bombarderi su otpočeli još 15 juna 1944 sa bombardovanjem Japana uzletajući sa aerodroma u Kini. Ova nadmoćnost u vazduhu, koja je neprestano rasla, omogućavala je Amerikancima da uvek spreče preduzimanje protivofanziva od strane Japanaca. Japanske baze na Pacifiku, još nezauzete, naročito Kavieng, Rabaul i Truk, bile su još od oktobra 1943 skoro svakodnevni ciljevi bombardovanja za uznemiravanje. Truk, naprimjer, taj japanski Perl Harbor, bombardovan je u dva maha, 13 i 26 februara 1944, sa rezultatom: 12 ratnih i 11 trgovackih brodova potopljeno i 200 aviona uništeno. Tako su japanska flota i avijacija, stalno »uznemiravane«, bile od slabe pomoći trupama na zemlji čije su jedinice hrabro ginule na mestu bez ikakve nade da će odneti ma kakvu pobedu.

Makarturova ofanziva. Preotimanje Nove Gvineje

Posle neuspelog pokušaja kod Port Morezbija, Japanci su otpočeli da se povlače preko planina Owen Stenli, uznemiravani od strane savezničke avijacije i gognjeni od Australijanaca, koji su 1 novembra 1942 povratili Kokodu. Za ovo vreme američke vazdušnodesantne trupe, prvi put upotrebljene u tom broju na Pacifiku, bile su prenete na obalu, jugoistočno od Bune (južno od Gona), odakle su mogle Japancima da preseku otstupnicu. Stoga su se Japanci brzo povukli, da bi se zatvorili u svoja tri »ježa«: Gona, Buna i Sanananda. Posle dugih opsadnih borbi, ove su tri tačke pale redom: 9 decembra 1942, 2 i 23 januara 1943. Tu nije bilo ni otstupanja, ni predavanja, te je na hiljade Japanaca izginulo na mestu.

Oslobodenje obala u zalivu Huon

Tada je otpočela nova operacija za oslobođenje obala u zalivu Huon. Zauzimanje Južnih Solomonskih ostrva, kao i ostrva Trobrijand i Vudlark (jula 1943), dalo je Sa-

veznicima vazduhoplovne i pomorske baze sa kojih su otada neumorno napadali konvoje koji su doturali trupe i snabdevanje iz Rabaula. Njihova su dejstva bila veoma snažna i efikasna. Posle bitke u Bizmarkovom Moru (3 i 4 marta 1943), u kojoj je jedan japanski konvoj od 13 brodova bio potpuno uništen avionima generala Kenija, koji su napadali iz brišućeg leta, Japanci se nisu više usudili da vrše snabdevanje velikim konvojima.

4 septembra 1943 Australijanci su se, istočno od Laeja, iskrčali u pozadinu neprijatelja, dok su američki padobranci-pešaci i artiljeri sa svojim topovima — bili spušteni pomoću padobrana. 11 septembra zauzeta je Salamaua, 16-og Lae, a 21 oktobra Finšhafen.

Da bi savladali neprijateljske trupe koje su ogorčeno branile poluostrvo Huon, Saveznici su morali da prođu u unutrašnjost dolinama Markham i Ramua, dok su duž severne obale vršena iskrcavanja. Savezničke trupe iskrcane kod Sajdora spojile su se 15 februara 1944 sa trupama koje su napredovale u unutrašnjosti ostrva. Posle zauzeća Admiralskih Ostrva (krajem februara) izvedeno je poslednje iskrcavanje 3 i 4 marta 1944 kod Mindirija, oko 50 km zapadno od Sajdora, tako da je Mandang pao 24 aprila 1944.

Iskrcavanje poput »ovnovskog skoka«

Toga trenutka počelo se sa primenom taktike iskrcavanja u vidu »ovnovskog skoka«. Od ovoga trenutka nadmoćnost u vazduhu bila je osigurana, blagodareći aparatima »Liberator«, »Mičel«, »Boston« i »Lajtning« 5 vazdušne flote pod komandom general-potpukovnika Hvajt-heda, i Saveznici su, umesto da pravoliniski napreduju i napadaju japanske »ježeve« po redu nailaska kao dosada, počeli da se iskrcavaju na po nekoliko stotina kilometara pozadi sledeće neprijateljske posade, prepustajući avijaciji brigu da je neutrališe dnevnim bombardovanjem i otsecanjem od svakog snabdevanja obrazovanjem nemilosrdne vazdušno-pomorske blokade.

22 aprila 1944, daleko obilazeći veliku japansku bazu Vejvek, iskrcale su se Makarturove snage (6-ta armija

generala Krjugera) kod mesta Holandija, kod Tanahmere, 650 km zapadno od Madanga, kao i kod Ajtape, između Holandije i Madanga, izolujući na taj način 60.000 Japanača u oblasti Vejvek. Kao i uvek, prvi su ciljevi bili aerodromi, jer, čim se oni imaju u rukama, mogu se već pripremati novi »ovnovski skokovi«.

Pošto je ova operacija sjajno uspela, dalje izvođenje operacija moglo se znatno ubrzati. I pošto je još jedna druga armija, 8-ma, pod komandom generala Ajhelbergera, bila došla kao pojačanje 6 armije, osvajanje Nove Gvineje bilo je ustvari završeno u julu 1944. Američke armije, koje su utrošile skoro 18 meseci da bi savladale 500 km koji su odvajali Kokodu od Madanga, napredovali su 1.500 km za manje od 3 meseca i bile u mogućnosti da preduzmu pripreme za napad na Filipine. U tom cilju operacije su nastavljene, i to 17. maja 1944 za ostrvo Vekd, u zalivu Mafin i kod Arara, 27. maja na ostrvu Bjaku (najvažnijem ostrvu u grupi ostrva Zapadni Šauteni), čija su 3 aerodroma ubrzo pala u ruke Saveznika, i, 2. jula, na ostrvu Noemfuru. Najzad, 30. jula, japanska posada Manokvarija (18.000 ljudi), mesta koje je gospodarilo poluostrvom Fogelkopf, zapadnim krajem Nove Gvineje, bila je takođe obiđena iskrcavanjem američkih trupa na Rtu Sansapor.

Sa ovim poslednjim iskrcavanjem završene su operacije. Istina, trebalo je još savladati i Vejvek, ali je to bila drugostepena operacija koja je mogla da čeka. 60.000 Japanača, pod komandom generala Adašija, otsečenih između Hansa Beja i Ajtape, bez ikakve nade na evakuaciju, okruženih visokim planinama koje su im zatvarale otstupnicu ka jugu, a pritom još ugroženih od strane savezničkih kolona, koje su se spuštale od Ajtape i nadirale od Madanga i dolinom Ramua, vodilo je otada neizvestan i bedan život.

Okruženje Rabaula

(decembar 1943 — mart 1944)

Čim je počela saveznička protivofanziva, Japanci su znatno pojačali svoje baze, Buku na severnom kraju So-

lomonskih Ostrva, Kevjang, severni rt Nove Irske i, naročito, bazu Rabaul na Novoj Britaniji, bivši glavni grad nemačkih poseda u Okeaniji, koja je imala jednu vrlo dobro opremljenu luku i 4 aerodroma.

Ali savezničke snage u vazduhu i na moru, koje su svakim danom davale dokaze svoje nadmoćnosti, omogućavale su Saveznicima sve smeliju i smeliju taktku. Napredovanje na Novoj Gvineji, zauzimanje ostrva Trobrijand, držanje aerodroma na Bugenvilu i Trezorskim Ostrvima, omogućili su, prvo, jako bombardovanje neprijateljskih baza, a zatim njihovo postepeno opkoljavanje.

15 decembra 1943 iskrcale su se trupe 6 američke armije kod Arave, na južnoj obali Nove Britanije i, uprkos jakog japanskog otpora, uspele da prošire svoj mostobran u svima pravcima. 26 decembra izvršena su nova iskrcavanja sa obe strane Rta Glosetera * (zapadni kraj Nove Britanije), gde se nalazio veliki aerodrom, kao i na Dugom Ostrvu, koje je gospodarilo moreuzom između Nove Gvineje i Nove Irske. Zbog saobraćajnih teškoća u unutrašnjosti ostrva, Japanci su bili primorani da se postepeno povuku na njegov severni deo.

Na taj način, Rabaul je bio ugrožen sa juga i zapada.

Od 15 februara 1944, posle zauzeća Zelenih Ostrva (Iles Vertes — severno od Bugenvila), on je bio ugrožen i sa istoka. Najzad, opkoljavanje je bilo upotpunjeno iskrcavanjem izvršenim na Admiralskim Ostrvima od 29 februara do početka aprila, koja su Saveznicima dala dva aerodroma i pomorsku bazu Lorengau, kao i iskrcavanjem na ostrvima Emirau (severno od Kenjanga) 19 marta.

Otada su baze Nove Britanije i Nove Irske, posvudnevno bombardovane iz vazduha, bile neutralisane. Rabaul je vremenom postao samo jedan ogroman japanski koncentracioni logor.

Ofanziva admirala Nimica

Od početka 1942 bila su Solomonska Ostrva u rukama Japanaca koji su se 22 januara 1942 iskrčali na severna ostrva u isto vreme kada i kod Rabaula na Novoj Britaniji, i postepeno okupirali sva ostrva. Kako su ova

ostrva planinskog karaktera, Japanci su uglavnom bili zaposeli obale.

Američke snage, čije su glavne baze bile na Novoj Kaledoniji i Novim Hebridima, nisu mogle preći u ofanzivu pre nego što povrate Solomonska Ostrva. Tako je otpočela strašna borba oko ovih ostrva na Pacifiku koja su dотле bila skoro nepoznata.

Ofanziva je otpočela 7 avgusta 1942, pod komandom vice-admirala Gormlija, koji je na ostrvo Tulagu i severnu obalu ostrva Gvadalkanala iskrcao amfibiske snage pod komandom kontra-admirala Turnera. U sastavu ovih snaga bila je i 1-va ojačana divizija pomorske pešadije pod komandom general-majora Vandegrifta. 8 avgusta 1942 ujutru već su Tulagi i aerodrom, koji su Japanci bili podigli blizu rta Lunga na Gvadalkanalu, bili u rukama Amerikanaca.

Da bi mogli preduzeti napad i na Australiju, Japancima su Solomonska Ostrva bila neophodna. Stoga su oni preduzeli snažan protivnapad. Ali je obnovljena američka flota sada raspolagala dovoljnim bazama na Novoj Kaledoniji i Novim Hebridima. Tako je otpočela faza velikih vazdušno-pomorskih bitaka iz kojih su savezničke snage, uprkos ozbilnjih gubitaka, na kraju izašle kao pobedioci.

Od 7 avgusta 1942 do 7 februara 1943 bilo je šest sukoba na moru ili na moru i u vazduhu, koji su se odigrali oko Gvadalkanala,^{*)} i to:

1) Japanska pobeda u pomorskoj bici kod ostrva Savo (noću 8/9 avgusta 1942) u kojoj je potopljeno 5 savezničkih krstarica.

2) Američka pobeda na moru i u vazduhu kod Istočnih Solomonskih Ostrva (25 avgusta 1942), dobijena blagodareći američkoj nadmoćnosti u vazduhu i upotrebi radara, u kojoj su potopljeni japanski brodovi: 1 laki nosač aviona, 1 torpiljarka i 1 veliki transportni brod.

3) Američka pobeda na moru kod Rta Nade (noću 11/12 oktobra 1942) gde je potopljeno 3 japanske torpiljarke i 1 krstarica kao i 1 američka torpiljarka.

^{*)} Detaljnije o ovim operacijama vidi *Pomorske bitke za Gvadalkanal* od Morisona, sveska 11 *Male vojne biblioteke*, izdanje »Vojnog dela«, 1952. — Prim. prev.

4) Američki vazdušno-pomorski poraz kod Santa Kruza (25 i 26 oktobra 1942). Američki gubici: nosač aviona *Hornet*, 1 torpiljarka i 15 aviona. Japanski gubici: 1 krstarica i 100 aviona.

5) Tronoćna bitka (od 13—15 novembra 1942), završena američkom pobedom blagodareći upotrebi radara. Američki gubici: potopljeno 3 krstarice i 7 torpiljarki. Japanski gubici: 2 bojna broda (*Hiei* i *Kirishima*), 1 krstarica, 3 torpiljarke i 6 transportnih brodova.

6) Japanska pobeda kod Tasafaronga (noću 29/30 novembra 1942): 1 japanska krstarica potopljena, 1 američka krstarica potopljena i 3 druge krstarice jako oštećene.

Borbe na kopnu nisu popuštale u svojoj žestini. Borba je bila žestoka naročito 25 oktobra 1942, kada je general Vandegrift morao da odbija opšti napad Japanaca koji su bili znatno ojačani trupama sa Bugenvila koje su noću prevozili brzim razaračima nazvanim »Tokio ekspres«. Japanci su bili dospeli do ivice aerodroma kod Henderson Filda, ali su 2 novembra 1942 odbačeni do reke Matanikau. 9 decembra 1942 je general Vandegrift predao komandu general-majoru A. Paču, čije su trupe uz nemiravale neprijatelja do početka februara 1943, kada su Japanci završili evakuaciju posade ostrva.

U ovoj ogorčenoj borbi Japanci su izgubili 20.000 ljudi, 22 ratna broda (2 bojna broda, 1 nosač aviona, 5 krstarica, 8 razarača i 6 transportnih brodova) i preko 1.000 aviona.²⁹⁾ Amerikanci su izgubili 28 jedinica (2 nosača aviona — *Wasp* i *Hornet*, 9 krstarica, 16 torpiljarki i 1 podmornicu).

Gvadalkanal je zaista bio »Staljingrad« Pacifika.

21 februara 1943 Amerikanci su se iskrcali na Ruselska Ostrva gde su izgradili isturenu vazduhoplovnu bazu. 17 aprila su američki lovci oborili iznad Bugenvila admiralja Jamamota, vrhovnog komandanta japanske flote, koji je avionom bio došao u inspekciju.

Malo-pomalo, savezničko vazduhoplovstvo je, uprkos japanskih pojačanja, izvojevalo nadmoćnost u vazduhu.

²⁹⁾ 8 juna 1943 Japanci su takođe izgubili slučajnom eksplozijom u pristaništu Hirošime bojni brod *Mutsu*.

16 juna je, u toku besomučnih borbi iznad Gvadalkanala, 100 američkih lovaca oborilo 107 japanskih aparata, izgubivši samo 6 svojih aparata. 21 juna 1943 Amerikanci su otpočeli osvajanje Nove Džeordžije gde su Japanci posle gubitaka Tulagija izgradili jednu veliku bazu kod Munda Pointa. 30 juna Amerikanci su se iskrcali kod Rendove, a posle nekoliko dana na više drugih mesta ovog ostrva, koje su Japanci počeli da evakuišu krajem jula meseca. 5 avgusta 1943 prestao je svaki otpor kod Munde, tako da su Saveznici raspolagali odličnim aerodromom za dalje izvođenje ofanzive. Saveznici su, pošto su lako zauzeli ostrva: Kolombangaru, Vela Lavelu, Trežjuri i Šoazel, preduzeli napad na veliko ostrvo Bugenvil.

28 avgusta 1943 uspeli su »marinci«*) da se nasilno iskrcaju u zalivu Carica Avgusta, na zapadnoj obali, ali su Japanci dali ogorčeni otpor i iskrcone trupe su ostale zaustavljene na uskom pojusu duž obale. No, savezničke trupe su ipak uspele da na ovom otseku urede 3 aerodroma od kojih su onaj kod Pive laki i srednji bombarderi 13 vazduhoplovne flote počeli da koriste 25 decembra 1943. Kako se ovaj aerodrom nalazio na svega 400 km od Rabaula, to je on bio od prvakasnog značaja za dejstva u cilju neutralisanja ove velike japanske baze.

Za vreme od jula do decembra 1943 odigralo se u vodama Solomonskih Ostrva 5 sledećih važnih sukoba na moru:

— dva sukoba u Zalivu Kula (6 i 13 jula), u kojima je sa obe strane potopljeno po 1 krstarica i 2 torpiljarke;

— sukob u Zalivu Vela (noću 6/7 avgusta), u kome je potopljeno 3 japanske torpiljarke;

— sukob kod Vela Lavele (noću 6/7 oktobra), u kome je potopljena po 1 torpiljarka sa svake strane; i najzad,

— sukob u zalivu Carica Avgusta (1 i 2 novembra), u kome su potopljene 1 japanska teška krstarica i 1 torpiljarka. Pored toga je 4 decembra 1943 podmornica *Sailfish* potopila japanski nosač aviona *Chuyo*.

*) »marinci« = »marines« = pomorska pešadija. — Prim. prev.

Aleutska Ostrva

(april — avgust 1943)

Na krajnjem severu Pacifika preduzeto je proterivanje Japanaca sa opasnih baza koje su Amerikanci bili podigli prethodne godine na Aleutskim Ostrvima. Polazeći iz Dač Harbora, američke baze u blizini Aljaske, Amerikanci su prvo očistili Andreanov Arhipelag i ostrvo Amčiku, podigli bazu u Adaku, septembra 1942, zatim su, primenjujući svoju taktiku »ovnovskih skokova«, obišli Kisku koju su Japanci koristili kao snažno branjenu podmorničku bazu. 12 maja 1943 Amerikanci su se, posle nerešenog sukoba na moru od 27 marta u blizini Komandorskih Ostrva, iskrcali kod Atua.

Zauzimanje ostrva Atu, koje se nalazi na zapadnom kraju arhipelaga, završeno je krajem meseca maja 1943. Ono je pružalo Saveznicima, pored važne meteorološke baze, laku kontrolu Beringovog Mora, a naročito ostrva Kiske, koje su počeli tako da bombarduju da su ga Japanci, koristeći se maglom, evakuisali 22 jula. 15 avgusta Amerikanci su zauzeli ovo ostrvo ne naišavši ni na kakav otpor. Zauzimanjem ostrva Atu Amerikanci su bili udaljeni od Tokija 3.200 km, a 1.225 km od Paramušira, najsevernijeg ostrva iz grupe Kurilskih Ostrva, na koja je 11 vazdušna flota od početka 1944 godine vršila sve češće vazdušne napade.

Vazdušno-pomorska ofanziva na Japan

Čim su bile zauzete potrebne baze i Australija bila van svake dalje opasnosti, admirал Nimic je preuzeo napad na širokom frontu na spoljni odbranbeni pojaz Japana. Ovaj isturen pojas protezao se duž niza ostrva, zasutih u pravcu sever-jug od Tokija do Marijanskih Ostrva, a u pravcu istok-zapad od Karolinskih preko Maršalskih Ostrva do ostrva Vejka. Važnije isturene japanske baze tog odbranbenog pojasa bile su tada: ostrvo Truk, među Karolinskim Ostrvima, i ostrvo Kvajalejn, među Maršalskim Ostrvima, koje su, sa bazom na ostrvu Vejk, ugrožavale Srednji Pacific. I tako, dok je Makartur

od decembra 1942 napredovao u skokovima duž cele obale Nove Gvineje, Nimic je izveo čitav niz veličanstvenih iskrcavanja po Pacifiku, preotimajući jedno za drugim Gilbertova, a zatim Maršalska Ostrva. Najzad, iskrcavači se na Sajpanu (Marijanska Ostrva), 14 juna 1944, on je otpočeo direktni napad na unutrašnju tvrđavu Japana.

Zauzimanje Gilbertovih i Maršalskih Ostrva

20 novembra 1943, posle snažnog bombardovanja baža na Gilbertovim Ostrvima, koja su izveli avioni sa brodova i avioni 7 vazdušne flote, generala Hejla, Amerikanci su se iskrcali na tri glavna ostrva: Makin, Taravu i Apamamu. Oko 15 decembra oni su bili gospodari svih važnijih položaja arhipelaga posle veoma teških borbi u kojima se proslavila pomorska pešadija. U tim borbama ona je istina izgubila 20% svoga sastava, ali je istrebila Japance sve do poslednjeg.

U nadi da će uspeti da primoraju japansku flotu da primi borbu, savezničke vazdušno-pomorske snage napale su je početkom decembra kod Maršalskih i Karolinskih Ostrva. Ovom prilikom potopljeno je nekoliko japanskih ratnih brodova, ali, saobrazno direktivama plana »Z« (defanziva na spoljnoj liniji oslojenog prostora), japanska flota nije izašla. Japansko komandovanje, zaplašeno pretrpljenim gubicima, štedelo je flotu za odbranu samoga Japana u užem smislu. Stoga i nije došlo ni do kakvog reagiranja kada su se Amerikanci, posle dvomesečnog snažnog bombardovanja Maršalskih Ostrva, 31 januara 1944 iskrcali na ostrvo Kvajalejn, na kome je bila najveća japanska baza ove grupe ostrva.

Ovo koralsko ostrvo (atol), jako utvrđeno, koje je imalo oko prostrane lagune (lagoon) nekoliko aerodroma i jednu vazduhoplovnu bazu, nalazi se na 1.800 km od Truka na koji je omogućilo neprestane napade.³⁰⁾ U međuvremenu je ostrvo Kvajalejn služilo za postepeno neutralisanje ostalih baza na Maršalskim Ostrvima, dok su se

³⁰⁾ Ostrvo Truk se već nalazilo pod udarima bombardera »Liberatora B-24« iz sastava 13 vazdušne flote sa baza na Admiralskim Ostrvima.

nizala iskrcavanja: 4 februara na ostrvo Majuro, 19-og na Enivetok i 10-og i 11 marta na Voto i Ujae. Od trideset i dva koralska ostrva, koliko ih ima ovaj arhipelag, krajem juna 1944 ostala su u japanskim rukama samo još Votje, Jaluit, Maleolap i Mili, potpuno neutralisana neprestanim bombardovanjem iz vazduha. Sa Gilbertovih Ostrva učinjen je skok unapred za 1.200 km, a ubrzo zatim i drugi. Japanci su, praćeni zlim udesom, 31 marta 1944 u avionskoj nesreći kod Cebua izgubili naslednika Jamamota, admirala Koja, na čije je mesto došao Tojoda.

Napad na ostrvo Sajpan i njegovo zauzimanje

(od 14. juna do 8. jula 1944)

14. juna 1944, posle snažnog bombardovanja važnijih baza na Marijanskim Ostrvima, iskrcale su se američke jurišne trupe, pod komandom generala Smita, na ostrvo Sajpan uprkos žestokog otpora neprijateljskih trupa koje su ih odbacile na jugozapad, ali koje nisu mogle da spreče obrazovanje mostobrana u Mađioničarkinom Zalivu, na juguistočnom delu ostrva.

Vrednost ovoga poduhvata objašnjava žestina borbi i broj snaga i sredstava stavljenih u dejstvo: desantne trupe potpomagala je 5-ta flota admirala Spruensa čiji su aparati sa nosača aviona neutralisali aerodrome. Admiral Tojoda odlučio je da primeni novi japanski operativski plan (plan »A« od 3. maja 1944) i da napadne neprijateljsku flotu. 18. juna je jedna grupa japanskih nosača aviona, u pratnji većeg broja ratnih brodova, bila u pokretu na istok od Filipina, i njeni su avioni napali američke vazdušno-pomorske snage. Američka vazdušno-pomorska operativna grupa br. 58 (Task force) vice-admirala Mičera, čim je posle napada uočila japanske brodove, otpočela je da ih goni, a sutradan su ih saveznički avioni iznenada napali i naneli im teške gubitke.³¹⁾ Predveče je, međutim, japanska flota uspela da se povuče između Formoze i Lusona.

³¹⁾ 2 nosača aviona potopljena, 1 zapaljen, a 2 jako oštećena. Pored toga, uništeno je 400 japanskih aviona.

I ovog puta nije bilo nikakvog dodira između flota, sem preko vazdušnih napada koji su sa jedne i druge strane upućivani protiv protivničkih brodova. Nadmoćnost američkih aviona i njihovih posada odlučila je pobedu koja je mogla biti potpunija da je admiral Spruens bio manje oprezan.

Na Sajpanu su kopnene operacije trajale sve do 8 jula 1944. Najvažnija operacija bila je zauzimanje, 21 juna, aerodroma Aslito, koji je dobio novo ime Ajli Fild. Ovaj aerodrom bio je jedan od najboljih aerodroma na ovom arhipelagu na kome su otada mogle da se spuštaju i snabdevaju i »Supertvrđave« koje su polazile iz Kine i da tako bombarduju Japan i u odlasku i u povratku. 28 juna je Madjoničarkin Zaliv bio potpuno oslobođen, te je omogućavao savezničkim brodovima korišćenje odličnog sidrišta.

8. jula je na ostrvu prestao svaki organizovan otpor. Japanci su izgubili svu svoju posadu. 9.000 mrtvih, 1.000 zarobljenih, 1.000 aviona i 58 brodova — bili su rezultat ove operacije u kojoj su i Amerikanci, takođe, pretrpeli teške gubitke koji su iznosili do 2.500 mrtvih i 1.200 zarobljenih. Komandant Sajpana, admirал Nagumo, izvršio je samoubistvo.

Ostrvo Sajpan, koje se nalazi na 2.300 km od Tokija, 1.500 od Palaua i 2.200 od Davaoa, imalo je ogroman strategiski značaj za buduće operacije protiv Japana. Ono će zaista omogućiti »Letećim supertvrđavama B-29« iz 20 vazdušne flote da otpočnu redovno bombardovanje i samih Japanskih Ostrva, kao i dosta slabijim avionima 7 vazdušne flote generala Daglasa da svakodnevno napadaju Ivošimu.

Zauzeće ostrva Guama i Tinijana

(od 20 do 31 jula 1944)

Zauzeće Sajpana bilo je upotpunjeno zauzećem Tinijana, a naročito Guama, starog američkog poseda koji su Japanci okupirali 14 decembra 1941 i koji su bili jako utvrđili.

Posle sedamnaest dana pripremnog bombardovanja iz vazduha, od 3 do 20 jula, pomorska pešadija generala Gajgera iskrcala se na Guam i brzo odbacila japansku posadu na poluostrvo Oroteu na kome se nalazio najveći aerodrom ovog ostrva. Posle devet dana borbe stvar je bila svršena tako da su već od 30 jula i pristaništa i aerodromi bili u rukama Amerikanaca. Zauzeće ostrva Tinijana, koje se nalazi južno i u blizini Sajpana, bilo je takođe vrlo brzo. Započeto 23 jula, osvajanje je završeno 31-eg zauzećem grada Tinijana.

Zauzeće Marijanskih Ostrva dalo je Amerikancima istrenu bazu koja je bila neophodna njihovoј floti za pravljenje novog skoka unapred ka unutrašnjoj japanskoj odbranbenoj liniji. Zauzeće ostrva Guam i Sajpan označava, za izvesno vreme, kraj operacija koje su izvodile same američke pomorske snage.

Sve oružane snage, kako one koje su pripadale admiralu Nimicu, tako i one generala Makartura, biće otvara upotrebljene za osvajanje Filipina. Stoga su snage admirala Nimica tek po osvajanju Filipina mogле da nastave sa svojim skokovima ka Japanu napadajući, u februaru 1945, ostrvo Ivošimu.

Preotimanje Filipina

Prvi cilj ofanzive protiv Japanskog Carstva bili su Filipini.

Ovaj arhipelag stvarno je imao dvostruki strategiski značaj. S jedne strane, Filipini su omogućili Amerikancima da se znatno približe Aziskom kontinentu kao i samom Japanu što im je bilo neophodno za dalje operacije, a s druge strane, da neutrališu teritorije Južnog Pacifika, koje su još bile u japanskim rukama (Sundska Ostrva, Borneo, Celebes, Molik i dr.), presecajući komunikacije između Japana i ovih ostrva, tako da ne bi morali odmah da preuzimaju akcije neposredno protiv tih ostrva.

Prethodne operacije: borbe za ostrva Palau i Morotaj

Ove prethodne borbe bile su uslovljene potrebom da se osiguraju komunikacije koje vezuju Filipine sa ostr-

vima Guam i Sajpan, s jedne, i Novom Gvinejom, sa druge strane.

15 septembra 1944 Amerikanci su se jednovremeno iskrcali na Morotaj, malo ostrvo u grupi Molučkih Ostrva, severno od Halmahere, i Peleliju u grupi Palau. 17 septembra preduzeta je još i jedna akcija na Angaur. 11 oktobra su, zauzećem Garakajoa, Amerikanci bili gospodari nad 11 ostrva arhipelaga Palau.

Japanci su 31 oktobra 1944 reagirali pokušajem iskrčavanja na Peleliju i Negerong, ali su 14 novembra i ova ostrva povraćena. Otada je američka avijacija kontrolisala arhipelag Palau, a 17 oktobra, zauzimanjem i to bez borbe, ostrva Ngulua, bilo joj je osigurano gospodarenje nad svim ostrvima Zapadnih Karolinskih Ostrva. Sem toga, ostrvo Peleliju poslužiće kao istaknuta baza ili reljena stanica američkim bombarderima koji dejstvuju protiv ostrva Lejte na Filipinima.

Neutralisanje japanskih vazdušno-pomorskih snaga

Pre nego što su otpočela iskrčavanja, američke vazduhoplovne i pomorske snage preuzele su neutralisanje japanske flote i avijacije.

U toku svog napada od 8 septembra 1944 na ostrvo Mindanao, Amerikanci su uništili ili teško oštetili 89 japanskih brodova, 68 aviona i 5 aerodroma. Napad od 21 septembra na zaliv Manilu stao je Japance 110 oborenih aviona, 95 uništenih na zemlji, a od brodova je potopljeno: 1 razarač, 6 brodova-cisterni i 5 drugih brodova. 23 septembra Amerikanci su potopili 22 razna broda i obozili 36 aviona u blizini grupe ostrva Visajas, severno od Panje.

24 septembra, posle jednog novog napada koji je trajao dva dana, Japanci su izgubili u zalivu Manile 105 brodova različite tonaže, kao i 405 aviona.

10 oktobra je američka flota izvršila napad u vodama Rjukju. Japanci su imali 58 potopljenih ili oštećenih ratnih jedinica, među kojima i 3 mala bojna broda, i 89 uništenih aviona. Bitka koja se odigrala 12 oktobra kod Formoze stala je Japance 650 oborenih aviona i 100 po-

topljenih ili oštećenih brodova. Amerikanci su izgubili 76 aviona i imali su 3 oštećena broda.

Na taj su način, uoči iskrcavanja na Filipine, američka flota i avijacija imale skoro absolutnu nadmoćnost. Makartur je takođe mogao da uštedi dva meseca u »redu vožnje«, ukidajući predviđene operacije za osvajanje ostrva Jap, Mindanao i Talaud i prelazeći u napad neposredno na ostrvo Lejtu.

Iskrcavanje na ostrvo Lejtu

(19 oktobra 1944)

Dva razloga objašnjavaju izbor ostrva Lejte kao prvog cilja. Njegov geografski položaj u centru Filipina davao mu je izvanredan strategiski značaj. Sem toga, njegova se istočna obala nalazi pozadi jednog maleg unutrašnjeg mora (Lejtski Zaliv) čiji se prilazi mogu lako kontrolisati, a i prolaz japanskih brodova kroz njih lako sprečiti. Ostrvo je potpuno planinsko na jugu, a i celom njegovom dužinom proteže se planinski lanac ograničen na severu dvema dolinama: na istoku dolinom Lejte, a na zapadu dolinom Ormoka. 19 oktobra, pojavila su se pred Lejtskim Zalivom dva operativna desantna odreda, 3-ći pod komandom admirala Vilkinsona i 7-mi pod komandom admirala Barbeja. Sastavljena od 6 bojnih brodova, 18 nosača aviona i 746 desantnih brodova, ova je armada prevezla 6 armiju generala Krjugera. 20 oktobra iskrcale su se američke snage na dva mesta na istočnoj obali, u blizini glavnog grada ovog ostrva, Taklobana, i dalje na jug, kod Dulaga. Ove su snage bez borbe u isto vreme zauzele i ostrva: Homonhon, Suluan i Dinagat koja zatvaraju ulaz u Lejtski Zaliv.

Vazdušno-pomorska bitka kod Filipina

(od 23 — 25 oktobra 1944)

Pred ovakvom opasnošću Japanci su odlučili da primene varijantu № 1 plana »Šo« (odbrana Filipina), po kojoj je imala da se upotrebi u punoj meri njihova flota. Dve eskadre japanskih bojnih brodova isplovile su iz

luka Bornea i Peskadorea, dok je jedna jaka flota nosača aviona, među kojima i dva prepravljena bojna broda, pristizala iz Japana da bi iz pozadine napala američke mostobrane.³²⁾

Japanska eskadra koja je napadala sa juga (admirali Nišimura i Šima) bila je otkrivena već 21. oktobra u arhipelagu Sulu. Eskadra je odmah bila napadnuta od strane američkih ukrcanih aviona 3-će flote, zatim avionima 7 vazdušne flote sa Nove Gvineje, Morotaja i Lejte. Ona nije mogla da se probije kroz moreuz Surigao, između Mindanao i Lejte, tako da je, posle gubitka 2 bojna broda od po 30.000 tona, noću 24/25. oktobra morala da se vrati pobedena od strane starih bojnih brodova admirala Oldendorfa. Međutim, admirал Kurita (6 bojnih brodova i 12 krstarica), koji se severno od Sibijana okrenuo nazad zbog teških gubitaka nanetih mu vazdušnim napadima, dobio je naređenje iz Tokija da nastavi napad. Tako je on 25. oktobra ujutru izbio iz moreuza San Bernardino. On je tada imao prilike da odnese sjajnu pobedu nad američkom flotom za iskrcavanje koja je bila skoro bez zaštite.³³⁾ Ali, kako je bio bez avijacije i netačno obavešten, to mu je nedostajalo smelosti, te je napustio svoj cilj, pa pošto se izvesno vreme kretao u pravcu severa, on se 25. oktobra ponovo vratio i prošao kroz moreuz noću 25/26. oktobra. Za vreme ovoga manevra, uznemiravan od strane američkih aviona, izgubio je teški bojni brod *Musashi* od 45.000 tona i 3 teške krstarice.

Što se tiče flote nosača aviona admirala Ozave, ona je priredila najteže borbe američkim nosačima 3-će flote kod rta Engano. Najzad, i ona se uputila na sever, pošto je izgubila 4 nosača aviona i 1 laku krstaricu. Na taj način, pomorska bitka kod Filipina završila se krvavim porazom za Japance koji su izgubili: 1 nosač aviona, 3

³²⁾ Organizacija japanskih snaga na dan 1. oktobra 1944 data je u prilogu pod g) na kraju knjige.

³³⁾ Verujući da je admiral Kurita preuzeo definitivno povlačenje, 3 flota admirala Helsija krenula je nepromišljeno na sever u susret Ozavi. Snage Oldendorfa još su bile u moreuzu Surigao. Jedino su eskortni nosači aviona admirala Spreuga zatvarali put japanskim bojnim brodovima.

eskortna nosača aviona, 3 bojna broda, 3 teške i 4 lake krstarice. Američki gubici iznosili su: 1 laki nosač aviona (*Princeton*), 2 eskortna nosača aviona i 3 razarača — potopljenih, i oštećenih više nosača aviona i 1 razarač.

Tako je japanska flota, već jako načeta u nosačima aviona kod Midveja i Marijanskih Ostrva, izgubila većinu svojih bojnih brodova i teških krstarica. Stoga će Japanci otsada avionima-samoubicama *Kamikaze*, koji su se prvi put pojavili u napadu 25. oktobra, poveriti zadatak uništenja američke flote. Ali, ni oni u tome neće uspeti.

Osvajanje ostrva Lejte

(od 19. oktobra do 21. decembra 1944)

Posle tronedenljnih borbi, američke su snage, u početku jake 4 divizije, zauzele veći deo ostrva. Celo osvajanje, međutim, trajalo je dva meseca i za njega je bilo upotrebljeno 7 divizija.

Amerikanci su 4. novembra, obilazeći sa severa planinski masiv, prodrli u dolinu Ormoka gde su naišli na jak otpor. Istina, na ovom su otseku, na kome je general Jamašita bio organizovao svoju odbrambenu liniju, Japanci mogli očekivati da će dobiti pojačanja sa ostrva Cebua, koje je odvajao od ostrva Lejte samo jedan kanal širine 30 km. Ali, to nisu dozvolili američki avioni generala Kenija.

Tako je došlo do teške bitke. Japanci su, uprkos američke nadmoćnosti u vazduhu i neprestanog bombardovanja svojih baza, izveli jedan uspešan poduhvat sa vazdušnodesantnim trupama. Ali američko iskrcavanje, izvršeno 8. decembra južno od Ormoka, odlučilo je ishod operacije. 10. decembra zauzet je Ormok. 21.-og je završeno osvajanje celog ostrva.

Još 25. oktobra su američke snage iskrcane na ostrvo Samar, koje se nalazi neposredno na severu od Lejta, bile zauzele glavni grad Katbalogan. Oslobođenje Samara, na kome su Japanci bili ostavili samo neke slabe delove, izvršeno je, uglavnom, od strane urođeničkih gerilaca.

Pripreme za iskrcavanje na ostrvo Luzon: zauzimanje Mindoroa i Marindika

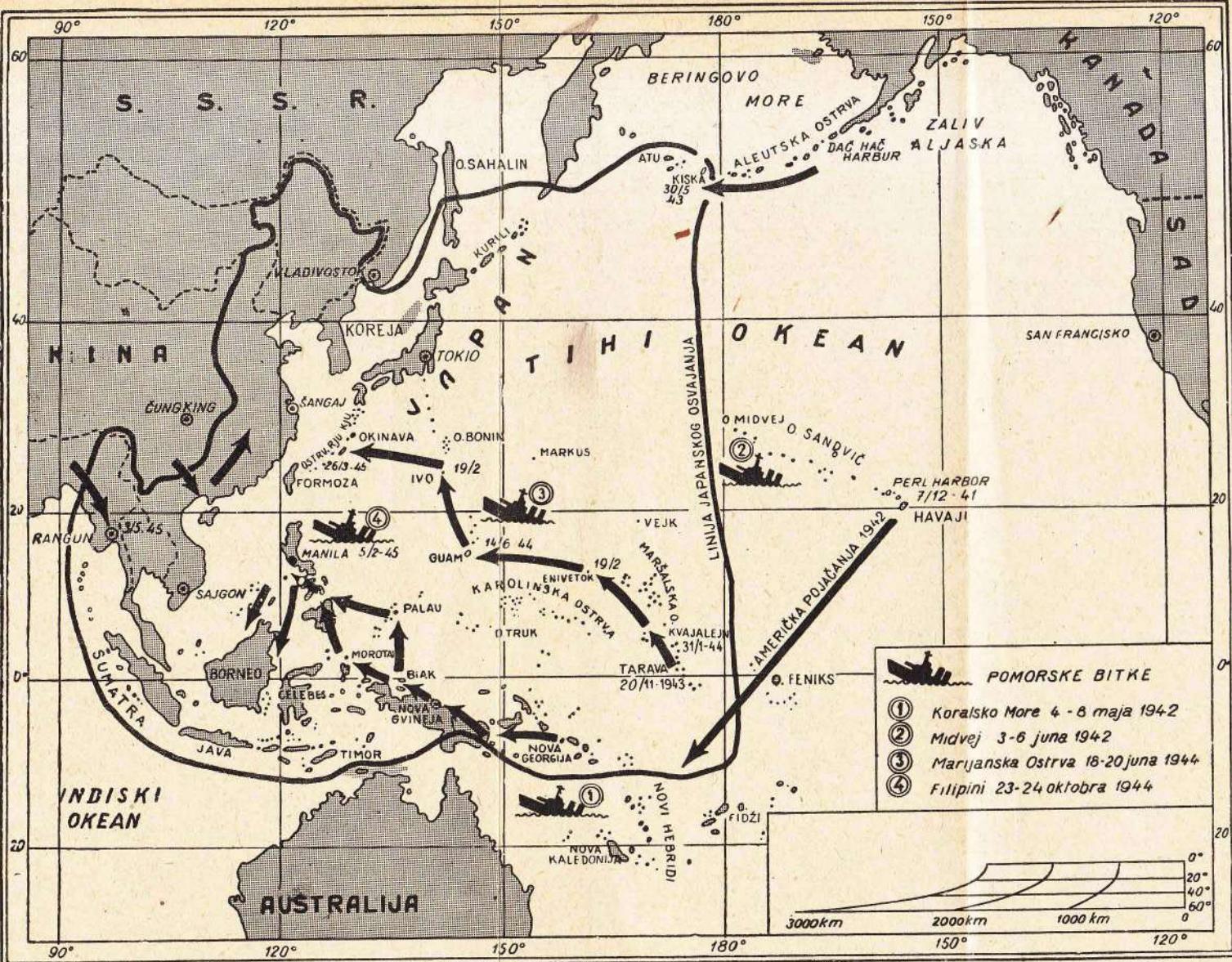
Glavni cilj američke ofanzive na Filipine ostao je i dalje ostrvo Luzon, koje će omogućiti avijaciji da uspešno dejstvuje protiv japanskih komunikacija između zauzetih teritorija Južnog Pacifika i Japana.

15 decembra 1944, kako je operacija za osvajanje ostrva Lejte uglavnom bila završena, Amerikanci su se iskrcali na južnoj obali ostrva Mindoro, koje se nalazi neposredno na jugu od Luzona. Invaziona flota morala je da prođe moreuzom Surigao, kac i morima Mindanao i Sulu, tj. blizu velikog broja japanskih aerodroma koji su se nalazili na ostrvima Sebu, Negros, Panaj i Mindanao kojima treba dodati i aerodrome kod Manile. Konvoj je, međutim, prošao uz minimalne gubitke. Japanska flota nije uopšte dejstvovala, tako da je odmah podignuta jedna vazduhoplovna baza kod San Žozea.

Da bi se postigla potpuna sigurnost plovidbe, izvršeno je 3 januara 1945 iskrcavanje na malo ostrvo Marindik, između Luzona i Mindora. Najzad, 7 januara, izvršeno je i poslednje iskrcavanje na severnu obalu ostrva Mindoro, i isturene vazduhoplovne baze generala Kenija premeštene su sa Lejte na ovo ostrvo.

Za ovo vreme su filipinski gerilci, potpomognuti grupama američkih padobranaca, slobodili: oblast Misamisa u istočnom delu ostrva Mindanao, ostrvo Bohol, sem grada Tagbilarana, veći deo ostrva Sebu, južni deo ostrva Negros, sem grada Dumageta, više naseljenih mesta na zapadnoj obali ostrva Panaj i, najzad, skoro sva ostrva arhipelaga Sulu.

Na taj način je krajem 1944 situacija bila znatno poboljšana. Izuzimajući ostrvo Mindanao, čiji su najveći deo još držali Japanci, sva važnija južna ostrva Filipina bila su u rukama generala Makartura, koji je sada mogao da preduzme odlučnu ofanzivu na Luzon i ispunji obećanje »Vratiću se«, koje je dao u martu 1942 napuštajući Bataan.

Skica 25. — Saveznička protivofanziva na Pacifiku

II. — RAT U KINI 1943/44

(vidi skicu 26 na str. 417)

Jako zauzet na Pacifiku još od kraja 1942, Japan nije bio u mogućnosti da definitivno reši »kineski incident«. Stoga je i prvih meseci 1943 situacija u Kini ostala bez promena. Izuzev nekih manjih upada u pokrajine Hupe i Honan, jedini važan događaj vredan pomena bilo je iskrcavanje koje su Japanci 17 februara 1943 izvršili u staroj francuskoj koncesiji Kvang Čeu Van, severno od ostrva Hajnan.

Od meseca maja 1943, međutim, Japanci su izgleda hteli da Čang Kaj Šeku zadadu odlučan udarac, nadirući dolinom Jangcekjanga neposredno na grad Čungking.

Napad na Čungking

(maj 1943)

I zaista, pošto su prikupili 6 pešadijskih divizija i 2 brigade na reci Jangcekjangu, na delu između Joćcua i Ičanga, Japanci su se spustili ka jezeru Tungting, pleneći usput ogromne količine pirinča.

Zatim, polazeći od Kungana, oko 100 km jugoistočno od Ičanga, jedna japanska kolona pokušala je da pređe planinski lanac, koji zatvara pristup u dolinu ove velike reke. Malo je trebalo pa da ova operacija uspe: 25 maja su japanske prethodnice došle do na 450 km od Čungkinga. Ali su se njihove komunikacijske linije izdužile i postale pogodan cilj za kineske prepade. Sem toga, Japancima nije bilo nimalo lako da manevrišu svojim motorizovanim i tenkovskim jedinicama po putevima koji su najčešće bili u bednom stanju i neprestano tučeni od strane američkog vazduhoplovstva.³⁴⁾ Stoga su se Japanci i ovde, iako su imali dosta snaga i sredstava, početkom juna, povlačili na svoje polazne polozaje.

³⁴⁾ 14 vazdušna flota, pod komandom generala Čenolta, zvanično je stupila u dejstvo 10 marta 1943. Ona je, pored znatne i neposredne pomoći koju je ukazala kineskim armijama u toku 1944 godine potopila 640.900 tona japanskog trgovackog brodova, blagodareći svojim »Supertvrđavama B-24«.

»Pirinčani put«

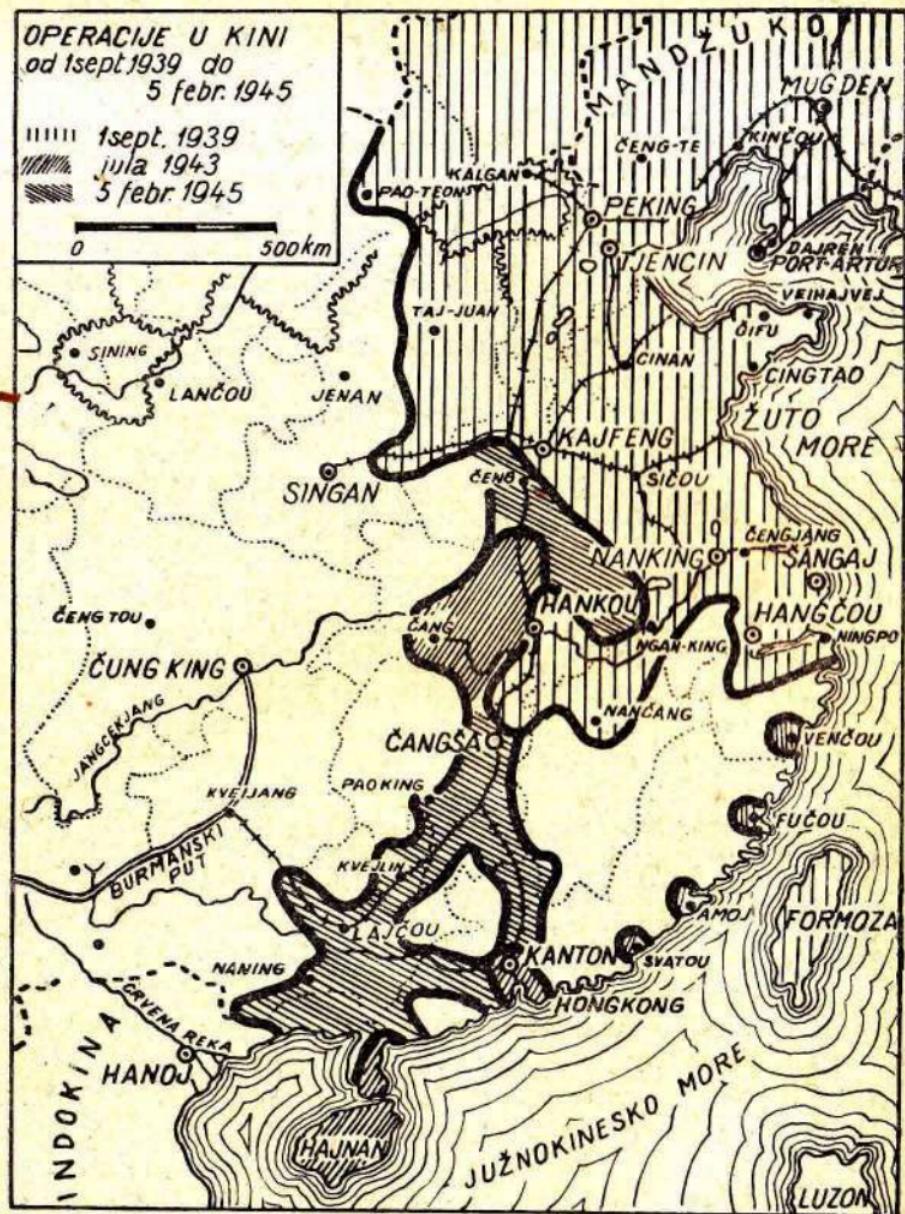
U Kini je ponovo nastalo zatišje. Kinezi, još uvek slabo hranjeni i bez teškog naoružanja, nisu bili u mogućnosti da preduzmu neke operacije većeg obima. Japanci su, sa svoje strane, uvideli da su uzaludno izgubili mnogo ljudstva i materijala. Stoga su se trenutno zadovoljavali samo »okupacijom« zemlje, tj. da čvrsto drže važnije gradove i glavne komunikacije, građevinske objekte, kao i nekoliko utvrđenih položaja na reci Jangcekjangu. Sem nekih upada južno od ove reke, trebalo je na novu japansku ofanzivu čekati do druge polovine novembra 1943.

U novembru 1943 bili su Japanci sebi postavili za cilj prostranu »pirinčanu žitnicu« u oblasti Čangša, u pokrajini Hunanu. Prvi napad bio je upravljen na Čangteh, oko 50 km zapadno od jezera Tungtinga. »Pirinčani put«, od prvoklasnog značaja za Čungking, bio je ozbiljno ugrožen, te su Kinezi dobili zadatak da ga brane po svaku cenu. Napad na Čangteh otpočeo je 21 novembra 1943. Grad je opkoljen 23-ćeg. Borbe su vođene po ulicama, od kuće do kuće. 3 decembra bile su ruševine grada u rukama Japanaca.

Japansko nadiranje u pravcu Čangša zaustavilo se 4 decembra 1943. Posle nekoliko dana nerešenih borbi, Japanci su preduzeli povlačenje na celom frontu. Kinezi su 9 decembra povratili Čangteh i ponovo otvorili »pirinčani put«. Krajem decembra su obe zaraćene strane bile na svojim prvobitnim polaznim položajima. Na taj način protekla je 1943 godina bez ikakvih odlučujućih strategiskih rezultata.

Godina 1944

Naprotiv, kada su u Kini sproleća 1944 ponovo otpočele operacije, namera Japanaca bila je vrlo jasna. Pošto su im pomorski putevi bili zatvoreni usled američke vazdušno-pomorske nadmoćnosti, oni su hteli po svaku cenu da osiguraju kopnenu vezu sa svojim posedima na jugu, tj. od Pekinga do Singapura, preko Hankeua, Čangša, Liučoua i Indokine, tako da budu u mogućnosti da

Skica 26. — Operacije u Kini od 1939—1945

snabdevaju i pojačavaju svoje snage u Malaji i Holandskoj Indiji, kao i da i dalje dobijaju dragocene sirovine koje su izvlačili iz svog ogromnog ekvatorskog carstva.

I zato su Japanci, 18 aprila 1944, poveli dve ofanzive u Honanu: jednu kao diverziju u pravcu zapada, da bi mogli da kontrolišu železničku prugu za Lunghaj sa Lojangom zapadno od Čengčua, kao prvim ciljem; drugu — glavnu — u pravcu juga, da bi se dokopali delova železničke pruge Peking — Hankou — Kanton koji su još bili u kineskim rukama.

Lojang je pao 15 maja 1944, Čengču 26-og, a železničku prugu od Čengčua do Hankoua Japanci su zauzeli i time obezbedili sebi jednu neprekidnu liniju za snabdevanje od Pekinga i Mandžurije. Pošto su postigli ovaj uspeh, preduzeli su već 29 maja nov napad u pravcu juga sa ciljem Čankša i Hengjang, grad koji se nalazi na raskrsnici železničkih pruga: one za Kanton i one koja se, vodeći za Indokinu, završava kod Liučoua u pokrajini Kvangsi.

4 juna 1944 Japanci su obišli sa juga jezero Tungting. 18-og su zauzeli Čangša, a Kinezi, uprkos svih napora, nisu mogli da zaustave japansko prodiranje. 26 juna dostigli su Hengjang koji je davao otpor pun mesec dana, ali je najzad pao. Amerikanci su time izgubili jednu od svojih najvažnijih vazduhoplovnih baza 14 vazdušne flote generala Šenolta.

Posle zauzeća Hengjanga, japanska ofanziva je promenila pravac. Dok su Saveznici očekivali dalje nadiranje u pravcu juga, ka Kantonu, japanske snage su udarile u pravcu jugozapada, ka Naningu i Francuskoj Indokini.

Ovaj manevr je bio preduzet iz tri razloga. Pre svega, trebalo je uspostaviti kopnenu vezu između Kine i Malaje, koja je za Japan bila od prvoklasnog značaja. Zatim, poslednje velike američke baze sa kojih su poletali avioni, koji su bili na putu da unište gotovo sve japansko brodovlje u Južnom Kineskom Moru, nalazile su se na liniji Hengjang — Liučou, od kojih su najznačajnije bile Kvejlin i Naning. Najzad, treći razlog je bio taj što su se Japanci nadali da će, nadirući od Kvejlina uz železničku prugu Kvangsi — Kvangčou, moći da preseku Burmanski put pre no što on stigne do Čungkinga i da napadnu sa juga prestonicu Čang Kaj Šeka.

Opšti pravac ofanzive ispoljio se krajem avgusta. Polazeći iz Hengčua, Japanci su se spuštali niz železničku prugu. Posle zadržavanja pred Kvejlinom, oni su opkolili varoš i brzo prodirali dalje na jug. 10 novembra 1944 ušli su u Kvejlin i Liučou, krajnju tačku železničke pruge, oko 150 km dalje na jug. Ovoga su puta kineske trupe morale da se naglo povuku ne mogavši da pruže ni najmanji otpor. Amerikanci su zapalili svoje aerodrome pre nego što će ih napustiti i izgradili nove baze na nekoliko stotina kilometara u unutrašnjosti.

Poslednja dva velika grada pokrajine Kvangsi: Nanning, velika američka vazduhoplovna baza, i Lungčou, blizu tonkinške granice, evakuisani su 20 novembra 1944. Prvi japanski delovi, koji su nadirali od Kantona, pošto su zauzeli Sučou i Učou, na reci Sikjangu, ušli su u Naning 26 novembra posle brzog nadiranja.

Iako još nije bilo došlo do spajanja kolona koje su nadirale od Hengjanga sa onima koje su išle od Kantona, kineske snage su bile ustvari razdvojene u dve grupe, tako da su one koje su držale Fukien i Kjangsi otsada bile lišene svakog snabdevanja ubojnim materijalom.

Pod komandom generala Jasugi Okamure koji je zamjenio maršala Šunroku Hata, pozvanog u Japan, Japanci su produžili da iskorišćavaju za sebe povoljnu situaciju.

U to vreme se anglo-kinesko-američka ofanziva razvijala sa ciljem da se ponovo otvori Burmanski put. Japanci su pokušali da ga preseku na jednoj drugoj tački, kod Kvejanga, na 400 km severoistočno od Kvejlina. Već 11 novembra je jedna japanska kolona, polazeći iz Kvejlina, počela da prodire uz dolinu Lungkjanga, opštim pravcem na Kvejang, pri čemu je 25 novembra zauzela Kingjuan. U to vreme je situacija u Kini smatrana vrlo cžbiljnom od strane generala Vedemejera, koji je bio došao na mesto Stilvela kao načelnik štaba kineskog Generalisima.

Međutim, Kinezi su početkom decembra 1944 uspeli da poprave situaciju. Japanci su 2 decembra bili došli do pred Tušan, na manje od 200 km od Kvejanga, pošto su prejurili 300 km za petnaest dana. Da bi preuzeo protivnapad, Čang Kaj Sek je doneo jednu izvanredno važnu

odluku upućujući na front u Kvangsi elitne trupe koje su dotada obrazovale »sanitarni kordon« prema severozapadnim teritorijama koje su kontrolisali komunisti iz Jinana.

8 decembra 1944 povraćen je Tušan, i Japanci su bili primorani na povlačenje, ali su zauzeti teren ustupali samo stopu po stopu.

Veza između Kine i Malaje

Japanska armija koja je zauzela Naning kretala se u isto vreme u susret trupama koje su kantonovale u Indokini. Ove poslednje prešle su 29 novembra 1944 kinеску granicu severno od Langsona, 3 decembra zauzele Lungčou, a 8-og Tajping; ova dva grada nalaze se na putu koji vodi od Langsona za Naning. 8 decembra došlo je do spajanja snaga. Japanci su na taj način raspolažali jednim direktnim putem od Kine do Singapura. Posle toga, oni su proširili ovaj svoj »hodnik« prodirući ka južnoj obali gde su, 12 decembra, zauzeli Jamšijen. Izgledalo je u ovom trenutku da su Japanci postigli svoj glavni cilj: obezbeđenje sigurne kopnene veze između ova dva dela svoga carstva.

Na ovaj način, Japanci su hteli, u trenutku kada su izgubili vlast nad morem i pomorskim posedima, da stvore od Malaje do Mandžurije nerazrušivu »azisku tvrđavu« sa kojom bi Saveznici mogli da izadu na kraj samo ako, kao i u Burmi, prikupe ogromne armije i strahovita materijalna sredstva. Ali, kao i nade njihovih saveznika nacista, i njihove će nade potpuno propasti.

III. — OPERACIJE U BURMI

(od juna 1942 do januara 1945)

Od juna 1942 do novembra 1943 bio je front u Burmi ustvari stabilizovan. Istina, tu nije bilo nekog neprekidnog fronta, već jedan niz otpornih tačaka organizovanih u vidu »ježeva«, koje su ponekad bile udaljene na stotinu kilometara jedna od druge i postavljene na važnijim strateškim tačkama u zemlji. Operacije su se svodile na

vazdušne napade i lokalne akcije na zemlji bez većeg značaja.

19 decembra 1942 ušli su Englezi ponovo u Burmu, na severnom otseku Arakana i sa 14 indiskom divizijom preoteli oblast Maungdau — Butidaung.

U januaru 1943 napredovali su delovi britanskih snaga dalje na jug, do Ratedaunga, gde su opkolili japansku posadu. Ali su u februaru i martu japanske trupe generala Kavabeja, koji je bio došao na mesto generala Jida za vrhovnog komandanta u Burmi, preduzele snažan protivnapad i u aprilu primorale britanske trupe na povlačenje, kao i napuštanje položaja koje su držale između Ratedaunga i Maungdaua, ostavljajući samo beznačajne snage u oblasti Paletve.

U februaru 1943 izveden je jedan smeо rejд na severu Burme od strane jedne jedinice gerilaca, »čindica«, u čijem je sastavu bilo Britanaca, Burmanaca i Gurkhaza, pod komandom general-majora Vingeta. Ove trupe, upućene 16 februara sa leve obale reke Čindvin, prešle su blizu 500 km na teritoriji koju je Japan bio okupirao razbijajući raspored japanskih trupa, pa su se u maju vratile u svoje baze. Potpuno otsečene od baza, one su dobijale sve svoje snabdevanje vazdušnim putem.

Za Britance je bilo glavno to što su uspeli da zaštite Indiju od japanske invazije. Oni su, takođe, bili uspeli da sa Kinom očuvaju vezu vazdušnim putem, na taj način što su u dolini reke Bramaputre bili podigli veliki broj aerodroma sa kojih su poletali američki avioni određeni da snabdevaju Čungkinga (spočetka 10 vazdušna flota generala Breretona, a potom i Vazdušna transportna komanda).

U avgustu 1943, na konferenciji u Kvebeku, odlučili su premijer Čerčil i pretdsednik Ruzvelt da pojačaju savezničku aktivnost na Dalekom Istoku i da povrate Burmu. Neposredna posledica ove odluke bilo je obrazovanje Komande za Jugoistočnu Aziju (»South Eastern Asia Command«) na čijem je čelu bio vice-admiral Lord Luis Mauntbatten, koji je izradio planove za savezničku ofanzivu koja je imala da otpočne nekoliko meseci docnije. (Vidi prilog pod H na kraju knjige.)

Operacije 1943/44 godine

Glavni cilj Saveznika bio je ponovno otvaranje puta za snabdevanje Kine. Trebalo je, spuštajući se od mesta Ledo, zauzeti Mjitsjinu da bi se vezao stari Burmanski put sa novim putem od Leda, koji bi američki stručnjaci izgrađivali srazmerno napredovanju. Japanci, naprotiv, nastojali su da spreče svaki dotur vazdušnim putem, radi čega su hteli da se dokcpaju vazduhoplovnih baza u dolini Bramaputre.

Sem jednog diverzionog napada u Arakanu, komandant 14. armije, general Slim, uputio je glavni napad u jugoistočnom pravcu, putem od mesta Ledo ka gornjoj dolini reke Čindvina. Dužina puta iznosila je 120 km. Ofanziva je otpočela od mesta Ledo, krajnje tačke železničke pruge Bengal — Asam. Prvi cilj je bio zauzimanje Mogaunga, na 250 km, i Bamoja, na 400 km daljine. Pomoćni udar, polazeći od For Herca, 175 km istočno od mesta Ledo, bio je upravljen dolinom reke Mali u oblast Mjitsjina — Mogaung.

Kineske trupe generala Stilvela (2 divizije koje su opremljene i naoružane u Indiji³⁵⁾) dokopale su se već krajem marta 1944 doline Hukavinga i prodrle u severni deo doline Mogaung. Polovinom maja je američki general Meril, polazeći od For Herca, dospeo sa svojim komandosima do pred isturena utvrđenja Mjitsjine, koja je sa Mogaungom i Kamajngom obrazovala najsolidniji bedem grada Bamoja.

Kamajng je pao tek 16. juna 1944. Mogaung je zauzet 20. juna. 3. avgusta, najzad, kineske, britanske i američke snage dokopale su se Mjitsjine. Još meseca marta su, u cilju presecanja komunikacija između ova tri grada i grada Mandaleja, burmanski padobranci generala Vingejta spušteni kod reke Iravade između Mika i Mandaleja. Oni su ubrzo uspeli da na tri mesta presekaju železničku prugu Mandalej — Mogaung, kao i rečnu plovidbu na

³⁵⁾ Ove 2 divizije, 22 i 38, prenete su za nepunih 8 dana vazdušnim putem od Junana do vazduhoplovne baze Sukeratinga u Asamu. General Stilvel bio je neposredni pomoćnik admirala Mauntbatena.

velikoj burmanskoj reci južno od grada Kate. Generala Vingejta, koji je poginuo u avionskoj nesreći 24 marta 1944, zamenio je na čelu burmanskih padobranaca »čindica« general Lantenj.

Za ovo vreme su kineske trupe maršala Vej Li Huang-a pokušale da se spoje sa trupama generala Stilvela.

Japanska ofanziva protiv Indije

Cilj ofanzive, koju su Japanci preduzeli 15 marta 1944 pod komandom generala Mutaguši (15-ta armija), bio je izbijanje u severni deo Indije, zauzimanje aerodroma koji služe avijaciji za snabdevanje Kine, kao i presecanje snabdevanja kineskih snaga generala Stilvela. Ova ofanziva izvođena je na centru, u pravcu države Manipur, i to:

- 1) na otseku Fčrt Vajt, u cilju da se od Imfala odseče 8 indiska divizija koja je operisala u oblasti Čins Hils;
- 2) neposredno na Imfal u oblasti Tamu Palel; i, najzad,
- 3) od Ukrula i Džesamija na Kohimu.

Polovinom aprila 1944 morale su se indiske trupe povući do na 60 km od Imfala, tako da su Japanci izbili na put Tidin — Bisempor.

Na drugom otseku, pošto je grad Tamu pao 8 aprila, Japanci su mogli da kontrolišu put Palel — Tamu. Na poslednjem otseku je put Kohima — Imfal — Dimapur bio presečen, a Kohima opkoljena. Pošto su japanske trupe prilazile Imfalu sa tri strane, to je ovaj grad ustvari bio opkoljen. Železničkoj pruzi Bengal — Asam pretila je opasnost da bude presećena kod Manikpura, što bi dovelo do prekida snabdevanja trupa generala Stilvela. Najzad, Indisko Carstvo stajalo je pred žutom invazijom.

Situacija je bila veoma ozbiljna. Saveznička ofanziva ka pristaništu Akjabu morala je biti obustavljena, a pojačanja preneta avionima sa fronta u Arakanu na front kod Kohime. Za vreme od 60 časova cela 5 indiska divizija, sa svojim mazgama i poljskim baterijama, bila je

preneta na sever pomoću transportnih aviona generala Olda.

Već 20 aprila grad Kohima je bio oslobođen, a put Dimapur — Kohima očišćen. Ukrul je povraćen 4 jula, a Imfal je bio 17 jula definitivno van opasnosti.³⁶⁾ Uprkos monsuna Saveznici su preduzeli snažan protivnapad i početkom avgusta odbacili Japance na njihove polazne položaje. Njihov je poraz bio potpun, dok su Saveznici, međutim, bili zauzeli važne strategiske tačke za preduzimanje nove ofanzive. Dalje, 19 aprila 1944 bila je vazduhoplovna baza Sabang, na severnom delu Sumatre, koja je kontrolisala pomorski put za Rangun, snažno napadnuta od strane aviona sa nosača iz sastava Istočne flote.

Operacije za vreme monsuna

(avgust, septembar i oktobar 1944)

Operacije su izvedene na tri fronta: u Arakanu, kod Imfala i na frontu Mogaung — Mjitskjina.

Na frontu u Arakanu su u početku vođene samo manje borbe, ali je već od septembra 1944 britanska ofanziva nastavljena. Pošto su prilazi gradovima Maungdau i Butidaung oslobođeni, Japanci su se morali povući u planine, severno od Taungbazara.

Na Imfalskom ili Centralnom frontu Englezi su nastavili svoje nastupanje, jednovremeno i ka jugu, u pravcu Tidima, koji su dostigli 26 septembra, ali su ga zauzeli tek 18 oktobra posle teških borbi, i ka istoku, u pravcu reke Čindvin, pritoke reke Iravadi, na koju su izbili još 27 avgusta. U toku prve polovine meseca septembra, posednuta je obala ove reke na dužini od 50 km, od Sitaunga do Taungduta.

Odbacujući neprijatelja od gradova Mogaunga i Mjitskjine, Saveznici su oslobodili put za Ledo, kojim je teklo snabdevanje iz doline reke Bramaputre. Japanci su se povukli na odbranbeni sistem Kata — Bamo koji se na-

³⁶⁾ Za vreme 80 dana, koliko je Imfal bio opkoljen, 61.000 ljudi i 28.000 tona životnih i borbenih potrebi preneto je vazdušnim putem.

slanja na reku Iravadi. Već 1 novembra su kinesko-američke trupe dostigle Mavlu, 80 km severno od Kate.

Dalje na istoku, kineske trupe maršala Vej Li Hunga, koje su došle iz Jinana i 11 maja 1944, prešle reku Saluen, stajale su od 28 juna u mestu pred bastionima Tenšunga, a još od 4 juna pred bastionima Lunglinga. Ovaj poslednji grad je dostignut 17 avgusta, a pao je tek 15 septembra, sutradan po zauzeću Tenšunga, tog »japanskog Gibraltara«. Međutim, čišćenja su završena tek krajem oktobra 1944.

Ovi poslednji uspesi učinili su mogućim izvođenje velikog projekta generala Stilvela: vezivanje Mjitkjina za Burmanski put preko Tenčunga. Međutim, general Stilvel je 28 oktobra napustio komandu zbog neslaganja sa Čang Kaj Šekom.³⁷⁾ Radovi su ipak preduzeti malo docnije i put za Ledo je dobio naziv »Stilvelov put«.

Kraj 1944 godine

U mesecu oktobru 1944, bio je lord Luis Mauntbaten, koji je protiv nekih 100.000 Japanaca sada imao pod svojom komandom grupu armija od 750.000 ljudi, spreman da otpočne operacije velikih razmara koje su imale za cilj potpuno oslobođenje Burme. Tadašnje burmansko vojište može se podeliti na 4 otseka: arakanski, čindvinski, severni (Kata — Bamo) i jinanski.

Na arakanskom otseku je cilj Britanaca ostao isti — Akjab, veliko burmansko pristanište u Bengalskom Zalivu, na ulazu u dolinu r. Kaladana. Spuštajući se niz ovu dolinu, indiske trupe, koje su 13 novembra zauzele Paletu, bile su 19 decembra u visini Maungdaua, tj. na manje od 100 km od grada Akjaba. Dalje na zapadu je 14 decembra zauzet grad Butidaung.

Na čindvinskom otseku je, posle zauzeća Tidima i probroja poslednje japanske odbrambene linije, 14 armija

³⁷⁾ Američke snage na Kinesko-burmansko-indiskom ratištu tada su podeljene na dva posebna ratišta: Indisko-burmansko, pod komandom generala Sultana, i Kinesko ratište, na kome je na mesto generala Stilvela došao general Vedemejer za Čang Kaj Šekovog načelnika štaba.

generalata Slima preduzela napad u pravcu Kalemija, koji je zauzet 16 novembra 1944. Britanci su morali voditi teške borbe da bi se probili do reke. Rečno pristanište Kaleva zauzeto je 2 decembra. Za ovo su vreme druge snage 26 novembra prešle Čindvin kod Sitaunga (koji je bio zauzet u avgustu), zatim, početkom decembra, istočno od Mavlajka. Ova dva grada nalaze se južno od Taungduta. Najzad, 6 decembra, predena je i reka kod Kaleve. Mostobran kod Sitaunga, suprotno od ona druga dva, brzo se širio. Napad na istok je potpuno uspeo, i 14 decembra jedna kolona 14 armije zauzela je Pinlebu, a zatim se u oblasti Indava spojila sa trupama severnog otseka.

Na severnom otseku je general Sultan, naslednik generala Stilvela, 1 novembra preuzeo opštu ofanzivu na frontu Indau — Kata — Bamo. Grad Kata zauzet je 15 novembra, a Indau posle dva dana. Jedna kolona je prešla reku Iravadi i 8 novembra zauzela grad Švegu, koji se nalazi između Kate i Bamo. Grad Bamo, opkoljen 20 novembra, pao je 15 decembra.

Najzad, na jinanskom otseku su Kinezi izdržali mnogobrojne japanske protivnapade. Oni su tek posle 3 novembra bili u mogućnosti da nastave svoje pokrete unapred. 2 decembra su zauzeli Čefang, južno od Lunglinga, a 18-og su izbili na kinesko-burmansku granicu gde ih je zadržao japanski otpor.

Na taj način, krajem 1944, Saveznici su, raspoređeni u polukrugu oko grada Mandaleja (Kaleva, Kata, Bamo i Čefang), bili spremni da preduzmu napad u pravcu glavnog grada Burme. Japanska taktika sastojaće se u odbrani svake stope zemlje, kako bi se sprečio Mauntbatten da dostigne Rangun pre majske monsuna. Konačno oslobođenje Burme bilo bi na taj način odloženo za šest meseci, a napad na Singapur odgođen čak za 1946 godinu.

Međutim, komandant Komande Jugoistočne Azije umeće da osujeti ovaj plan.

G L A V A XXV

RAT NA MORU I U VAZDUHU U EVROPI

POSLEDNJE PODMORNIČKE BITKE NA ATLANTIKU 1943/44

Od početka 1943 godine situacija na moru bila je znatno izmenjena. Dok je broj potopljenih savezničkih brodova svakoga meseca bio sve manji, broj nemačkih podmornica poslatih na morsko dno neprestano je rastao. Saveznici su usavršili i primenili nove metode za otkrivanje podmornica, te kada su u maju 1943 nemačke podmornice preduzele opštu ofanzivu protiv savezničke plovidbe, ona se završila tako da su nacisti za 30 dana izgubili 30 podmornica. Uprkos ovako velikim gubitaka, nemačke podmornice su nastavile ofanzivu sa takvom ogorčenčeu kao nikada do tih dana. Ali su ovoga puta Saveznici bili u mogućnosti da odgovore istom merom. U toku 1943 i 1944 godine, blagodareći udruženim naporima pratećih brodova i avijacije, Saveznici su potopalili prosečno po 20 podmornica mesečno.³⁸⁾ Od juna do septembra 1943 nije nijedan saveznički brod potopljen u Severnom Atlantiku, a od avgusta do oktobra uništeno je 60 nemačkih podmornica, uprkos malog broja neprijateljskih podmornica koje su uopšte bile u upotrebi.

Ukupno, u 1943 godini Nemci su potopili 40% savezničke tonaže potopljene prethodne godine, dok je saveznička brodogradnja bila udvostručena.³⁹⁾ Otada, bitka na Atlantiku bila je definitivno dobijena! Saveznici, koji su

³⁸⁾ Ukupno 478.

³⁹⁾ U 1943 godini potopljeno je: 3,611.000 tona, a Saveznici su izgradili 14,585.000 tona.

u 1941 godini prosečno gubili 1 brod na 181 u upotrebi, a u 1942 jedan na 233, sada nisu gubili više od jednog na svakih 344 broda.

Početak 1944 godine obeležen je velikom britanskom vazdušno-pomorskom pobedom: 3 aprila su 42 torpedna aviona *Barracuda*, iz sastava pomorskog vazduhoplovstva (*Fleet Air Arm*), napala u Alten Fjordu na bojni brod *Von Tirpitz* i onesposobila ga za više meseci. To je bio poslednji bojni brod kojim je neprijatelj još raspolagao, te je njegovim izbacivanjem iz stroja bio definitivno potvrđen poraz nemačke mornarice kako u »krstarenju« (*guerre de course*), tako i u podmorničkem ratu. Otsada će saveznički konvoji moći neometano da plove preko Atlantika, prenoseći u Englesku i Severnu Afriku trupe i materijal koji će osigurati uspeh u operacijama iskrčavanja.

Same pak operacije iskrčavanja možda su jedna od najvećih pobjeda savezničkih mornarica, koje svoju ulogu nisu ograničile samo na prenos jedinica i ratnog materijala, već su, pored toga, blagodareći moćnim oruđima svoje artiljerije, štitile i potpomagale iskrčane trupe.

U decembru 1944 izvele su nemačke podmornice, koje su još raspolagale izvesnim brojem pomorskih baza na obalama Atlantika, svoj poslednji poduhvat. Podmornice novoga tipa, primenjujući novu taktiku, preduzele su poslednju ofanzivu protiv savezničke trgovačke plovidbe. Isto kao i poduhvat od septembra 1943, i ovaj je pokušaj propao po cenu teških gubitaka, tako da se otada nemačka podmornička aktivnost mogla smatrati beznačajnom. Od jula do decembra 1944 Saveznici su gubili jedva 1 brod na svaku 1.000⁴⁰⁾ upotrebljenih brodova.

Konvoj za Murmansk i kraj Scharnhorst-a

Nemci su imali u severnim vodama osim svoje avijacije samo jednu jedinu nadvodnu jedinicu sposobnu da vrši napade na konvoje upućene za Murmansk preko Severnog Rta (Cap Nord): bojni brod *Scharnhorst*. 26

⁴⁰⁾ Broj potopljenih tona u 1944 iznosio je 1.422.000, dok je izgrađeno brodovlje iznosilo 13.349.000 tona.

decembra 1943 upućen je ovaj bojni brod bez obezbeđenja sa zadatkom da presrete jedan važan konvoj koji je plovio ka severu Rusije. Reperisan i napadnut od strane krstarica, koje su obezbeđivale konvoj, on je uspeo da pobegne engleskoj eskadri i plovio je ka svojoj bazi Alten Fjordu, ali ga je presreo engleski bojni brod *Duke of York* i potopio.

Sve bolje obezbeđivani, konvoji za Murmansk su mogli da produže izvršenje svoga glavnog zadatka, snabdevanje Sovjetskog Saveza.

Saveznici ponovo postižu nadmoćnost na Sredozemlju

Najzad, 1943 godina donela je konačnu pobedu savezničkih mornarica na Sredozemnom Moru. Raspolažući čitavim nizom baza duž severnoafričke obale i korišteci ostrvo Maltu kao isturenu ofanzivnu bazu, britanska mornarica je uzalud tražila borbu sa italijanskim flotom. Prilikom iskrcavanja Saveznika na Siciliju, u mesecu julu, italijanska flota nije pružila nikakav otpor. Otada je italijanska flota bila konačno podeljena na dva dela, jedan sa bazom u Tarantu, a drugi u Speciji. 3 septembra prešle su savezničke snage Mesinski Moreuz i stupile na kontinent. Na Siciliji su, kao i kod Mesine, a doncije kod Salerna i Acijsa, savezničke flote odigrale prvaklasnu ulogu i mnogo doprinele uspehu operacije. 8 septembra je kapitulirala Italija i predao se veliki deo njene flote.⁴¹⁾ Otada je partija na Sredozemnom Moru bila konačno dobivena.

Vazdušna pratinja konvoja mogla je malo-pomalo da se smanjuje da bi polovinom 1944 bila potpuno ukinuta.

VAZDUŠNI RAT 1943/44

U 1943 godini najveći deo savezničkog vazduhoplovstva bio je prenet na Sredozemlje da potpomaže kopnene snage koje su se borile u Severnoj Africi i Tunisu.

⁴¹⁾ Italijanska flota, na putu od Specije za Maltu, bila je napadnuta od strane nemačkog vazduhoplovstva koje je između Korzike i Sardinije potopilo bojni brod *Roma*.

Stoga su teška bombardovanja okupirane Evrope morala biti odložena do leta 1943. Međutim, godinu dana posle stečenog iskustva u dnevnom bombardovanju Ruana, Saveznici su raspolagali dovoljno jakim snagama za zadanje tri velika udarca Nemačkoj: dva udara na Švajnfurt, koji su izvele dve vazduhoplovne grupacije i bacile 573 tone bombi, na fabrike kugličnih ležaja, i treći na fabrike aviona kod Regensburga, na koje je bačeno 300 tona bombi. Primjenjujući prvi put način »dvojnog bazuiranja«, saveznički avioni su nastavili svijet let na jug, preko Alpa i spustili se u Severnoj Africi. 25 avgusta, u povratku za Englesku, bombardovali su pristanišna postrojenja u Bordou.

U toku jedne godine avijacija SAD je bacila 16.977 tona eksploziva, uništila preko 1.000 nemačkih aparata, a izgubila 472 bombardera sa 4.581 čovekom posade.

Kombinovana anglo-američka vazdušna ofanziva

Na konferenciji u Kazablanki (od 14 do 26 januara 1943) Saveznici su odlučili da preduzmu vazdušne napade na Nemačku mešovitim anglo-američkim snagama. Trebalo je postepeno srušiti nacistički vojni sistem i poljuljati moral stanovništva i trupa da bi se omogućila invazija.

Uostalom, i u taktičkom pogledu vazdušni front je bio neophodan da bi se pripremilo iskrcavanje, a potom i invazija kontinenta. Stoga su određeni sledeći ciljevi:

- 1.— nemačko vazduhoplovstvo koje je bilo glavna smetnja dejstvu savezničkih bombardera;
- 2.— fabrike aviona, kugličnih ležaja, sintetičnog benzina i ostalog ratnog materijala;
- 3.— podmorničke baze na francuskim obalama i brodogradilišta, jer su nemačke podmornice pretile gladu Engleskoj i izolacijom Sjedinjenim Američkim Državama; i
- 4.— železnički saobraćaj i pristaništa.

Na taj način, malo-pomalo, oslabiće u isto vreme, moć Nemačkog Rajha i moć nemačkog vazduhoplovstva. Britansko vazduhoplovstvo je preuzele noćno bombardo-

vanje nemačkih gradova, dok su američkim bombarderima prepuštena dnevna bombardovanja najvažnijih fabrika.

17. maja 1943 izvela je jedna grupacija četvromotornih »Lankastera«, pod komandom general-majora avijacije Gibsona, uspešan napad na velike brane vodojaža na Moeni i Ederu, u srcu Rura.

Ove kombinovane operacije otpočele su uletu 1943 godine. 800 engleskih bombardera, koji su skoro svake noći zujali nad Nemačkom, smenjivalo je preko dana 300 američkih dnevnih bombardera. Nemci su se, da bi se suprotstavili ovim neprestanim talasima, bacili na proizvodnju lovaca umesto bombardera.⁴²⁾ Na taj način oni su priznali da ubuduće moraju u vazduhu da vode isključivo defanzivni rat. Isto tako, oni su izgubili prevlast u vazduhu kako na Ruskom, tako i na italijanskom frontu.

U mesecu julu 1943 napala je 8 američka vazduhoplovna armija fabrike aviona »Foke Vulf« kod Hulsa koje su proizvodile 65% nemačkih lovaca. Ali su u ovome napadu i onome na Švajnfurt Amerikanci izgubili više aparata nego u celom prvom mesecu letova nad Evropom. Nemački lovci, koji su počeli dobijati radare, nastojali su da povrate prevlast u vazduhu.

Britansko vazduhoplovstvo je, da bi probilo ovaj sistem protivavionske odbrane, razvilo primenu koncentričnih napada koji su u velikoj meri smanjili gubitke. Za vreme prvog masovnog vazdušnog napada na Hamburg (24. jula 1943) gubici nisu bili veći od 1,4% ukupnih gubitaka. Nešto docnije, Nemci su počeli da vode svoje lovce tako da presreću britanske bombardere nad ciljem. Na ovo je britansko vazduhoplovstvo odgovorilo izvođenjem »napada za zasićavanje ciljeva«, čije je dejstvo ubrzo postalo smrtonosno za neprijateljske industrijske centre koji su počeli da se raseljavaju i ukopavaju pod zemlju. Ovako vođen rat u vazduhu pretio je da postane rat za iznuravanje. Ali su fabrike SAD svakog

⁴²⁾ Od aprila do oktobra 1943 mesečna proizvodnja premašila je 1.000 lovaca »Me 109« i »FW 190«. Na Zapadnom frontu bilo je 4 eskadrile lovaca, dok je 3 bilo u Africi i na Siciliji i, najzad, 5 na Istočnom frontu.

meseca izbacivale po 1.000 teških četvoromotoraca i tako omogućile stvaranje dovoljnog broja vazduhoplovnih snaga.

Dok je 8 vazduhoplovna armija izvodila borbe nad Zapadnom Evropom, dotle su 9 i 15 armija, koje su imale svoje baze u Severnoj Africi, uzele na sebe ciljeve u Italiji, Austriji, Južnoj Nemačkoj i Rumuniji.

1 avgusta 1943 bombardovani su petrolejski izvori u Pločtiju sa male visine, skoro sa visine dimnjaka, i to sa 162 »Liberatora« koji su doleteli iz Sirije. U ovom pohodu oni su prešli put u odlasku i povratku od ukupno 3.600 km. 13 avgusta izведен je žestok napad na fabrike aviona »Messeršmit« kod Viner Nojštata (Bečkog Novog Mesta). U mesecu septembru je 8 vazduhoplovna armija bacila 8.190 tona bombi, tj. više od dvostrukog dotadašnjeg rekorda. Nemci su tada pojačali svoju protivavionsku odbranu. Smatra se da su tada već imali skoro milion ljudi u protivavionskoj odbrani, (Flak⁴³) koja je obuhvatala i protivavionske reflektore i zaprečne balone. Ukupno, jedna desetina nemačkog civilnog stanovništa bila je u službi protivavionske odbrane, pasivne zaštite, prve pomoci i raščišćavanja ruševina.

U borbi pod podjednakim uslovima, tj. avion protiv aviona, Nemci su primenjivali novu taktiku odbrane. Nemački avioni »Messeršmit 109« i »Foke Vulf 190« bili su snabdeveni raketnim bombama, čiji je domet veći od doleta savezničkog naoružanja, te im je dozvoljavao napad na savezničke avione sa udaljenosti van njihovog domašaja. Oni su naročito napadali avione koji su se udaljavali od svoje grupe i nemilosrdno ih obarali. Vladavina »leteće tvrđave«, koju je okružavala neprelazna vatra njenih 13 teških mitraljeza, bila je tada završena. Ali, da bi sprečili ovaj novi udarac, Saveznici su počeli da prate bombardere lovцима velikog rejona dejstva, kao što su: »Lajtning«, »Tanderbolt« i »Mastang«. Lovačka zaštita vršena je sa dve grupe lovaca. Prvi talas lovaca pratio je bombardere do cilja i odatle se odmah vraćao

⁴³⁾ Flak je skraćenica nemačkog izraza: Flieger Abwehr Kanone = protivavionski top.

pravo u bazu, dok je drugi talas pristizao neposredno iz baza, smenjivao prvi talas nad ciljem i vršio obezbeđenje bombardera u povratku. Prosečni gubici su iznosili do 4% od upotrebljenog broja aviona, a njihov odnos je bio 4:1 u korist Amerikanaca.

U toku 1943 godine, bacili su anglo-američki bombarderi 330.000 tona bombi na Nemačku od kojih je samo 8 vazduhoplovna armija bacila 50.000. Pri 64.000 poleta Saveznici su izgubili skoro 1.000 teških bombardera, a uništili su na hiljade neprijateljskih aparata.

U oblasti Sredozemlja sručeno je 74.000 tona bombi na Afriku, Siciliju, Italiju, Balkan i Nemačku.

Međutim, već početkom 1944 godine bilo je jasno da će se Nemačka teško moći da sruši samo vazdušnim putem, jer su Nemci uspevali da brzo i energično opravljaju kvarove, a počeli su svoju industriju i da ukopavaju.

Glavni zadatak savezničkog vazduhoplovstva ostao je u toku zime 1943/44 uništenje nemačkog vazduhoplovstva. To je bila prva etapa u pripremi invazije. Desantne trupe treba da imaju posla samo sa neprijateljskim kopnenim trupama. Zato je nemačko vazduhoplovstvo imalo da dobija udarce svuda gde god je za to bilo mogućnosti: u fabrikama aviona, hangarima, na aerodromima i, najzad, u vazduhu.

Od 11 do 22 januara 1944 izvedeni su mnogobrojni dnevni napadi na Oksersleben, Braunšvajg, Halberštat i dr. Saveznički gubici jedva su iznosili 2,2% od upotrebljenih snaga. I najudaljeniji ciljevi otsada su bili pod vatrom.

Noću, 20 februara 1944, britansko vazduhoplovstvo napalo je Lajpcig gde je izgubilo 79 aparata. Sutradan, po danu, Amerikanci su bombardovali isti grad pri čemu se nije vratio 21 avion. Ali, ovi neprestani napadi zamorili su nemačko vazduhoplovstvo koje nije imao ko da smenuje kao savezničko, i koje je trpelo dvaputa veće gubitke od gubitaka Anglo-Amerikanaca. Gađanje savezničkih aviona popravilo se praksom. S druge strane, spreglovaca i bombardera pretstavljaо je neobičnu snagu, koju je bilo veoma teško napasti: 800 bombardera u pratnji

700 lovaca moglo je skoro nekažnjeno da preleti Evropu usred dana.

Vrhunac ovih džinovskih napada bio je za vreme »munjevite sedmice«, od 20 do 25 februara 1944, koja je obeležena relejnim napadima na Lajpcig, Gotu, Furt, Braunšvajg (fabriku dvomotoraca), Hanover, Stuttgart, Švajnfurt, Regensburg, Štajer, tj. na dve trećine fabrika lovačkih aviona Rajha. Bombarderi su zabeležili 3.800 letova, a lovci 4.300. Nemačka proizvodnja je smanjena za 50% za najmanje dva meseca.

U mesecu februaru izgubljeno je 250 bombardera, ali je oboren preko 500 neprijateljskih lovaca.

Britansko vazduhoplovstvo upotrebljavalo je sve teže i teže bombe. Bomba od 5 tona prvi put je upotrebljena 8 februara 1944, za vreme napada na fabrike »Gnom-Ron« kod Limoža. Bomba je imala tri dela, svaki od oko 2.000 kg, a bila je 5,30 m duga sa prečnikom od 0,97 m. Eksplodirala je udarom u cilj, a rušila je prvenstveno dejstvom vazdušnog pritiska. Ova je bomba docnije zamjenjena bombom »Tallboy« (»veliki dečko«), koja se sastojala iz jednog jedinog dela, izduženog oblika, dužine 6,70 m, i imala kako veliku probojnu, tako isto i veliku eksplozivnu moć.

Berlin je bio naročito važan cilj napada. Od novembra 1943 do februara 1944 britansko vazduhoplovstvo je bacilo 20.000 tona eksploziva na 326 fabrika grada, pri čemu je izgubilo blizu 500 aparata.

U martu 1944 Amerikanci su uzeli i prestonicu Rajha na svoj račun. U devet dnevnih napada oni su oborili 300 lovaca, a izgubili 242 bombardera. 8 marta, za vreme jednog napada sa preko 2.000 aparata (računajući i prateće lovece), oni su bacili na centar Berlina 350.000 zapaljivih i 10.000 bombi velikog kalibra. U šest napada oštećeno je 74 fabrike od životnog značaja. Počesina središta grada bila je u plamenu.

U fazi naročito čestih vazdušnih napada, koja se završila 9 marta 1944, za vreme od dve nedelje, 8 i 15 vazduhoplovna armija, koje su brojale 80.000 ljudi posade, što bi odgovaralo brojnom stanju 8 mehanizovanih divizija, bacile su preko 70.000 tona bombi i oborile ne-

koliko stotina neprijateljskih lovaca, a same izgubile 414 bombardera, 121 lovca i preko 4.000 ljudi posade, od kojih je bilo zarobljeno 2.000 pilota. Pogođeni ciljevi bili su: fabrike jednomotoraca u Lajpcig-Okselrebenu, Regensburgu, Štajeru; fabrike dvomotoraca u Braunšvajgu, Goti, Furtu; fabrike bombardera u Bernburgu, Roštoku, Halberštatu; fabrike kugličnih ležaja u Svajnfurtu i Stuttgartu.

No nemačka vazduhoplovna proizvodnja postajala je svakim danom sve bolje organizovana. Spala na 1.734 aviona u decembru 1943, ponovo se u junu 1944 popela na 3.626 aparata, od kojih je bilo 2.449 lovaca. Ovakvi su rezultati postignuti blagodareći ministru za naoružanje, Albertu Šperu, koji je uspeo, uprkos vazdušnih napada, da racionalizuje vazduhoplovnu industriju.

U isto vreme, neprijatelj je usavršio i svoja sredstva protivavionske odbrane, postavljajući po svojoj teritoriji čitavu mrežu usavršenih radarskih stanica za otkrivanje neprijateljskih naleta i, naročito, primenjujući metod »presretanja i obaranja nad Nemačkom« (*Landfall interception*) pri čemu su se nemački lovci »uvlačili« među savezničke bombardere i leteli sa njima ka cilju kao i pri povratku. Na ovaj način je britansko vazduhoplovstvo izgubilo 96 aparata od 800 koliko ih je učestvovalo u bombardovanju Nirnberga, 30 marta 1944; Nemci su istina te noći bili u povoljnim uslovima, jer je bila jaka mesečina. Britansko vazduhoplovstvo preduzelo je nove protivmere, među kojima i upotrebu noćnih lovaca »Moskito« za praćenje bombardera, kao i izvođenje većeg broja »lažnih napada«.

U aprilu i maju 1944 još su povećani vazdušni napadi. U aprilu su 8 i 15 američka vazdušna armija tukle svoje sopstvene rekorde sa 81.000 tona bombi.

U maju mesecu, u sadejstvu sa britanskim vazduhoplovstvom, ove dve armije su bacile 118.000 tona bombi na nemačke ciljeve. U toku dva meseca oboren je 1.200 nemačkih lovačkih aviona prema savezničkim 1.000 bombardera i 235 lovaca.

Nemački gubici su u stalnom porastu, dok su saveznički u opadanju. Američki piloti su tada izjavili da su

od zime nemačke lovačke snage na koje nailaze upola slabije.

U cilju zadavanja neprijatelju udvostručenih udarača, 9 američka vazduhoplovna armija vratila se u Veliku Britaniju gde je stavljena pod komandu general-potpukovnika Luisa H. Brertona. Ona je pojačala 8 armiju kojom je komandovao general-potpukovnik Džems H. Dulitl. Otada je sve bilo spremno za invaziju. Ali će se taktika promeniti.

I zaista, od iskrcavanja u Normandiji »taktičko bombardovanje« dobilo je prvenstvo. Uloga taktičkog vazduhoplovstva sastojala se u izvođenju napada na ciljeve isključivo na bojištu, i njihovi su se rezultati trebali da odražavaju neposredno na izvođenje akcije. Tako su u periodu iskrcavanja sve vazduhoplovne operacije u Normandiji, na Loari, na Seni, na obalama Francuske spadale u oblast Taktičkog vazduhoplovstva (*Tactical Air Forces*) koje je činilo poseban deo britanskih vazduhoplovnih snaga.

Avioni Taktičkog vazduhoplovstva bili su laki bombarderi, a naročito lovci-bombarderi, lovci koji su mogli da nose lakše bombe i da iz brišućeg leta tuku iz mitraljeza trupe na zemlji, a raketnim bombama tenkove.

Sve ostalo spadalo je u strategisku bombardovanje, tj. ono koje u kraćem ili dužem roku može da odluči ishod rata. Ukoliko se front približavao centru Nemačke, smanjivala se dubina zone Strategiskog vazduhoplovstva tako da je potpuno isčezla aprila 1945.

Uostalom, Strategisku se vazduhoplovstvo (*Strategic Air Forces*) u više mahova priključivalo Taktičkom vazduhoplovstvu da bi izolovalo bojište. Izolovanjem bojišta postizan je takav uspeh da neprijatelj nije mogao manevrovati svojim pojačanjima kako je to bio predviđeo, a i najmanji pokreti su izvođeni najvećom sporošću i u neredu. U više slučajeva je ova »blokada« izvođena svima vrstama avijacije, posle čega je dolazilo do opkoljavanja neprijatelja i njegovog uništavanja mitraljiranjem i bombardovanjem iz vazduha tako stvorenih džepova, ili je neprijatelj bio primoran da se masovno predaje. Tako je bilo kod Faleza, duž Sene, duž Loare i u Ruru. U više

mahova su, za vreme izvođenja operacija, teški bombarderi pripremali teren za ofanzivu na zemlji bacajući na neprijatelja toliko eksploziva koliko bi bilo potrebno da se poruše sva odbrambena postrojenja, kao što je bio slučaj kod Kana, Sen Loa, Rera i na Rajni.

Čak štaviše, izvođevana prevlast u vazduhu pre iskrcavanja u Normandiji održavana je, i to na sve potpuniji način, i u toku operacija u Francuskoj, u vreme prelaska Rajne, kao i operacija u Nemačkoj. Za vreme poslednjih nedelja najveći deo nemačkog vazduhoplovstva, koji je preživeo prethodne borbe, bio je gotovo sav uništen na zemlji.

U maju 1945, naprimjer, preko 2.000 nemačkih lovaca, koji su se bili sklonili u privremene baze, uništeno je na zemlji od strane savezničkih lovaca, i to za osam dana.

Taktičko bombardovanje

U toku jula i avgusta 1944 potpomaganje iz vazduha trupa na zemlji sastojalo se, uglavnom, u: zaštiti tenkovskih kolona napadom na neprijateljske tenkove i ostale trupe; pribavljanju podataka o neprijatelju; uništavanju tačaka otpora koje bi kočile njihovo nadiranje. Ukupno je uništeno 1.266 tenkova i 222 bateriska vatrena položaja.

Nemci, koji su u julu 1944 još imali 5.000 aviona prve linije, držali su 60% na frontu u Francuskoj, ali je sve veća oskudica benzina u Rajhu ograničavala vreme letenja.

Nemačko vazduhoplovstvo je, međutim, povećalo proizvodnju reaktivnih lóvaca, koja je od juna do novembra 1944 prešla od 1.650 na 2.400 aviona mesečno.⁴⁴⁾ Tek u februaru 1945 proizvodnja je spala na 1.850 aviona.

No ovi su avioni bili prave ponornice za benzin. Zato je *Strategiski vazduhoplovstvo* uzelo za glavni cilj, pored rampi »V-1« i saobraćajne mreže, postrojenja za preradu nafte i skladišta goriva. Napadi na Ploësti, od 24. jula do 10. avgusta, kao i na Madžarsku u isto vreme,

⁴⁴⁾ U julu 1944 je nemačka vazduhoplovna proizvodnja prošla kroz svoj maksimum od 4.219 aviona. Broj lóvaca, naprotiv, tek će u septembru 1944 dostići 3.375.

jasno pokazuju nastojanja Saveznika, koji su otada praktikovali bombardovanja leteći stranama trougla: Engleska — Rusija — Italija.

Taktičko vazduhoplovstvo izvodilo je u septembru 1944 napade sa neverovatnom tačnošću, i uspevalo je da tuče neprijatelja udaljenog jedva sto metara od isturenih savezničkih delova. Ono je učestvovalo u zauzeću Havra na koji je bačeno 9.500 tona bombi iz 2.000 letova. Ahen, koji je odbio da se preda, bio je smrvljen neprekidnim bombardovanjem. Taktičko vazduhoplovstvo izvršilo je takođe i čišćenje ušća reke Esko kod Anversa. Pored toga, prenelo je iz Holandije 40.000 ranjenika, što čini 36% od ukupnog broja.

Strategiski vazduhoplovstvo imalo je za glavni cilj neprijateljsko pogonsko gorivo čija je proizvodnja krajem meseca smanjena za 50%, ne računajući gubitak Rumunije koja je davala trećinu pogonskog goriva Rajha. Uprkos herojskim napora koje je neprijatelj činio da bi popravio porušene fabrike, nemačko snabdevanje benzonom stalno se smanjivalo u toku svih dvanaest meseci, sve dok njegova ukupna proizvodnja nije spala na svega 15% od proizvodnje iz aprila 1944.⁴⁵⁾ a proizvodnja nafte na 3,05%. Ratni potencijal Nemačke na kopnu, moru i u vazduhu toliko se smanjio, da joj se ni armije ni avijacija više nisu mogle da kreću.

Drugostepeni ciljevi bombardovanja bili su železničke pruge i putevi kojima se vršilo snabdevanje, kao i kanal Dortmund — Ems. Gradovi Rura i na Rajni su bombardovani, kao Bon, za koji se držalo da je pun trupa, i Keln, na koji je 30. oktobra 1944 bačeno 4.000 tona bombi.

U mesecu novembru i decembru 1944 bacilo je britansko vazduhoplovstvo 100.000 tona bombi na Nemačku. Dok je lovačka avijacija napadala rampe »V-2« u Holandiji, Taktička avijacija je igrala odlučujuću ulogu u bici napadajući snažno Diren, Jilih i kanal Dortmund — Ems. Krajem godine njeni glavni neprijatelji sa kojima je imala da se boriti bili su, prema rečima u jednom izve-

⁴⁵⁾ Proizvodnja u aprilu 1944 iznosila je 175.000 tona, a u decembru iste godine samo 26.000 tona.

štaju, »fon Rundštetove trupe, nemačko vazduhoplovstvo i magla«. Fabrike sintetičnog benzina ostale su jedan od glavnih ciljeva Strategiske avijacije: posle letnjih napada proizvodnja se odmah smanjila za preko 90%. Instrukcije koje je nemačka Vrhovna komanda izdala vazduhoplovnim snagama sve su više smanjivale broj poleta, što je jasno dokazivalo da je paraliza usled nedostatka benzina počela da zahvata nemačka krila.

Tučeni u pogledu broja snaga i sredstava stavljenih u dejstvo, smrvljeni udvojenim udarcima savezničkog vazduhoplovstva koje se neprestano povećavalo, Nemci su pokušali da ubrzaju proizvodnju svog tajnog oružja, tu poslednju nadu koju će savezničko vazduhoplovstvo i brzo nadiranje pobedonosnih armija u Nemačku svesti na nulu.